

Biblioteken som tankesmedjor?

*Förstudie om biblioteken och
demokratiuppdraget*

Biblioteken som tankesmedjor?

Förstudie om biblioteken och demokratiuppdraget

Författare: Brit Stakston, 2021

CC BY-SA

Innehåll

<i>BAKGRUND.....</i>	<i>5</i>
<i>INTRODUKTION OCH NULÄGESANALYS.....</i>	<i>6</i>
<i>DEMOKRATIUPPDRAGET I RELATION TILL SAMTIDENS UTMANINGAR.....</i>	<i>20</i>
<i>MED BLICK PÅ BIBLIOTEKENS DEMOKRATIUPPDRAG - 14 INTERVJUER.....</i>	<i>31</i>
<i>TANKESMEDJOR SOM EN METOD FÖR UTVECKLING.....</i>	<i>62</i>
<i>VAD HÄNDER NU?.....</i>	<i>67</i>
<i>LÄSTIPS FRAMÅT OCH KÄLLMATERIAL TILL FÖRSTUDIEN:.....</i>	<i>75</i>
<i>DET HÄR MÅSTE JAG PRATA MED MINA KOLLEGOR OM ELLER TA REDA PÅ MER OM:.....</i>	<i>78</i>

Bakgrund

Detta är en förstudie som är en del av ett projekt som sammantaget ska ge biblioteken nya förutsättningar att utveckla tillämpningen av sitt demokratiuppdrag utifrån nutidens behov genom en förnyad uppdragsdiskussion.

Syftet är att inspirera biblioteken till ett mer framåtblickande, proaktivt och utforskande närmande av detta uppdrag.

I projektet som helhet undersöks bland annat följande frågor:

- Förnyad uppdragsdiskussion - vad innebär demokratiuppdraget idag och hur tolkas det?
- Om det är så att demokratiska processer stärks eller undermineras av digitaliseringen vad blir då bibliotekens roll och hur kan biblioteken löpande omvärldsbevaka detta?
- Vad kan vara aktuellt för biblioteken att agera mer proaktivt på i relation till digitaliseringen och demokratins utmaningar och möjligheter?
- Om digitaliseringen erbjuder invånare och väljare nya kommunikationsmöjligheter för att kunna delta mer aktivt i demokratiska processer vad blir då bibliotekens uppgift?
- Biblioteken som "varumärke", vad är det fyllt med i allmänhetens och beslutsfattares ögon som stjälp eller hjälper en förnyad uppdragsdiskussion?

Projektet består av tre delar och denna förstudie är den första delen som belyser, problematiserar och diskuterar utmaningarna och möjligheterna.

Utgångspunkten för förstudien är att pröva en tankemodell för hur biblioteken kan utveckla sitt demokratiska uppdrag utifrån dagens behov.

Arbetet har bestått av research, workshops med regioner och enskilda bibliotek samt intervjuer.

Författare är Brit Stakston, mediestrateg och författare. Hon har bland annat skrivit kapitlet "Från sagor till cyberpunk - bibliotekens roll, mediernas förändring och invånarnas behov" i omvärldsrapporten "Den femte statsmakten" tillhörande rapportarbetet i samband med framtagandet av den nationella biblioteksstrategin. Stakstons författarskap i övrigt består av kulturanalyser med starkt fokus på samhälls- och demokratifrågor samt digitalisering, kommunikation och folkbildning. Hon är också medgrundare till reportagesajten Blankspot.se samt styrelsemedlem i svenska Wikimedia och branschorganisationen Sveriges Tidskrifter.

De tre regionala biblioteksverksamheterna i Skåne, Blekinge/Kronoberg samt Jönköpings län är tillsammans med Brit Stakston initiativtagare.

Introduktion och nulägesanalys

Vår tid kännetecknas av snabba förändringar tekniskt, politiskt och socialt och det sker på en global arena som till stor del är gemensam. Människor lever allt större delar av sina liv digitala och det behövs fler sammanhang där man kan få hjälp med att orientera sig och bygga kunskap gemensamt. Det finns nya digitala gemenskaper, ett slags digitala lokalsamhällen, och kommunikationsverktyg för medinflytande som öppnar upp för ökade möjligheter till livslångt lärande.

Finns det grundläggande element i det perspektivet av digitaliseringen som kan ha en unikt skadlig eller positiv inverkan på demokratin? Och är det inte tid nu att fundera gemensamt över hur man kan förbättra internet eller är vi nöjda som det är? Till och med Tim Berners-Lee, grundaren till World Wide Web, ser allt fler risker som hotar webbens roll som en kraft som gör gott och prövar därför idén om ett nytt kontrakt för webben vars syfte är att kunna bevara onlinevärlden säker och stärkande för alla.

Ett faktum är att i kölvattnet av nätutvecklingen är demokratin företrädare ofta utsatta för hot på grund av sitt politiska engagemang och allt oftare gäller det inte bara de förtroendevalda utan även tjänstemännen. Journalister utsätts även de ofta för hat och hot samband med sin yrkesutövning.

Engagemanget för demokratin behöver stärkas på många olika sätt.

En av de aktörer som alltid arbetat för att främja en levande demokrati är självklart biblioteken. Här finns också en väl upparbetad förmåga att ställa om utifrån lokalsamhällets behov vilket blev väldigt tydligt under pandemin.

Det finns en mängd aktuella internationella och svenska rapporter, forskningsresultat och statliga utredningar som pekar på behovet av mer förståelse för demokratin förändringar och hur den digitala samhällsutvecklingen påverkar. Det krävs nya kunskaper för att förstå vår samtid och göra fler delaktiga.

I en globaliserad värld formar internationella trender oss även i Sverige och i en analys av dessa blir också folkbibliotekens roll i relation till demokratiutveckling allt tydligare.

Genom att lyfta fram ett urval av aktuella forskningsrapporter och exempel på demokratiutmaningar ges här en bild av vilka utmaningarna är idag. En metod för att sätta i gång tankearbetet och syftar till att inspirera till en fortsatt uppdragsdiskussion för biblioteken utifrån vad som kan vara deras roll i detta. Kanske kan synliggörandet av hur demokratin är utsatt och utmanad vara en möjlig pedagogisk väg för att öppna för nya uppdragsdiskussioner. Det får därför ta en stor plats i den här förstudien. Min bild är att tid inte har funnits för att lyfta blicken bortom det som sker i det dagliga och det som alla vill fylla biblioteket med redan idag.

Ett medskick inför den interna diskussionen på bibliotek om en förnyad uppdragsdiskussion är utgångspunkten att fylla demokratiuppdraget med mer än de rena praktiska handhavande frågorna. Det är dags nu att använda de kompetenserna för att bidra än mer till de brännande demokratiutvecklande perspektiven.

Det demokratiutvecklande uppdraget är ett arbete som har sin grund i Bibliotekslagen. Även de mänskliga rättigheterna, barnkonventionen samt grundlagen ger folkbiblioteken mandat att arbeta med detta utan att för den skull bli politiserade. Detta finns dock som ett oroande element men det går att komma runt det.

Kanske kan det internationella perspektivet på demokratin tillstånd göra spelplanen och utvecklingsbehoven än tydligare för biblioteken. Stimulera till att biblioteken prioriterar att aktivt fundera över vad konsekvenserna är för dem och deras verksamheter.

Biblioteken kan inte, lika lite som var och en av oss borde vara, fortsätta vara så passiva inför digitaliseringens påverkan på demokratin och oss som människor. Omfamna det och se möjligheterna, inte för att ha alla svaren men för att gemensamt utforska.

Allt kommer biblioteken inte kunna agera på men man blir bättre på att förutse vad som ligger runt hörnet och som är verksamhetsnära för dem.

INTERNATIONELLA STUDIER OM DEMOKRATINS TILLSTÅND OCH UTMANINGAR

Hur mår egentligen demokratin?

I rapporten *The Global Satisfaction with Democracy Report 2020* beskrivs hur missnöjet med demokratin ökar i hela världen. Studien mäter hur väl medborgare upplever att demokratin levererar, men mäter inte kvalitén på den liberala demokratin. Aldrig tidigare under de gångna tjugofem åren har de missnöjda demokraterna varit så många.

Datansamlingen sträcker sig över en lång tidsperiod och är gjord av Cambridge University. Studien baserar sig totalt på 25 datakällor, 3 500 enkäter och 4 miljoner respondenter. Det finns data ända tillbaka till 1973 och sträcker sig till 2020. Sedan mitten av 90-talet kan man följa 77 demokratier i detalj. Sammantaget har frågor ställts i 154 länder om hur man upplever att den egna demokratin levererar.

Slutsatsen i studien är att missnöjet över demokratiska offentliga institutionerna och regeringar ökar över hela världen. Den negativa utvecklingen beskrivs som ett generellt sjukdomstillstånd för demokratin. I procent har missnöjet ökat från 47.9 till 57.5 procent – över hela världen.

Mer än hälften av världens befolkning ser därmed brister i sitt lands demokrati.

Inledningen till denna ”demokratiska lågkonjunktur” menar man sker 2005 och trenden har sedan dess vuxit sig allt starkare. Det är en utveckling som står i stark kontrast till hur demokratier i hela världen under 70-, 80- och 1990-talen snabbt utvecklades i en positiv riktning.

Ett annat mönster är att ju större befolkning, desto mer växer missnöjet, det märks särskilt i länder som USA, Mexiko, Brasilien och Nigeria.

Studien visar att nivån på missnöjet svarar direkt mot omständigheter och händelser som korruptionsskandaler, ekonomiska chocker eller politiska kriser såsom finanskrisen 2008, skuldskrisen i Europa 2009 och flyktingkrisen 2015 fick djupgående och direkta effekter på demokratin.

Studien visar också att missnöjet vuxit i Storbritannien i samband med Brexit.

Det direkta sambandet mellan händelser och tilltron till demokratin visar att invånarna är väldigt rationella i sin bedömning av demokratin i relation till information de får. Missnöjet växer när demokratiska regeringar inte kan visa trovärdiga lösningar på stora samhällsproblem. Ju mer synligt misslyckandet är inom frågor såsom klimat eller migration, desto mindre förtroende kommer man att ha för de demokratiska institutionerna när det saknas resultat i den riktning man lovats.

Studien visar också att ju mer missnöjd man är med de demokratiska institutionerna – desto mer benägen är man att stödja populistiska partier.

Men, återigen, det tål att betona att studien inte mäter tillståndet för den liberala demokratin som sådan. Det kan därmed finnas länder där man är nöjd med demokratin ur perspektivet att det politiska systemet når resultat: Även om dessa resultat nås genom en tillbakarullning av demokratiska fri- och rättigheter, genom avsteg från demokratiska principer såsom en säker rättsstat, demokratiska beslutsprocesser eller skydd för mänskliga rättigheter.

Finns det inga ljusglimtar? Jo, det finns några länder där förtroendet för de demokratiska institutionerna är stora. Det gäller till exempel i Danmark, Nederländerna, Luxemburg och Schweiz.

Det är alltså i mindre höginkomstländer med välmående demokratier som förtroendet når de högsta nivåerna någonsin. I denna lilla grupp av länder är 75 procent av medborgarna nöjda med demokratin. Kategorin utgör endast två procent av världens totala befolkning.

Det finns också regioner i Asien där det ser bättre ut och som helhet ser det ut som att man hittills i Asien i högre grad kunnat undvika den kris i förtroende för demokratin som andra delar i världen har drabbats av.

Sverige tillhör den grupp av länder där det finns en viss ”oro” över demokratin eftersom nästan hälften är missnöjda med demokratin. Men i Sverige såväl som i alla nordiska länder, utom Island, har missnöjet minskat i jämförelse med 1990-talet.

De länder inom denna kategori där missnöjet vuxit starkast sedan mitten av 1990-talet är Australien, Island, Ghana, Namibia och till viss del Kanada.

De länder där mer än 50 procent anger att de är missnöjda med demokratin är också den största kategorin i studien. Här finns bland annat Japan, USA, Storbritannien, Spanien och Nigeria. Anmärkningsvärt är att i USA har missnöjet vuxit hos en tredjedel av befolkningen under en enda generation.

Sedan finns det en kategori av länder där demokratin är i kris på grund av att fler än 75 procent är missnöjda med demokratin. Här befinner sig bland annat länder som Mexiko, Brasilien, Colombia och Venezuela.

Demokratins sjukdomstillstånd skiljer sig med andra ord åt i etablerade demokratier och i jämförelse med de nya demokratierna. I västvärlden leder ekonomisk oro, politisk polarisering och tillväxt av populistiska partier till en erodering av de demokratiska institutionerna. I nya demokratier har man lämnat det mer euforiska första stadiet av demokrati till att nu bekämpa korruption och hantera interna strider mellan grupperingar som i en del fall leder till politiskt våld.

De länder där demokratin upplevs vara som allra bäst präglas av demokratiska offentliga institutioner och förvaltningar som upplevs vara fria från korruption, transparenta och lyhörda.

De länder där missnöjet är som starkast karaktäriseras av politisk instabilitet, korruptionsskandaler och sedan länge inbyggda samhällskonflikter.

Sociala medier och den förstärkande polariserande roll de har på den politiska debatten, får anges som en av de tänkbara orsakerna till den negativa utvecklingen i de anglosaxiska demokratierna. I USA, Australien, Nya Zeeland och Storbritannien ökar missnöjet allra mest. Det har i princip fördubblats sedan 1990-talet. Även om det största missnöjet för demokratin finns i USA, minskar förtroendet även i de andra länderna.

Hur kan man då förstå det här synkroniserade minskade förtroendet för demokratin i engelsktalande länder?

Ekonomiska faktorer kan förklara en del, men räcker inte för att förklara varför Australien finns med här. En annan tänkbar lösning är kombinationen av att i stället för konsensusdriven representativ politik välja en mer konfrontativ modell med två partier som driver väljarna isär vilket dessutom förstärks i sociala medier.

Det leder till att den politiska debatten förs i silos vilket skapar ett politiskt klimat där väljare lierar sig med den ena eller andra gruppen som om vore det en stam man tillhörde. I Brexit gestaltades det av de båda grupperna ”remainers” och ”leavers”. Det driver fram ett politiskt samtalsklimat där kompromissviljan saknas och lusten att acceptera och erkänna en rivals kandidat fullständigt saknas. Det förklarar också hur Storbritanniens förtroende för demokratin dyker under åren av dödläget runt Brexit.

USA exemplifierar i studien den utveckling som bryter trenden av kontinuerlig demokratiutveckling. I rapporten menar man att inget gestaltar denna trend tydligare än valet av Donald. J. Trump till president. En kandidat som kommer till makten genom att beskriva amerikanska demokratiska institutioner som korrupta. Det adderar också det allvarliga i att så tydligt retirera från ett globalt demokratifrämjande och i stället fokusera på ”America First” där alla länder betraktas som utbytbara oavsett om de ställer sig bakom eller avviker från demokratins idéer och grundprinciper.

Ett annat land där den demokratiska utvecklingen är dystert är Nigeria. Efter det första fria valet 1999 har Nigeria kämpat med att bygga demokrati i ett land där ojämlikheten är stor. Efter militärdiktaturen har pressfriheten och de mänskliga rättigheterna förbättrats och en viss decentralisering av politiska beslut skett. Men våldsamma interna stridigheter, korruption, fattigdom i storstäder och valfusk har lett till att missnöjet med demokratin numera vuxit sedan 2000.

Rapporten betonar att utvecklingen i Nigeria är en fråga för hela världens demokratiutveckling. Landet är i dag den femte största demokratin och kan bli den tredje eller näst största demokratin inom en generation.

Intressant är också vad som går att utläsa ur datan från den arabiska våren. Den data som finns tillgänglig visar att det stadigt växte ett missnöje fem år innan den arabiska våren skedde 2011. Efter det följde en våg av entusiasm. Men detta lilla fönster av optimism är idag helt stängt och det som dominerar i svaren i dag från denna region är utmattning och cynism.

Slutsatserna i rapporten är att vägen till ökad legitimitet för demokratin är att folkvalda och de politiska partierna måste ge trovärdiga lösningar på dagens utmaningar. Det är det som är vägen till ökad legitimitet för demokratin.

De slutsatser som görs i ligger i linje med mycket av förslagen från den svenska Demokratiutredningen 2016 som lyfte vikten av att bygga fler broar in i politiken och inkludera fler invånare i det politiska arbetet mellan val. Här skulle digitaliseringen kunna bidra till att möjliggöra olika former av innovativa lösningar för lokal direktdemokrati.

Rapporten från The Global Satisfaction with Democracy Report 2020 tydliggör att en negativ attityd till demokratin kan ha en mängd olika orsaker och att det i hela världen finns en allvarlig minskad legitimitet för demokratin som snarast behöver åtgärdas.

Vid en genomläsning av rapporten blir det tydligt att synliggörandet och påminnelser om den dagliga demokratitillämpningen mellan valen behövs. Att visa och inkludera invånare i hur politik skapas långsiktigt och gemensamt. Politiker och partier behöver bli mer öppna och transparenta om hur det politiska hantverket, de demokratiska processerna och vägen fram till beslut sker.

Det anglosaxiska exemplet i rapporten visar också en oroande bild av vad som sker i en tid med nya ekosystem av medier i kombination med politiska rörelser och politiker som vet hur man kan bemästra den nya tidens medielogik. Den osunda överbevakningen av USA:s politik genom att följa Trumps tweets är ett exempel på nya företeelser som urholkar allmänhetens förtroende för politiker som når långt utanför USA. Allt fler av nutidens politiker väljer en väg med pajkastning och lögn som utspel i sociala medier i vissheten om att det är en så enkel väg att gå för att få uppmärksamhet.

Rapporten ger indikationer om hur digitaliseringen och medieutvecklingen kan bidra till att demokratin blir mer sjuk än vitaliserad.

Demokrati är trögrörligt och behöver fler arenor där den demokratiska processen försvaras och förklaras. Förtroendevalda behöver se upp med hur de själva använder sig av ett narrativ om sina politiska motståndare som en elit fjärran från folket. Det politiska fokuset bör ligga på sakfrågor och vikten av att finna gemensamma lösningar. Förmågan att samexistera ser ut att försvinna alltmer i en digital samtid. Att demokratin och dess processer säljs ut på det sättet sker till priset att man glömmer bort att samhällen byggs tillsammans.

Vad vet vi om vad som händer med den demokratiska processen runt val i en digital era?

En av de frågor som den före detta generalsekreteraren och diplomaten Kofi Annan engagerade sig särskilt i var den om människors grundläggande rätt att utöva sin rösträtt. Ett av hans sista initiativ var att starta en ”Kommission för val och demokratier i en digital era” utifrån insikten om att ”tekniken står inte stilla; inte heller demokratin”.

Annan var djupt oroad över den påverkan nya informations- och kommunikationsverktyg hade på demokrater och val.

Den kommission han initierade drar slutsatsen att de stora plattformarna misslyckats genom att tillåta hat och hot på sina plattformar. Dessutom har de underlättat för desinformation att bli viral och har inte förutsett hur deras plattformar skulle användas i övergångsdemokratier och samhällen med en historia av etniskt och religiöst våld. Dessutom kritiserar kommissionen de stora plattformarna för att förneka hur deras produkter undergräver demokratin och att de reagerar alldeles för långsamt när missbruk påtalats.

Här följer en sammanställning av de bärande slutsatserna i rapporten varvat med dagsaktuella exempel som följer samma negativa riktning.

***

Nyligen utkom boken ”Facebook, den nakna sanningen” som adresserar många av de frågor Koffi Annans ställde sig. I den är en av huvudkritiken mot Facebook att man agerar reaktivt snarare än proaktivt. De har granskat det interna arbetet i samband med de större skandalerna som företaget drabbats av. Boken visar att Facebooks ledning, med Mark Zuckerberg i spetsen, har försökt dölja sanningen om hur nätverket blivit en central kanal för desinformation, hat, och politisk propaganda. Trots löften om bättring är deras huvudfokus fortsatt tillväxt till varje pris. I boken ställer sig även de båda journalisterna, frågan hur högt blev priset för medborgarna och demokratin?

Brexitkampanjen är ett annat exempel som fungerar för att diskutera den demokratiska processen i en era av nya kommunikationskanaler. Den politiska annonseringen som sker i digitala plattformar är helt nya former av påverkan och nu finns forskningsunderlag för hur de påverkat val efter val de senaste åren.

Den brittiska folkomröstningen om Brexit påverkades av lögnar som fick stor spridning i alla medier. Förklädda till nyheter spreds rasistiska rykten och stora grupper av människor avhumaniserades, vilket förstärkte polariseringen. Tidningar skrev om busslastar av migranter från länder som Bulgarien och Rumänien på väg till Storbritannien – vilket inte alls stämde.

”Vote Leave” med Nigel Farage och Boris Johnson i spetsen turnerade med röda bussar vars huvudbudskap var briljant i sin enkelhet men också en förvanskning av verkligheten. Budskapet om att de 350 miljoner brittiska pund som varje vecka, påstods, gå till EU i stället för att gå till den offentliga vården i Storbritannien var ett listigt bete för såväl deras politiska motståndare och frustrerade väljare. Det är ett briljant PR-trick att kasta ur sig en siffra vars exakthet eller realistiska genomförbarhet inte är så noga. Varje gång ”stanna-rörelsen” gick i fällan och diskuterade huruvida summan var korrekt eller bemötte påståenden om var pengarna skulle kunna gå annars var det full pott för Nigel Farages ”lämna-rörelsen”. De fick diskussionen att konstant kretsa kring just en av de starkaste myterna om EU, den om kostnaderna för EU-apparaten.

Om det är 350 miljoner pund eller 110 blir helt irrelevant i det läget för väljarna. För en frustrerad medborgare som känner att politiker helt tappat kontakt med verkligheten och dem är allt fantasiummor. Det blir tydligt att det är absurda administrationskostnader till EU som hellre borde stanna till nytta för brittiska medborgare i Storbritannien.

Brexitomröstningen och konsekvenserna av den blev ett realtidscase som går att studera för att förstå hur manipulation och politisk annonsering ser ut i ett nytt medielandskap. Det är nya fenomen och typexempel på angelägna frågor att diskutera långsiktigt.

Annonsering på Facebook var ett viktigt verktyg för ”Vote Leave” och en del av deras valframgångar. Det fanns över 140 versioner av annonser om de 350 miljoner pund som skulle kunna gå till vården om man lämnade EU. Det var till exempel annonser som var riktade mot äldre och sjuka som fokuserade på mer resurser till den brittiska vården. Andra var utformade för att visa vilket hinder till utveckling EU var eller hur man missbrukade djurs rättigheter genom tjurfäktning. En stor mängd data som kampanjen fick tillgång till samlades in från en helt annan kampanj där Facebookanvändare uppmanades att gissa resultatet på samtliga 51 matcher i fotbolls-EM 2016.

Att förstå mer av hur det här fungerar är demokratistärkande.

***

Låt oss återgå till rapporten från Kofi Annans kommission, de lyfter även fram att en stor del av problem-bilden är politiska kandidater och ledares relation till sociala medier för att sprida hat, desinformation och undergräva förtroendet för såväl civilsamhället som statliga institutioner.

Nätjättarnas roll för att skydda väljare och säkerställa att rätt information sprids om kandidater och valprocessen är utifrån deras närvaro i väljares liv central för en demokrati. Lösningar behöver diskuteras vare sig det handlar om åtgärder som att politisk annonsering inte ska vara tillåten i närtid runt val eller annat. En diskussion om det behövs utifrån den kunskap som nu finns om hur de påverkar och i ljuset av hur lite insyn som ges. Vill man försvara demokratin kan man inte passivt acceptera den typen av företeelser, som påverkar utövandet av sin rösträtt och tillgången till information, utifrån vad marknadsplatsen Facebook och andra nätbolag väljer att göra.

Kofi Annans kommission pekade i sin rapport från 2020 på att de problem som finns inte är något som Facebook löser med några små finjusteringar. Kommissionen gav ett antal brådskande rekommendationer till regeringar och internetplattformar för att skydda legitimiteten hos val över hela världen. Råden baserade sig på ett årsarbete med representanter från civilsamhället, tech-sektorn, akademien samt medier från hela världen.

Rapporten innehöll 13 rekommendationer uppdelade på följande områden; att bygga kapacitet och öka den digitala kompetensen; att enas om normer för hur man agerar online som politiker och för kampanjande; offentliga myndigheters agerande samt de sociala medieföretagens agerande.

Ett av kapitlen i rapporten fokuserar på just politisk reklam online där de uppmanar regeringar att anpassa sina politiska reklamregler till online-miljön.

De slår fast att politisk onlineannonsering bidrar till polarisering, desinformation och påverkansoperationer från andra länder. De problematiserar hur sociala mediejättarna profiterar på att förstärka och sprida riktade budskap som hotar demokratiska processer och säkra val.

För dem är frågan om just den politiska annonseringen den lins genom vilken man på djupet kan se de negativa effekterna av teknikutvecklingen på demokratin. Perspektiv som allt för sällan syns i den svenska debatten om demokratis utmaningar idag.

Samtidigt lyfter de också fram de mer demokratistärkande och inkluderande perspektiven av onlineannonsering. Den breda möjligheten för oetablerade kandidater att nå ut med mindre reklambudget eller möjligheten till finansiering för sitt kampanjande genom donationsprogram och liknande är två sådana exempel.

Men utmaningarna är så mycket större än möjligheterna menar kommissionen och betonar att annonserna så tydligt visar vilken grogrund nya kommunikationsmöjligheter är för att erodera demokratin.

De målgruppsanpassade annonserna från utländska påverkansoperationer som syftar till att förstärka konflikter nämns som ett huvudproblem och refererar till de ryska påverkansoperationerna under det amerikanska valet 2016 och vilka åtgärder som gjorts sedan dess men säger precis som i boken ”Facebook – den nakna sanningen” att åtgärderna inte räcker.

De drar slutsatsen att man för att få fram en ansvarsfull digital politisk reklam behöver ett gemensamt agerande från politiska partier, sociala medieplattformar och relevanta offentliga myndigheter. Det är de som behöver ta ett ansvar för att digital reklam används på ett sätt som säkrar demokratiska val eftersom de digitala reklammöjligheterna sätter tonen för ett helt val.

Hur val genomförs ger medborgare antingen en hög grad av förtroende och korrekt information eller så kan de undergräva demokratin och valintegriteten genom att valen genomförs med vilseledande kampanjmetoder som förstärker rykten och konspirationsteorier, desinformation och manipulerar media.

Valintegritet i en digital era kräver nya högre etiska standarder för hur politiker, partier och kandidater använder sig av sociala medier och digital reklam.

Mer kan göras för att säkra valintegriteten genom ökad transparens runt politisk reklam på deras plattformar.

Enkla åtgärder vore att synliggöra data runt målgruppsinriktade annonser och att man vet annonsköparens identitet – de föreslår också att användarna ska få mer kontroll över vilka typer av annonser som riktas mot just dem.

För att detta för en enskild individ ska vara en fråga att bry sig om behöver man känna till det. Vilken man kan få insikter om utan att det för den skull handlar om att styra någon partipolitiskt.

Överhuvudtaget är resonemangen i kommissionens rekommendationer om en gemensam norm om vad som utgör säkerställande av demokratiska fundament i en digital era intressanta. Här har alla ett ansvar och kommissionen menar att även plattformarna kan bidra till att stärka positiva normer för politiskt kampanjande online.

Ett konkret förslag är att kräva att politiker, partier och kandidater som köper annonser ska underteckna ett löfte för att undvika vilseledande kampanjpraxis. Alla dessa steg kan hjälpa till att stärka valintegriteten. Det som är mest intressant med denna rapport är just viljan att proaktivt och konkret närma sig frågan om hur demokratiska fundament kan skyddas idag. Perspektiv som i relation till nätutveckling och demokrati allt för sällan syns i den svenska debatten som mest kretsar kring politikernas möjlighet för att distribuera sina budskap.

Det rapporten sätter fingret på är att de här frågorna måste sluta behandlas så reaktivt och det är dags att sluta överlåta all utveckling inom det här fältet till den goda viljan hos nätjättarna. Därför är just rekommendationerna som rör gemensamma demokratiska normer så intressanta och det borde inspirera fler demokratiarener, inklusive biblioteken, att bli mer proaktiva.

Så fort frågor om innehåll som tas bort från nätplattformar dyker upp finns det de som ropar högt om att människors yttrandefrihet inskränks. Köpta annonser på Facebook har dock inget att göra med yttrandefriheten som en mänsklig rättighet. Annonserna bidrar till dessa marknadsplatsers vinster och om de underminerar demokratin behöver lärdomar dras från det.

***

Det gemensamma agerandet som skett mellan nätjättarna och ansvariga hälsomyndigheter under pandemin har visat att det går att arbeta på nya sätt för att säkra människors hälsa. När pandemin var ett faktum bestämde sig de största sociala mediebolagen för att användarna lättare skulle kunna hitta till korrekt hälsoinformation.

I samarbete med WHO försökte ett stort antal nätbolag att arbeta för att myter, konspirationsteorier, falsk information och bedrägerier inte skulle få så stor spridning på deras plattformar. De ville också säkerställa att korrekt hälsoinformation skulle nå ut.

Därför enades de om att till exempel förbjuda annonsering av munskydd och annat livsviktigt material för att förhindra att privatpersoner skulle köpa upp stora lager, sälja online och driva upp priserna.

När man sökte på information om corona länkade plattformarna till Världshälsoorganisationen och ansvarig myndighet i varje land. I Sverige länkades användare till Folkhälsomyndigheten och Krisinfo.se.

På detta sätt bidrog sociala mediebolagen till att användarna enkelt hittade information om viruset som var sann och faktabaserad.

Det fanns också kritiska röster mot det här samarbetet som menade att de under pandemin tagit för stora kliv mot att lägga sig i vad människor gör och publicerar.

Pandemin blev ännu ett exempel där sociala mediebolagen fick brottas med balansen mellan att begränsa skadlig information och att värna yttrandefrihet. Aldrig tidigare har det dock gjorts en så omfattande och samordnad ansträngning för att förhindra spridning av falsk information som under pandemin.

Kofi Annans kommission föreslog en liknande global arbetsmodell för att säkra demokratin.

***

Det är värt att lyfta fram att det nyligen kom en ny amerikansk rapport från organisationen CCDH, Center for Countering Digital Hate som visar att de löften nätjättarna gav om hur de skulle hantera desinformation inte har hållits.

”Facebook, Google och Twitter har infört riktlinjer för att förhindra spridning av felaktig information om vaccin; de har alla hittills inte alls lyckats tillämpa dessa riktlinjer. De har alla varit särskilt ineffektiva med att ta bort skadlig och farlig felinformation om coronavirusvacciner, även om omfattningen av felinformation på särskilt Facebook är störst och därmed effekterna av deras misslyckande än större. Dessutom har de inte lyckats ta bort konton från framstående anti-vaxxers som upprepade gånger har brutit mot plattformarnas användarvillkor”.

I samband med det fick presidenten nyligen en fråga om hur han ser på Facebooks roll i relation till desinformation om Covid-19 och hans svar var tydligt:

”De dödar människor. Den enda pandemin vi har nu är bland de som inte är vaccinerade.”

Rösträtten sattes på paus under pandemin

Frågan om hur demokratin och fria val ska skyddas har under pandemin blivit än mer angeläget.

Några månader in i pandemin var det tydligt att människors rösträtt skulle påverkas av coronavirusets utbrott. 79 val ställdes in år 2020, flyttades fram eller genomfördes under starka restriktioner. Ofta med ett lågt valdeltagande som resultat.

Våren 2021 övergick allt fler länder till i en ny slags vardag, där smittan fortsatte bekämpas samtidigt som samhällen öppnades upp steg för steg. Med större frihet och bättre kontroll över smittan kunde också fler länder genomföra coronasäkra val.

Det gick till slut att hitta vägar att skydda sig mot pandemin samtidigt som de medborgerliga fri- och rättigheterna kunde utövas.

Andra aspekter runt pandemin som rör digitalisering och demokrati är hur digital övervakning blivit ovärderlig i kampen mot viruset. Frågan är om vi därmed öppnat dörrar som inte går att stänga igen.

Inom hälso- och sjukvården har det länge funderats över hur digital information om människors hälsa ska kunna användas för att göra vården bättre, utan att kränka någons integritet.

Digitala verktyg är en bärande del av moderna metoder för smittspårning. Med hjälp av appar kan man stortskaligt, billigt och snabbt få information om hur en smitta sprider sig.

Fakta om när, var och hur olika personer blivit smittade har hjälpt myndigheter och vårdinrättningar att kunna förstå pandemin och förutspå dess utveckling.

Men detta innebär också en risk. Samma information, om människors kontakter och rörelsemönster, kan även användas till att öka kontrollen över ett land och förtrycka dess medborgare.

Om det inte är tydligt varför, var, hur och i vilket format informationen sparas, riskerar den att missbrukas.

För även om datainsamlingen sker för att stoppa en livsfarlig smitta, kan den senare användas i andra, mindre ärofyllda syften.

I stabila demokratier, med ett starkt civillsamhälle och vaksamma medborgare, kan människors integritet värnas när nya övervakningsmetoder införs. Men hur blir man då vaksam och tillräckligt insatt?

I Sverige har den grundlagsskyddade mötes- och demonstrationsfriheten kraftigt inskränkts i samband med pandemilagstiftningen.

Sammantaget kan pandemin för en lång tid framöver vara en tematik som förtjänstfullt kan användas för att diskutera demokratins utmaningar.

Jorden runt har mänskliga rättigheter pressats undan i kampen mot viruset. Folkhälsan har varit viktigare än allt annat. Och frågan om hur det kommer att påverka demokratin långsiktigt står vi inför att kunna utforska.

Det kan vara en metod, bland flera, att väcka engagemang för de egna och andras demokratiska rättigheter och hur de kan fortsätta att användas varje dag.

Här kommer det att komma mycket intressant forskning att bevaka.

UTREDNINGAR OCH FORSKNING I SVERIGE

Här följer en sammanställning av några exempel på hur regeringen, forskare och organisationer beskriver några av de nyckelfrågor som ryms inom en utveckling av demokratiuppdraget. Ett urval menat att väcka insikter om hur mycket stödmaterial det finns och för att våga börja prioritera den här frågan.

Demokratis utmaningar och strategier för förändring

I regeringens Strategi för en stark demokrati från 2018 beskriver den svenska regeringen de utmaningar som demokratin står inför idag och fastslår prioriteringar för demokratipolitiken. Här beskrivs bland annat de större omvärldsförändringar som påverkar svensk demokrati och där vid sidan av en mer globaliserad ekonomi och en växande internationell migration den allt snabbare digitaliseringen lyfts fram.

Tre utmaningar för demokratin som anses vara särskilt viktiga att bemöta är det demokratiska utanförskapet, ett hotat demokratiskt samtal och antidemokratiska aktörer som utmanar demokratin.

Regeringen vill ta ett samlat grepp om pågående och framtida insatser för att slå vakt om och stärka demokratin: främja genom att fler ska vara delaktiga i demokratin, förankra genom att fler ska förstå och praktisera demokratin samt försvara genom att fler ska stå upp för demokratin.

I strategin lyfter de också fram hur demokrati bland annat bygger på att människor är välinformerade, engagerade och kompetenta och kan fatta välgrundade beslut. Samt att en allt viktigare förutsättning för att kunna vara aktiv och delta i demokratis processer är att alla oavsett ålder är rustade med digital kompetens och medie- och informationskunnighet (MIK). De menar att ökad medie- och informationskunnighet leder till att man långsiktigt kan bibehålla en uthållig demokrati där man värnar respekten för yttrandefriheten. Biblioteken får tillsammans med andra aktörer en viktig roll här.

Med anledning av hundraårsfirandet av demokratin ansåg Regeringen att det var ett bra tillfälle för att bemöta de utmaningar demokratin står inför i dag och en kommitté tillsattes som under åren 2018–2021 planerat, samordnat och genomfört en rad insatser och aktiviteter för att stärka den svenska demokratin.

Syftet med aktiviteterna har varit att bidra till ökad delaktighet, förankring och motståndskraft i demokratin och främja demokratin i hela landet. Samlingens insatser och aktiviteter ska till exempel främja utveckling av de kunskaper och förmågor som människor behöver för att kunna delta aktivt i demokratin, bidra till att uppmuntra och inspirera till demokratiskt deltagande och stärka stödet för demokratis grundläggande principer.

Ett arbete vars slutsatser bör analyseras inom ramen för fortsättningen av detta projekt också.

Det demokratiska samtalet i en digital tid

Regeringen tillsatte 2018 en särskild utredare för att leda en nationell satsning på medie- och informationskunnighet (MIK) och det demokratiska samtalet för att ge förslag på hur motståndskraften ska stärkas mot desinformation, propaganda och näthat.

De genomförde också utåtriktade aktiviteter och i samverkan med relevanta aktörer verka för att öka människors motståndskraft mot desinformation, propaganda och näthat och sammanställde detta sedan sprid kunskap om pågående insatser för att stärka medie- och informationskunnigheten och om digitala miljöers betydelse för delaktigheten och deltagandet i demokratin. Kommittén analyserade och lämnade bedömningar och rekommendationer för fortsatta insatser på området och för hur insatser kan tas vidare inom den befintliga myndighetsstrukturen.

När betänkandet överlämnades skrev den särskilde utredaren Carl Heath på Svenska Dagbladets debattsida att en slutsats av arbetet var att:

Näthat är i dag så omfattande att det utgör ett hot mot demokratis funktionssätt i Sverige. Vi behöver agera för att motverka digitala trakasserier, desinformation och propaganda.

Han betonar sedan hur näthatet även får konsekvenser för dem som inte utsätts direkt eftersom de som be- vittnar hatet också blir avskräckta från att delta i samtalet. Röster tystnar. Perspektiv går förlorade.

I betänkandet ges följande förslag till hur motståndskraften mot dessa utmaningar kan stärkas.

- Det behövs en nationell strategi och en bred samling för stärkt demokratisk motståndskraft. Aktörer inom bland annat rättsväsendet, försvaret, skolan, forskningen, folkbildningen, biblioteksväsendet, kulturen, nyhetsmedierna, det civila samhället och näringslivet bör engageras.
- Medie- och informationskunnigheten behöver stärkas hos såväl unga som vuxna. Arbetet måste stärkas, sam- verkan behövs och dessutom behövs mer kunskap om vilka metoder som faktiskt fungerar och ger effekt.
- Arbetet mot näthat behöver prioriteras
- En utredning bör tillsättas för att analysera hur demokratin påverkas av globala plattformsföretag och om det finns behov av reglering.

Slutligen betonar den särskilde utredaren behovet av att alla blir medvetna om de utmaningar som desinfor- mation, propaganda och näthat utgör. Att det behövs mod och verktyg för att kunna säga ifrån när man ser lögner och hat på nätet.

”Vi bör stanna upp och ifrågasätta vad vi läser och tar del av på nätet innan vi sprider det vidare. Sverige mås- te kraftsamla för att skapa ett demokratiskt samtal där vi alla kan och vågar delta.”

Och i en intervju med Biblioteksbladet beskrevs bibliotekens roll såhär: ”Deras roll som offentlig, trovärdig och tillitsskapande arena i det offentliga innebär att de utgör en god utgångspunkt för att vara en samlade plats för ett demokratiskt samtal i lokalsamhället. Den rollen spelar de redan idag och med mer kunskap om vår digitala tid och den här typen av frågor som jag adresserar i mitt betänkande, så kan de spela en ännu större roll.”

Förändrat medielandskap och påverkan på demokratin

Som en följd av förändringarna av medielandskapet finns det mycket att beakta i relationen mellan demo- kratins utveckling och nyhetskonsumtionen. Här finns det mycket och aktuell forskning och jag väljer här att lyfta in frågan om medier och nyhetskonsumtion idag.

Professor Jesper Strömbäck tillsammans med andra forskare beskriver hur allt fler i Sverige undviker att ta del av olika nyhetsmedier. Sambandet mellan politiskt intresse och nyhetsmedieanvändning har blivit starkare. På många sätt är det logiskt menar Strömbäck och skriver att ”När det finns allt fler medier och ett allt större medieutbud blir människors preferenser viktigare för att förklara vilka medier och vilket medieutbud man tar del av.”

Samtidigt vill hans forskning skilja mellan avsiktlig och oavsiktlig nyhetsundvikande. Det avsiktliga nyhets- undvikandet handlar om att man aktivt väljer bort nyheter medan oavsiktligt nyhetsundvikande handlar om att man har starkare preferenser för annat än att konsumera nyheter.

Ur ett demokratiskt perspektiv är en central fråga inte bara hur vanligt olika typer av nyhetsundvikande är, utan också hur det påverkar människors kunskaper om politik och samhälle. Med det som utgångspunkt har Strömbäck nyligen genomfört en ny studie tillsammans med ett antal andra forskare som ingår i ett forsk- ningsprojekt om kunskapsresistens.

Analyserna i studien bygger på en representativ enkätundersökning som genomfördes våren 2020. De skiljer mellan kunskaper i okontroversiella frågor (exempelvis vilken institution som stiftar lagar i Sverige och vilken politisk nivå som har ansvar för sjukvården) och i kontroversiella frågor. De kontroversiella frågorna handlar i studien om klimatförändringar, vacciner, genetiskt modifierade organismer, brottslighet och invandring.

Studien visar att kunskaperna i okontroversiella frågor är högst bland regelbundna nyhetsanvändare och lägst bland de som avsiktligt undviker nyheter. Resultaten visar också att det finns ett positivt samband mellan användande av traditionella nyhetsmedier och okontroversiella politiska kunskaper efter kontroll för en rad olika bakgrundsfaktorer.

När det gäller kunskaper om mer kontroversiella frågor visar resultaten att de som avsiktligt undviker nyheter har mer felaktiga uppfattningar, följt av dem som visserligen använder nyheter relativt ofta men också ofta avsiktligt undviker nyheter. Det handlar här inte bara om att de saknar kunskaper, utan om att de är felinformerade.

Samtidigt visar resultaten att det på en övergripande nivå inte finns något samband mellan användningen av traditionella nyhetsmedier och i vilken utsträckning man har korrekta kunskaper i kontroversiella frågor. Detta kan i sin tur förklaras av att det saknas samband mellan konsumtion av tv-nyheter och kvällstidningar å ena sidan och i vilken utsträckning man har korrekta uppfattningar i kontroversiella frågor. Med andra ord: det som tycks ha störst betydelse är inte hur ofta man konsumerar traditionella nyhetsmedier, utan vilka av dessa man använder sig av.

Dessutom visar resultaten också att graden av medieförtroende har betydelse: de som har högt medieförtroende har i högre grad korrekta uppfattningar i kontroversiella frågor. Omvänt visar resultaten att de som står längre till höger politiskt i lägre grad har korrekta uppfattningar, det vill säga att de är mer felinformerade.

*****

Här är delen i kapitlet där jag lyfter fram svensk forskning av relevans som en slags nulägesanalys. Inte med ambitionen att vara heltäckande utan att ge en fingervisning över vad för slags omvärldskoll som behövs för att arbeta med det demokratiutvecklande uppdraget.

Hur medvetna är vi om algoritmer?

En forskningsrapport som gjordes inom ramen för Digitalt först med användaren i fokus är "Algoritmmedvetenhet i mötet mellan generationer". Med rapporten vill forskarna ge ett underlag för en diskussion om folkbibliotekens möjliga roller i det samtida, till stor del algoritmiskt kontrollerade, medielandskapet, samt om bibliotekariers kompetenser. Trots att algoritmer idag spelar en fundamental roll i vår allt mer uppkopplade vardag vet vi fortfarande relativt lite om människors erfarenheter, förhållningssätt och medvetna handlingar i relation till algoritmer.

Syftet med projektet är att utveckla fördjupad kunskap om hur algoritmer förstås, upplevs och hanteras av människor i olika åldrar i vardagen."

Det här är ett ypperligt exempel på viktiga forskningsprojekt som gjorts de senaste åren som folkbiblioteken kan använda sig av och sätta i relation till det här projektets syften. Det har säkert skett redan men förtjänar att lyftas fram.

Rapporten avslutas också med ett par rekommendationer som berör kompetensutveckling, utåtriktad verksamhet och medborgerliga samtal.

Inom kompetensutveckling menar forskarna att bibliotekariers måste få kontinuerligt utrymme för det så att de med rätta kan hävda att de har kunskap om algoritmer, digital källkritik och andra aspekter av den informationsinfrastruktur som är så central för människors liv idag.

De betonar också att det "är långt ifrån enbart en teknisk kunskap, utan snarare en bredare förmåga och kritisk kunskap som även innefattar kulturella, etiska, politiska, ekonomiska och juridiska aspekter."

För den utåtriktade verksamheten vill de se samma roll för folkbiblioteken inom denna fråga som också är min ingång i detta. Att biblioteken bör ”sträva efter att utvecklas till noder för MIK-frågor i lokalsamhället.” Bibliotekarier kan arbeta med utåtriktad verksamhet, främst riktad mot andra arbetsplatser och yrkesgrupper men också för att tillhandahålla infrastruktur för MIK-verksamhet, så som lokaler för föreläsningar och kurser som arrangeras av andra aktörer i lokalsamhället. På så sätt kan biblioteket fungera som både en arena och aktör för det demokratiska samtalet.

Avslutningsvis talar de bland annat om att föra ”medborgerliga samtal” och förespråkar kritiska och reflekterande samtal exempelvis inom ramen för cirkelverksamhet. ”På så sätt kan dialogen stå i fokus och lärandet ske tillsammans utifrån målsättningen att väcka kritisk medvetenhet och fördjupade kunskaper om den digitala samhällsutvecklingen och hur våra digitala informationsflöden formas.”

Bibliotek, internet och demokrati

Svensk biblioteks förening och Kungliga biblioteket genomförde med hjälp av Novus en undersökning om svenskarnas digitala kunskap 2020. De undersökte då bland annat allmänhetens kunskap om sociala medier, integritet och säkerhet på internet. Undersökningen tittade också på hur hög kunskapen är om vem som äger olika onlinetjänster och om man hindrats av betalväggar i sin informationssökning.

I undersökningen ”Bibliotek, internet och demokrati” märktes en bekymrande låg digital allmänbildning. Kunskapen varierar också mellan olika grupper och följer utbildningsnivå och kön. En högt utbildad man är säkrare på sin digitala kunskap än en lågutbildad kvinna. I undersökningen var det enbart tre av de nio kunskapsfrågorna som mer än hälften av svenskarna svarade rätt på. Dessa frågor handlar om cookies, den främsta inkomstkällan för sociala plattformar och nätfiske.

En del av undersökningen hade tidigare gjorts av Pew Research Center vilket gjorde det möjligt att mäta de svenska svaren mot de amerikanska. Detta gav en intressant påminnelse om hur mycket närvaron av dessa frågor i den offentliga debatten betyder för kunskapsinhämtningen. I Sverige var till exempel kunskapen högre om cookies än i USA vilket säkerligen beror på den svenska cookielagstiftningen.

I USA var kunskapen mycket högre om nätneutralitet vilket är en fråga som inte alls diskuteras lika mycket i Sverige. I Sverige var kunskapen hög om att sociala medieplattformarna tjänar pengar på annonser medan den är lägre i USA.

En central fråga där kunskaperna var låga i båda länderna gällde frågor om ägande av medieplattformar. Och i den svenska undersökningen kompletterades med frågor om några svenska digitala tjänsters ägandeförhållanden och kunskapen var låg även runt dessa svenska tjänster.

I en allmän fråga om vad man anser är bäst och sämst med internet angav 76 % av respondenterna att det bästa med nätet är tillgången till mycket information. 54 % angav näthat och hot som det sämsta med internet, tätt följt av frågor som rör svårigheten att veta vilka källor man kan lita på samt problem med desinformation och propaganda 50 %.

Det kan också beskrivas som att man som individ uppskattar informationsflödet för sin egen del, men att man samtidigt oroas över andras förmåga att sortera i det stora informationsflödet.

Värt att notera var också att yngre oroade sig mer för att deras integritet är hotad än vad de äldre gör.

Särskilt intressant var att internets demokratibyggnadsfunktion inte sågs som en uppenbar positiv effekt av det förändrade medielandskapet. Endast 6 % anger att det bästa med internet är att man kan påverka och vara delaktig i frågor som engagerar.

Tänkvärt är också att endast 7 % anger att de uppfattar internet som ett hot mot demokratin.

Det blir tydligt även i denna undersökning att det finns uppenbara bildningsbehov runt digitaliseringens samhällspåverkande effekt.

Förorten svarar om digital delaktighet

Förorten svarar är en enkätmetod som kartlägger digital delaktighet och hållbarhet i Skäggetorp i Linköping. I den här rapporten presenteras en metod för att undersöka digital delaktighet och hållbar utveckling i en svensk förort med ansikte-mot-ansikte intervjuer vid dörrknackning och på verksamheter och offentliga platser, samt data från denna enkätstudie.

”Det globala hållbarhetsmålet om att ”alla ska med” får sig en törn i det svenska välfärdssamhället när 21% ger uttryck för att de inte känner sig delaktiga alls i det digitala samhället. Känslan av utanförskap framstår som tydlig när förorten svarar på en enkät om digital delaktighet. Det är en indikator på att hållbarhetsmålen om bred inkludering inte uppnås när det gäller digitaliseringen av samhället och förorten”

Enkätstudien är genomförd av Linköpings universitet. De har även på uppdrag av Digitaliseringsrådet 2019 tittat på frågor om digitalt utanförskap genomfört en kartläggning av litteraturstudier om internationell forskning av digitalt utanförskap.

Demokratiuppdraget i relation till samtidens utmaningar

Det föregående kapitlet syftade till att peka på hur demokratin utmanas idag. Nedslagen i aktuell forskning och nya rapporter visar tydligt att mycket behöver göras av många aktörer. Det utkristalliserar sig även tydligt att biblioteken har stora möjligheter att bidra till att möta dessa utmaningar.

Bibliotekens uppdrag gällande detta är formulerad i §2 i Bibliotekslagen: ”Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.”

Dessutom anges det i §7 att ”Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet”

Att åstadkomma denna inkludering i ett digitalt samhälle ligger till stor del hos biblioteken ofta med fokus på särskilda målgrupper.

Insatserna har ofta riktat sig till grupper som står utanför det digitala samhället och tyngdpunkten har varit mer instrumentella digitala kunskaper. Dessa insatser behövs också. Annars vore det som att få en bok i handen utan att ens kunna läsa den. Men kanske är det dags att nu gå vidare från att ha lärt sig läsa en barnbok och våga närma sig annan litteratur om vi ska sätta de digitala handhavandekunskaperna i relation till demokratiuppdraget.

För invånarnas digitala inkludering handlar om mer än teknik och handhavande – vilket nulägesanalysen i förstudien ville visa. Det finns ett allt större växande behov av mer kunskap hos alla om demokratis utmaningar. Kunskap saknas inte enbart hos den halva miljon som enligt den årliga rapporten ”Svenskarna och internet” står utanför internet och den digitala verkligheten.

Det är därför detta projekt, inklusive förstudien, syftar till att undersöka och stödja arbetet med demokratiparagrafen som också kan innefatta dessa målgrupper. Det här är en fråga för alla även de vuxna.

En viktig del av det är att såväl i förstudien som i efterarbetet undersöka tolkningen av demokratiuppgiften i den dagliga verksamheten för ett folkbibliotek. Ur dessa insikter tillsammans med nulägesanalysens bild av verkligheten borde man finna oändligt många nya metoder för att stödja den fortsatta utvecklingen.

Detta är ett ständigt pågående arbete som ska vara väl integrerat hos alla medarbetare.

Biblioteken har goda förutsättningar att arbeta med detta eftersom man redan utgör en slags ”demokratis infrastruktur”. Något som avspeglas i att Biblioteken har höga siffror för förtroende och antal besökare.

I rapporten ”Kulturvanor under pandemiåret 2020” har Myndigheten för Kulturanalys och SOM-institutet tittat närmare på kulturkonsumtionen det senaste året. Rapporten visar att även under ett år med restriktioner är en av de vanligaste besöksaktiviteterna att besöka ett bibliotek (51 %).

Utöver vård, skola och omsorg har folkbiblioteken varit en av de få offentliga verksamheter som i stor utsträckning upprätthållit sin verksamhet och varit en del av det offentligas frontlinje under pandemin. Dock har biblioteksservicen varierat över landet, mellan kommuner och regioner.

Likaså har bibliotekens roll i kommunernas krisorganisation sett olika ut konstaterar Biblioteksföreningen i en rapport om biblioteken och pandemin.

De poängterar också problemet med att det saknats en nationell samsyn kring under vilka omständigheter folkbiblioteken ska stänga sina lokaler och eventuell verksamhet. ”Den ojämlika tillgången till folkbiblioteken i Sverige under pandemin är oacceptabel” summerar de.

Det finns något i den formuleringen och i beskrivningen av hur stora skillnaderna var i kommunerna för hur man hanterade folkbiblioteken under pandemin som kan appliceras på hur man ser på bibliotekens roll i relation till digitaliseringen i stort och demokratins utmaningar i en kommun.

Uppdraget finns – men det är inte alltid som ett folkbiblioteken anses ha en nyckelroll. Det måste gå att hitta en balans mellan nationella riktlinjer som definierar innehållet i demokratiuppdraget idag och samtidigt ger utrymme för regionalt och kommunalt självstyre.

Det är en utmaning men säkerligen också en välbekant sådan om hur man skapar balansen mellan ett lokalt självstyre med höga frihetsgrad samtidigt som man kan försäkra sig om en hög lägstanivå. Det är ju av högsta vikt här att det finns ett bra ledarskap på kommunal nivå som också tar hänsyn till vikten av likvärdighet. Bibliotekens roll i lokalsamhället är en stor tillgång.

I relation till beskrivningen av biblioteksverkligheten i samband med pandemin beskriver Biblioteksför-ingen dessa skillnader så här i sin rapport: ”I samtalen framkom stora skillnader i hur kommunerna hanterat folkbiblioteken under pandemin. Det handlar dels om skillnader i öppethållande – om bibliotekslokalerna haft öppet eller stängt – men även vilken roll folkbiblioteken haft i krisorganisationen och vilket stöd som bibliotekscheferna haft från högre chefer. Det finns en tendens att de folkbibliotek som har ansetts ha en samhällsviktig verksamhet hållit öppet i högre utsträckning, men även fått mer stöd från kommunen.”

Det förtroende och den tillit som finns i relation till bibliotekens verksamhet är viktig för att kunna bidra ytterligare till utveckling av det demokratiska samhället i enlighet med uppdraget.

”Digitalt först med användaren i fokus” har varit en nationell satsning med fokus på kompetenshöjning inom digital kompetens för biblioteken. Det material och forskningsresultat som kommit fram under satsningens gång är fortsatt viktiga resurser för det här projektet.

I det ingår också Digiteket som är en gemensam lärplattform för digitalt lärande och kompetensutveckling för biblioteken. Kungliga biblioteket har fått i uppdrag av regeringen att fortsätta arbetet med det. Här finns en plattform och ett nätverk av bibliotek som tack vare Digiteket strukturerat börjat arbeta med digital kompetensutveckling för folkbibliotek.

”Digitalt först” har arbetat aktivt med att i samlingar av övningar och artiklar visa bibliotekspersonalen hur digitaliseringen påverkar och ger nya möjligheter för verksamheten. De har haft som ambition att stärka biblioteksledares kunskap om den digitala transformationens påverkan.

Inom ramen för det arbetet finns ett centralt och regionalt engagemang som är väldigt viktigt. Biblioteken som använt materialet i Digiteket har arbetat med strukturerade kompetensutvecklande insatser som följts upp med ett gemensamt utforskande av nya verksamhetsformer. Det har gett bibliotekarier över hela landet möjligheten att vidareutveckla sina kompetenser.

Pandemin ledde också till att det plötsligt fanns mer tid för kompetensutveckling. Det faktum att man har fått mer tid för att fylla på med ny kunskap och hunnit lära sig mer än vanligt ger goda förutsättningar för att fortsätta utveckla sig för att hålla utvecklingstakten levande och bredda frågorna man närmar sig.

I slutrapporten från projektet Digitalt först med användaren i fokus kan man läsa om ett behov av att ”kontinuerligt utveckla bibliotekariekompetensen inom informationssamhällets organisation och utveckling för att kunna bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”. Personalen vid folkbiblioteken säger också i slutrapporten att de har svårt att skapa utåtriktade verksamheter som utvecklar medborgarnas kunskaper om medier och information. Att efterfrågan inte finns beror troligen på att det finns en okunskap om vilken kunskap biblioteken har inom fältet men som gör området svårjobbade och innovativa metoder efterfrågas därför. En slutsats i rapporten är att man behöver jobba mer proaktivt för att skapa metoder för det demokratiska och kunskapsförmedlande uppdraget vilket det här projektet och förstudien hoppas kunna bidra till tillsammans med synliggörandet av aktuell forskning inom ämnet.

Parallellt med ”Digitalt först” har olika innovationsspår utvecklats. Ofta med en dokumenterad progression över de ökade kompetenser man införskaffat sig.

Som motbild till denna positiva bild av förändringsvilja och ny kunskap är det ett faktum att det ännu är få människor som vänder sig till biblioteken för att be om hjälp med digitala frågor och funderingar som berör mer av det som handlar om demokratins utveckling och den fria åsiktsbildningen – bortom de rena handhavande frågorna.

Bilden som ges i Biblioteksförningens rapport om pandemin och den roll man ger folkbiblioteken under en kristid känns igen från mina samtal med bibliotek över hela landet gällande upplevelsen av deras digitala kompetens.

Ofta uttrycks en frustration över att intresset för bibliotekens verksamhet i relation till de samhällsliga utvecklingsfrågorna i samtiden ofta missas. Inte ens övriga förvaltningar – inom en och samma kommun – känner alltid till vad ett bibliotek gör och erbjuder invånarna.

Biblioteken blir därmed inte alltid ens inkluderade i kommunens planer för att möta invånarnas kunskapsbehov.

Detta beskrivs även i följeforskningsprojektet, ”Digitalt först - kommuners och professionellas arbete för ökad digital inkludering” där behovet lyfts för tydligare styrning och större förankring av folkbibliotekens uppdrag att stötta medborgarnas digitala inkludering hos de kommunala huvudmännen.

”Forskarna drar slutsatsen att huvudmännens styrning av bibliotekens arbete med att stötta medborgarnas digitala inkludering ofta är svag, och att kompetensnivån hos såväl politiker som högre tjänstepersoner i att leda och styra mot ökad digital kompetens behöver öka. Det förefaller finnas en okunskap i ledningen om de insatser som biblioteken gör för att människors vardag ska fungera i det digitaliserade samhället.”

Å andra sidan har jag samtidigt mött bibliotekschefer som reflekterat över bibliotekens självförtroende inom dessa frågor och funderat över om det inte lika mycket beror på att biblioteken inte alltid ”visar upp vad de gör”. Att resan måste börja hos dem. Många vittnar om att det är lätt att internt fastna i bilden av vad ett folkbibliotek är.

Carl Heath som var utredare för demokratiutredningen om det goda samtalet beskrev bibliotekens roll i positionsförflyttningen på följande sätt:

”Bilden av ett bibliotek är ett samspelande piano, den rörelsen av förflyttning måste ske i biblioteken och i bibliotekens uppdrag. Man kan inte förvänta sig att samhället kommer att ändra bild om inte biblioteken själva axlar rollen att vilja utveckla sin identitet.”

Det är viktigt att åtgärda detta för att bibliotekens huvudmän beslutsmässigt ska kunna förhålla sig till biblioteken ”som varandes något annat än vad de ofta uppfattar dem som”.

Detta återkommer många av de intervjuade till och är en grundproblematik för biblioteken att brottas med. Här kommer fortsatta utforskande uppdragsdiskussioner, där begreppen och innehållen vänds och vrids på behövas.

Det behövs också en bredare intern kunskap hos bibliotekens medarbetare om de nya förutsättningarna och nutidens folkbildningsbehov. Det kan fungera som brygga över mellan de olika uppdragen. Allt hänger samman och arbetet kommer att gynnas av att starkare kopplas till det uppdrag man har och de rättigheter som det utgår ifrån.

I omvärldens ögon kommer annars biblioteken fortsatt enbart förknippas med det traditionella läsfrämjande uppdraget.

Författarförbundet gjorde under 2020 en rapport från 14 bibliotek under pandemin under devisen ”Rusta biblioteken!” som ger en bild av detta.

I rapporten nämner de några insikter man fått om bibliotekens digitala kompetens: ”Det mest påtagliga som framkommit är att den digitala kompetensen bland majoriteten av personalen behöver förstärkas och åtgärdas. Olika bibliotek har olika förhållningssätt till digitaliseringen. Vissa ser hinder i frågan om upphovsrätt, andra saknar ekonomiska resurser och många saknar kompetens och professionalitet för att digitalisera program och författarbesök.”

Frågan om ”digitaliseringen av program och författarbesök” är med andra ord en av de kompetenser som Författarförbundet menar saknas hos bibliotekarierna för att uppfylla sitt demokratiska uppdrag och drar slutsatsen:

”Detta pekar på att biblioteksutbildningarna inte bara bör lyfta mer av litterär och pedagogisk kompetens, utan också lägga tid på att utbilda inom digital teknik, bland annat presentation, scenisk träning och till de blivande bibliotekarierna förmedla förmågan att självständigt agera med ny teknik under kristid.”

Det är något i dessa slutsatser som säger så mycket om synen på biblioteken och vad ”digital kompetens” kan reduceras till.

Även om det är en användbar kunskap för marknadsföring av såväl litteratur som bibliotek att kunna livesända på Facebook så vore det mer spännande, i ett demokratiutvecklande perspektiv, att man i biblioteksutvecklingen lägger tid på att fundera över Facebook plats i samhället? Och varför den plattformen används framför andra plattformar?

Även forskarna Lisa Olsson Dahlquist och Olof Sundin berör i arbetet med sin forskningsrapport om algoritmer frågan om vad man förknippar bibliotek med: ”För samtliga deltagare (som de intervjuat i studien), unga som vuxna, är biblioteket i stor utsträckning enbart förknippat med att låna böcker. En utmaning ligger därmed i folkbibliotekariernas uppdrag att utbilda i digitala kompetenser gentemot användare som är omedvetna om bibliotekets pedagogiska funktion, eller helt enkelt ointresserade. De vuxna i studien efterlyser mer kunskap om algoritmer och internets informationsinfrastruktur, men gärna i form av kortare föreläsningssamlingar. Här skulle således bibliotekens och bibliotekariernas pedagogiska roll som föreläsare kunna synliggöras och utökas ytterligare. Biblioteket kan också bidra till att utveckla människors föreställningsförmåga i relation till den osynliga digitala informationsinfrastrukturen som omgärdar oss och på många sätt påverkar hur vi uppfattar och förstår vår omvärld.”

I ljuset av detta är det inspirerande att se hur Stockholms Stad arbetat med framtagandet av sin nya biblioteksplan där man ägnat mycket tid åt att intervjua stockholmarna om sin syn på biblioteket.

De har också genomfört etnografiska studier som har syftat till att förstå mer av vilka drivkrafter, beteenden och motivation som finns både hos dem som använder biblioteket och de som inte gör det. En bred datainsamling har skett som inkluderar stockholmarna, besökare, medarbetare och andra samhällsaktörer.

Uppenbart behövs liknande insiktsarbete när det är ett så stort glapp mellan vad varumärket ”biblioteket” är fyllt med och huvudmännens samt allmänhetens förväntningar. Biblioteken behöver också förstå mer av hur biblioteken uppfattas framför allt hos politiker.

Rollen som ett bibliotek skulle kunna ha i den digitala transformationen tappas allt för lätt bort.

Trots att ett bibliotek i sin kärnverksamhet så tydligt utgår från de värderingar som finns definierade i grundlagen och de fri- och rättigheter alla invånare har. Biblioteken måste utmanas och ges förutsättningar att fortsätta utveckla. Här kommer tid, kunskapsdelande och ett utökande av begreppet ”digital kunskap” vara avgörande.

Ytterligare ett ovärderligt bidrag för biblioteken i tiden efter att den Nationella biblioteksstrategin kom är avhandlingen om ”Folkbildning för delaktighet: En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid” av Lisa Ohlsson Dahlquist.

Avhandlingen tittar på hur folkbibliotekets demokratiska uppdrag ska tolkas och utföras i en komplex, mångfacetterad samtida utmärks av globaliserings och digitaliseringsprocesser. Här ställs frågor om hur delaktighet kan förstås och problematiseras i relation till folkbibliotekets lärandeuppdrag. Vikten av att fundera över hur de mänskliga rättigheterna kan förstås i förhållande till folkbibliotekets demokratiska och folkbildande uppdrag. Lisa Olsson Dahlquist intervjuas även i förstudien och berättar mer om detta.

Ett exempel på gemensamt lärande och de dagliga dilemma biblioteksanställda ställs inför finns i boken ”Bankdosor, skam och sms-poesi”. Här berättar bibliotekspersonal från hela landet om digitaliseringen utifrån sin yrkesroll. Boken innehåller ett antal essäer där man kan följa hur komplext arbetet är och innefattar såväl känslor som värderingar, problem som dilemman. Forskare från Södertörns högskola bidrog med sina perspektiv.

Arbetet genomfördes i cirkelform där man läste, skrev och reflekterade över erfarenheter av digitalisering inom biblioteksväsendet och utforskade begreppet ”ambivalens”.

De fördjupar sig bland annat i vad digitalisering betyder och vad den gör med oss som människor. Dessutom diskuteras digitalisering utifrån etiska, medieteoretiska och kunskapsteoretiska perspektiv. Det här är en metod att rakt av kopiera för den som vill börja en spännande utvecklingsresa. Att det dessutom är ett stycke nutidshistoria gör reflektionerna ännu roligare att läsa. Stina Bäckström är med bland de som intervjuas i förstudien.

Ur essän rekommenderar jag särskilt att läsa forskaren Michael Forsmans bidrag: ”Digital kompetens är mer än två ord. Några begreppsliga och medieekologiska reflektioner kring folkbiblioteket som digital bildningsbyrå”.

I den ryms flera viktiga poänger om vad som är nytt och vad som mest är en lek med ord och att det alltid behöver finnas utrymme för tvivel och dilemman i det här arbetet.

”Digital kompetens är ett ”framtidiserande” begrepp som pekar på förändring, möjligheter och anpassning. Alla ska med! Men det finns också en underliggande exkludering som säger att: Om du inte är med oss så är du emot. Frågor om normalitet och avvikelse ingår i Foucauldianska maktstudier och vi skulle kanske behöva göra normkritiska analyser av begrepp som ”digitalt utanförskap” (vad är digitalt innanförskap?). Vi har inte plats för detta här men vi kan ändå konstatera att vi har att göra med en utvecklings- och demokratiseringsmyt. Jag menar inte myt i bemärkelsen lögn. Digitaliseringen är ett faktum och det är en pågående process men det utesluter inte en kritisk diskussion om den som myt i en sociologisk och antropologisk mening, det vill säga som en form för gemensamma och samhällsbärande föreställningar”.

***

Min egen utgångspunkt för denna förstudie startar med den analys jag skrev av bibliotekens roll i det digitala informationsområdet och de efterföljande workshops och samtal jag haft med bibliotekarier genom åren. Min omvärldsanalys då ramade in de dryga 20 årens utveckling av informationsområdet i relation till biblioteken. Slutsatserna om sakernas tillstånd för biblioteken, ”Från sagor till cyberpunk - bibliotekens roll, mediernas förändring och invånarnas behov” är till stora delar lika aktuella än idag.

Mina slutsatser då knyter också an till de utmaningar demokratin brottas med som de gestaltas i aktuell forskning. Det är också här jag ville stärka biblioteken ytterligare genom att inspirera dem att se med vilken lätthet de kan vidga sitt arbete med demokratiuppdraget genom idén om en tankesmedja.

Det är dags att våga närma sig demokrati och inte vara rädd att det leder till en politisering.

Skillnaden mellan 2017 och nu är ändå att frågan om demokratiuppdragets tolkning är så mycket mer levande och att det finns relevant forskning och litteratur inom ämnet som kan hjälpa till i utvecklingsarbetet. Utforskandet pågår även om det inte är lika prioriterat överallt. Frågan drivs ofta av några få eldsjälar som brinner för bibliotekens uppgift i en digital era.

Det är dags nu, särskilt i relation till omfånget på utmaningarna, att alla biblioteksmedarbetare involveras i det fortsatta utvecklingsarbetet. Varje medarbetare ska inkluderas och bidra med sina funderingar över bibliotekens roll i relation till demokratins utmaningar. Annars återskapar man på en arbetsplats hur det ser ut i omvärlden, människor som upplever att de står utanför och inte är delaktiga i framtidsutvecklingen eller samhällsbygget.

Om man summerar några av samtidens utmaningar för demokratin som att det finns en större tappad tro på demokratin, en upplevd eller reell maktlöshet och utanförskap vad betyder det då för ett folkbibliotek i relation till sin interna uppdragsdiskussion?

Maktlösheten runt dessa frågor måste en medarbetare på ett bibliotek själv få hjälp att bryta sig loss från. Då kan man också leda utvecklingen tillsammans med invånarna i lokalsamhället.

Det kommer behövas ett digitalt utvecklingsarbete som har rum för ett mer proaktivt förhållningssätt till den ständiga utvecklingen och de mer komplexa samhällseffekterna av digitaliseringen. Frågor som berör samhällsperspektiven av teknikutvecklingen, från de mer dystopiska till de mer demokratistärkande, måste ha en lika naturlig plats på biblioteken som de fysiska böckerna.

Folkbiblioteken behöver stärkas än mer och fortsätta med en bred digital kompetensutveckling. De behöver arbeta för att synliggöra sin nya kunskap för att göra den positionsförflyttning som krävs för att inte bli förbisprungna. När oron för hoten mot demokratin diskuteras och lösningar efterfrågas har inte biblioteken alltid den nyckelroll som vore naturlig och kostnadseffektiv för dem att ha. Biblioteken måste fördjupa sitt utbud för att proaktivt finna sin roll i relation till de behov för andra demokratiutvecklande arenor som efterfrågas och ha förmågan att göra detta utan att bli politiserad.

Kravet på sådana forum kommer bara att växa i takt med allt flera bekymrande forskningsresultat gällande människors tilltro till demokratin och demokratins utveckling globalt.

I ett sådant utvecklingsarbete bör man vara medveten om att biblioteken verkligen får brottas med att man, utanför kultursektorn, inte betraktas som en av de viktigaste resurserna för demokratins fortsatta utveckling.

Det kommer att krävas att man kämpar för att få ha den här rollen.

Här behöver biblioteken bli bättre på att visa allt som är demokratistärkande i deras verksamhet.

Den plats biblioteken haft i människors digitala utveckling är relativt okänd utanför biblioteksverksamheten. Det är ett arbete som tar mycket tid och är en handhavandeservice av slaget lära sig hur bank-id, mejl eller Facebook fungerar. För den enskilde individen är det insatser av stor betydelse. Men att en så stor del av handhavandet av offentliga och privata e-tjänster än idag sker hos biblioteken utan att de fått medel och förutsättningar för att arbeta med den typen av service är anmärkningsvärt. Samtidigt är frågan hur länge behövs de här kompensatoriska arbetet.

Frågan nu är vilken medborgarservice som kommer att behövs längre fram? Än idag är kopierings servicen viktig men för hur länge. Och är det rimligt att just detta erbjuds enbart hos biblioteken och inte finns tillgänglig som service hos fler aktörer såsom till exempel banker och myndigheter eller helt andra aktörer med infrastruktur för tillgänglighet. Eller kan fler av dessa aktörer komma till biblioteket?

Biblioteksverksamhet får sannerligen än i dag brottas med att deras kärnverksamhet för de flesta leder tankarna till barndom och nostalgi och inte till innovation och demokratiutveckling. Det där rummet som man har en kärleksfull relation till men som trots det upplevs tillhöra den typ av institutioner som inte är särskilt moderna och troligen snart försvinner.

Bibliotek anses inte spontant ha en nyckelfunktion för demokratins utveckling.

Kanske kan det jämföras med synen på traditionella medier i kölvattnet på alla de digitala verktyg som möjliggör att vem som helst kan publicera sig på internet. Även den slentrianmässiga kritiken mot medier har en undertext av att mediernas tid är förbi, ”vem läser ens tidningar eller tittar på tv nu för tiden när internet finns?”

Att såväl traditionella medier som bibliotek har ett stort förtroende och många läsare samt besökare spelar ingen roll i synen på vilka aktörer som bär framtiden. Det är liksom inte visionärt, ungt och modernt att jobba på bibliotek.

Jag vill hävda att biblioteken är det viktigaste vi har för att kunna reflektera över vår samtid och pröva tankar tillsammans på en fri och obunden arena öppen för alla.

Den kärlek som många har till biblioteken som ett palats för sagoläsande där magin runt språket och litteraturen ofta väckts är trots allt en stor potentiell tillgång för biblioteken.

Men det är än idag en position som lika mycket hindrar utvecklingen i relation till utvecklingsbehoven i ett digitalt samhälle. Digitaliseringen reduceras till något mer instrumentellt, tekniskt eller i bästa fall MIK-relaterat. Insatserna inom detta upplevs ofta internt konkurrera med det läsfrämjande uppdraget.

De större frågorna om digitaliseringens påverkan och möjligheter för det demokratiska samhällets utveckling måste erbjudas invånarna mer likvärdigt än vad hittills gjorts. Den här delen av biblioteksuppdraget måste prioriteras i bibliotekens kommande utvecklingsarbete.

Behovet av ett större digitalt omtag hos biblioteken har absolut blivit allt mera efterfrågat internt också hos biblioteken de senaste tre åren och resurser har avsatts för intern kompetensutveckling så som tidigare beskrivits. Men vår tids nya bildningsbehov sträcker sig till mer än att ”debunka” och avslöja lögnen på nätet eller att se digital inkludering som synonymt med teknisk kompetens och användande av specifika tjänster.

Biblioteken kan ta en större roll än så.

Biblioteken borde se sträcka på sig oftare än man gör och se vilken naturlig roll man har som den unika och oberoende, informella arena man är. Här kan man starta små processer och säkerställa demokratins fortsatta utveckling i en digital samtid. Och dessutom samverka med andra genom att erbjuda en arena.

Många känner en stor oro över hur det offentliga samtalet förändrats när samtalen sker på utländska annonsmarknadsplattformar som Facebook. Biblioteken kan i stället för ett enbart livesända, satsa på att väcka frågor om hur man vill att internet ska vara och diskutera ett fritt internet utanför enskilda aktörers särintressen.

Invånare kan stärkas i sitt demokratiutövande genom att bjudas ombord på den digitala resa vi alla befinner oss på.

Vid sidan av att få grundläggande kunskaper och att kunna fundera över de mer bekymrande frågorna såsom desinformation, propaganda, konspirationsteorier, mobilförbud, porrfilter eller inte, algoritmers påverkan på informationsflödet eller näthat och hot – finns behovet av att parallellt stärka invånare i sin dagliga demokratitillämpning: Online och offline.

Under en period de senaste åren har det starkaste fokuset på teknikutvecklingen riktats mot de mer negativa aspekterna av digitaliseringen. I samhällsdebatten har man gått från de mer utopiska visionerna till mer av dystopiska framtidsvisioner. En slags ”teclash” som en motreaktion mot de stora nätföretagens dominans på internet och mot den plats ny teknik och teknologi har i människors liv.

I ljuset av techlashen bör man trots allt också påminna sig om allt demokratistärkande som är möjligt tack vare de här digitala arenorna. Det är en styrka att allt fler har tillgång till verktyg som gör det möjligt att göra sina röster hörda, oberoende av tid och plats.

Användandet av internet ger en högre grad av upplevd självbestämmande och ju mer man använder nätet desto mer delaktig i samhället kan man säkerligen känna sig. Oavsett om det handlar om att använda sitt bank-id för att boka vaccin, kunna mejla en kommunpolitiker, följa barnbarnen i sociala medier eller förstå varför det egna sökresultatet skiljer sig från någon annans

När man så mycket lättare, än tidigare, kan gå utanför de gängse förutbestämda ramarna eller sammanhangen man råkat födas in i kan det potentiellt sett ge viktiga verktyg för att bryta ett utanförskap.

Idag kan man så mycket enklare än tidigare hitta en ny flock eller hitta fler gemenskaper att tillhöra och eventuellt skapa något nytt med tillsammans.

De här communitybyggande aspekterna av nätutvecklingen kan vara demokratiutvecklande och en del av demokratis möjligheter

Internet påverkar troligen mänskligheten i stort på sätt som vi ännu inte fullt ut sett, forskat på eller förstått vidden av. I denna pågående process är biblioteken en oslagbar arena för ett gemensamt utforskande samtal om precis detta.

Biblioteken tenderar att rikta in sig på prioriterade målgrupper, men det demokratiutvecklande arbetet behöver vända sig till fler målgrupper. Här saknas kunskap hos den absoluta majoriteten. Utan insikter om det missar man möjligheten att utifrån sitt uppdrag kunna bidra till ett ökat engagemang för demokratin på en opolitisk plats.

I övergången från bondesamhälle till industri- och kunskapssamhället var det tydligt vad läs- och skrivkunskapen betydde som nyckel för att bli delaktig och få möjlighet att påverka i samhället. Frågor om hur det demokratiska samhället utvecklas och vilka kompetenser som krävs idag för att fullt ut kunna delta i utvecklingen ingår i det demokratiuppdrag biblioteken har.

Programmeringskunskaper kommer krävas hos fler och även om man inte kommer bli ett slags digitala analfabeter utan den kunskapen så blir den som förstår programmering inte utlämnad till de som kan teknik.

Exakt var gränserna går för vad som kan fångas upp av biblioteksverksamheter för att stötta nutidens digitala litteracitet återstår för varje bibliotek att definiera utifrån nutidens och omgivningens behov.

Så sent som 2018 kom beslutet om att alla barn i Sverige ska lära sig programmering. Och även om det är en undervisning som sker inom matematik och naturvetenskap så kan den i perioder och med rätt samarbetspart ha en plats på ett bibliotek idag. Programmering handlar ytterst om att ge elever förmågan att kunna lösa problem. De ska sedan kunna omsättas till idéer och handling på ett kreativt sätt med hjälp av digital teknik och det närmar sig det läs- och skrivförståelse handlar om.

Allt det här ger en indikation om att fler behov måste mötas och att såväl möjligheterna som ansvaret växer hos biblioteken. Man kommer snart inte behöva vara servicehubbar på det sätt man varit. Vad är bibliotekens långsiktiga uppgift bortom den här utforskande fasen då alla ännu inte lärt sig att "läsa och skriva digitalt"?

Biblioteken har alltid utvecklats i takt med tiden. Vad kommer biblioteken att erbjuda inom fältet MIK (medie- och informationskunskap) när alla äldre också är digitalt vana? Om man då endast tagit på sig uppgiften att arbeta med det grundläggande handhavandet har man ju ingen uppgift längre.

En generell breddning av olika digitala kompetenser kommer att behövas. Det innebär också förmågan att öva vilka frågor som behöver ställas när data ska samlas in eller att kunna kombinera olika informationskällor.

Ju bredare användningen av internet blir desto mer kommer att behöva plockas upp av biblioteken.

Idag har drygt 60 procent av världens befolkning tillgång till internet. Den digitala resan för de regioner som ännu inte har tillgång till internet kommer att gå oerhört snabbt och påverka vår del av världen.

Det som behövs framöver är en förmåga att närma sig detta nya bildningsfält som en slags fördjupning av läs- och skrivkompetenserna.

Ett bredare och djupare lärande med en förmåga att analysera, koppla ihop och värdera information från olika källor.

Motsvarigheten till det läsfrämjande uppdraget inom den digitala arenan borde utforskas lika kreativt och uthålligt som varje bibliotek genom årtionden gjort när man förhållit sig till det läsfrämjande uppdraget. Här bottenar man som bibliotekarie och såväl uppfinningsrikedomen som självförtroendet att utveckla den delen av uppdraget är stort.

Några av de centrala demokratiska principer som ett bibliotek utgår ifrån är människors lika värde, informationsfrihet, yttrandefrihet och likheter inför lagen.

Den svenska tryckfrihetsförordningen som funnits i över 250 år har gett oss en stark press- och yttrandefrihet. Vi genomför regelbundet fria val och fattar beslut utifrån en demokratisk beslutsprocess där majoritetens beslut formar samhället. Andra viktiga verktyg som ger medborgarmakt är att det finns en offentlighetsprincip och en meddelarfrihet. Och biblioteksverksamheten lutar sig inte bara mot bibliotekslagen utan även gentemot de mänskliga rättigheterna och FN:s mål globala mål.

Det här är ett gemensamt arbete mellan människor som ständigt pågår.

I detta finns det mycket som tas för självklart och man glömmer lätt hur allt det vi har idag har byggts upp steg för steg. I den relativt sett historielösa teknikoptimistiska världen verkar ofta den kamp och det tankearbete som skett bland generationer för att bygga de friheter vi har idag glömmas bort. Det är lätt att känna sig utanför i en digital värld som snurrar på.

Ett bibliotek ger utrymme för fler att reflektera över viktiga frågor i utvecklingen utan att driva partipolitiska vinklingar på samtidens utmaningar. Att gemensamt bjuda in fler till samtal om samtiden är den största uppgiften just nu och kan göras utan att bli politiserad.

Ett utforskande om vad demokrati egentligen är och en lust att kämpa för den idén i reflekterande och inkluderande samtal med en utgångspunkt och tillämpning av utgångspunkten om allas lika värde.

Biblioteken har en viktig roll att fylla i att kontinuerligt väcka engagemang för en fortsatt levande demokrati. Det är tydligt att i de nulägesanalyser av demokratins tillstånd att uppgivenheten ökar. Demokrati är en ständig utvecklingsprocess och det okända och föränderliga är en del av demokratin.

När grundläggande rättigheter trängs undan eller hoten mot demokratins grundläggande fundament växer är det bibliotekens fria öppna och inkluderande arena som kan vara ett forum att diskutera det och våga göra det. Särskilt så om man uppdaterar perspektivet av vilka som står utanför idag och är trygga i att det här är en del av vårt uppdrag.

Digitaliseringens effekter på demokratin är utforskat eller okänt för majoriteten idag. Det finns också ett accepterande av den digitala utvecklingen som kan problematiseras.

Biblioteken kan behöva hjälp för att kunna ta det där klivet så att digitaliseringens utvecklande möjligheter framträder och inte långsiktigt sänker demokratin. Invånare måste få rimliga förutsättningar att hantera och förstå nätets möjligheter såväl som utmaningar. Det kan leda till

Jag skrev i omvärldsrapporten 2017 att ”bibliotekens viktiga roll för att öka den akademiska litteraciteten genom att ge verktyg och hjälp för att läsa och skriva vetenskaplig text och att kunna söka och tolka information kan tillämpas på den digitala litteraciteten. Detta är lika angeläget för ett samhälles demokratiska utveckling som biblioteken varit för forskningsvärldens tillväxt.”

Jag hoppas att det här projektet och att förstudien kan bli något som triggar fler bibliotek att se den här kopplingen och att den jämförelsen får er alla att bli stärkta.

Demokratin är aldrig en färdig produkt utan utvecklas ständigt. Det är en process som inte med automatik sker i en positiv riktning i och med nätets framväxt. Internet i stort innebär nya möjligheter och utmaningar för denna utvecklingsprocess. På såväl individ- som samhällsnivå.

Jag beskrev då att det breda omtag som krävs av folkbiblioteken innebär en positionsförflyttning av varumärket ”som kräver ett uthålligt och tydligt varumärkesarbete som både tar tillvara och utmanar den nostalgiska blicken på verksamheten är. Allmänheten vet inte alls idag var de kan vända sig för att stärka sina förmågor att fullt ut leva och verka i en digital samtid utanför skolan och eventuellt arbetsplatsen. I många fall är problemen inte heller synliggjorda. Det kan jämföras med att inte förstå vad som står i en bok innan man knäckt läskoden.”

Biblioteken behöver komplettera utvecklingen av sin verksamhet och inte enbart utgå från checklistor på vad invånare vänt sig till dem för inom detta område.

Samtidigt vill jag skicka med att ett modigt ledarskap i en disruptiv tid vet när det inte är läge att vända upp och ner på allt. Det är inte alls huvudbudskapet i den här förstudien att kasta ut allt annat.

Det enda som är nytt är en nutid där tillgången till information är obegränsad och att det på nätet finns en verklighet med parallella digitala lokalsamhällen vilket fått effekter som inte biblioteken alltid haft tid att analysera konsekvenserna av i relation till demokratiuppdraget.

Uppdraget definierat i bibliotekslagen har alltid handlat om främjandet av ett demokratiskt samhälle.

Folkbiblioteken kan utveckla detta än mer riktat till analyser och förståelse av den digitala samtiden och bidra till en större känsla av möjligheter att påverka.

Bibliotekens styrkor summerade för att agera demokratiutvecklande

Biblioteken bör försvara och bevaka nätutvecklingen ur ett humanistiskt och för demokratin hållbart perspektiv. Att vara en oberoende arena och med djupt inneboende värderingar av upplysnings- och bildningsideal och helt fria från kommersiella särintressen är en styrka i ljuset av hur utvecklingen ser ut.

I Sverige har vi i år kunnat uppmärksamma och fira vår 100-åriga demokrati. Det är 100 år sedan kvinnor och män första gången kunde gå och rösta tillsammans och snart är det valår igen. Vi är ett land med en lång tradition av folkbildning.

Vi vet nu ganska väl vad som behövs för att säkra en levande demokrati och hur det är ett uthålligt arbete som sker varje dag. Demokratin försvaras bäst genom att visa på vägar till engagemang för så många som möjligt. Ett arbete som redan är bibliotekens uppdrag och som kan utvecklas än mer till en arena där invånaren och demokratiutvecklingen får stå i fokus i den digitala samtid vi lever i.

Det mesta av samhällsutvecklingen ser just nu att vara mer i händerna på nästa stora digitala affärsidé än människors engagemang och det är bekymmersamt.

Bibliotekens position är fantastisk för en uppgift som verkstad för demokratin och kan agera demokratistärkande utan att ta politisk ställning. Detta är kunskapsfrågor som berör alla och kan inte slentrianmässigt överlämnas till kommande generationer att lösa för att de råkar vara orädda för ny teknik.

Ett fokus på det demokratiutvecklande i uppdraget leder också till att man undviker det mer passiviserande, mer politiserade och uttjatade ”hoten mot demokratin”. Utgångspunkten ska vara den levande demokratin.

Bibliotekens styrka och självklara roll för detta är att:

- demokratiuppdraget finns i bibliotekslagen, det är en del av kärnuppdraget att utveckla demokratin och här behövs fortsatta uppdragsdiskussioner.
- Bibliotek är en välkänd plats och finns i alla kommuner – mötesplatser kommer att behövas det är ett demokratiutövande och en trygghet att kunna gå till bibliotek och möta andra. Här bör även idén om vad det digitala biblioteket är prioriteras.
- Bibliotek står för fri kunskap, informella möten, tillgänglighet, livslångt lärande och kunskapsutveckling - ett positivt laddat ”varumärke” förenat med livslångt lärande.
- Invånarna har en hög tillit och förtroende för biblioteksverksamheten.
- Det finns en profession som kan utveckla verksamheten i relation till den digitala samtidens utmaningar.

Med blick på bibliotekens demokratiuppdrag – 14 intervjuer

I arbetet med denna förstudie har jag intervjuat ett antal personer som med sina olika perspektiv bidragit med tankar om demokratiuppdraget idag för biblioteken. Det är representanter från biblioteksvärlden men också sakkunniga från media och forskarfältet.

PERSPEKTIV FRÅN BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Karin Linder, generalsekreterare Svensk Biblioteksförning

☰ ”Digitaliseringen handlar inte enbart om medier och analogt kontra digitalt utan om förändrade maktstrukturer, förändrat användarbeteende med mera.”

Karin Linder är generalsekreterare på Svensk biblioteksförning och har en bakgrund inom kulturområdet.

Med en helhetsbild på landets biblioteksverksamhet verifierar hon bilden av att frågan om bibliotekens relation till demokratiuppdraget är i allra högsta grad levande.

”Biblioteken är mitt i samhället och samverkar med invånare, civilsamhälle, myndigheter med flera och arbetar ständigt med att vara i samklang med det omgivande samhället.”

Och ger perspektiv på varför det ibland kan leda till ensidiga diskussioner om bibliotekens utveckling när de analyseras och tolkas i skenet av de egna upplevelserna av ett bibliotek.

”För det mesta ser vi som besökare bara att biblioteket uppfyller våra egna individuella behov. Drar vi generella slutsatser från den upplevelsen missar vi hela det mångfacetterade uppdrag folkbiblioteken har. Det är en fara och skapar ganska ensidiga diskussioner ibland.”

På frågan om vad demokratiuppdraget innebär för ett folkbibliotek knyter hon an till den tidigare jämförelsen mellan de nyckelkompetenserna som behövdes i övergången från bondesamhälle till industrisamhälle:

”Det är ett uppdrag som jag tror grundar sig i att vi ser kunskaper som att läsa och skriva som grunder för att vara delaktiga i den demokratiska processen. Jag tror att vi glömmer idag att läskunnighet ansågs vara en grund för demokratin och att Sverige gjorde en kraftsamling för över hundra år sedan för att alla skulle få den möjligheten. Så idag är uppdraget detsamma fast i en miljö där vi använder det skrivna ordet i fler sammanhang och där internet är en arena som gör uppdraget otroligt komplicerat.”

Hon betonar också det som berör frågorna om motkraft mot maktlöshet och bidrar till delaktighet som syns i de utmaningar som demokratin har idag: ”Men demokratiuppdraget handlar också emancipation dvs att göra individer starka och skapa en grund för egna ställningstaganden och egen åsiktsbildning.”

På frågan om digitaliseringen har förändrat demokratiuppdraget svarar hon ”Ja i allra högsta grad. Digitaliseringen handlar inte enbart om medier och analogt kontra digitalt utan om förändrade maktstrukturer, förändrat användarbeteende med mera.”

Ett perspektiv som också framkommer i samtalet med Karin är hur det läsfrämjande uppdraget står i relation till digitaliseringen. ”De olika uppgifterna för ett bibliotek är förutsättningar för varandra, men läsning är ju grunden för allt. Kan man inte läsa har man en stor uppförsbacke även när det gäller demokratiskt och jämlikt deltagande.”

I slutet av vårt samtal plockar Karin upp tråden med att formuleringen ”demokratisk infrastruktur” blivit något som det slängs med och jag undrar därför om det är en floskel eller verklighet? ”Rent teoretiskt är det ju en fantastisk resurs vi har med alla folkbibliotek som samarbetar med professionsutbyte, samverkan och lokalsamhället som grund. För att det ska bli en riktig skjuts i rollen som demokratisk infrastruktur krävs det ju uttalade mål, samarbeten och synligt arbete samt inte minst stöd och resurser. Jag tycker att vi behöver mer av den varan.”

Anna Dahlquist och Hanna Lidström, Luleå Bibliotek

☰ ”Att föra filosofiska samtal är nog det viktigaste. Att försöka formulera och sätta ord på hur
☰ vi vill ha framtiden. Men även på oro som finns.”

Anna Dahlquist arbetar på kultur- och fritidsförvaltningen i en utvecklingsroll med fokus på digitalisering och Hanna Lidström är enhetschef för Stadsbiblioteket i Luleå.

Jag har arbetat med biblioteken i Luleå i samband med att de under sin digitaliseringsresa anlitat mig för en workshop om digitaliseringen för bibliotek för bibliotekspersonalen.

Uppmanar alltid min publik att höra av sig med eventuella frågor och perspektiv. I bästa fall har vår gemensamma dag kunnat vara en av många fortsatta pusselbitar och ibland kanske till och med en startmotor.

Anna Dahlquist delade generöst med sig av många de funderingar som funnits internt och de utvecklingssteg som tagits. Det är en ynnest att få kunna ta del av hur verkligheten ser ut bortom en inspirationsdag.

Det här uppföljande samtalet skedde några månader ytterligare senare efter inspirationsworkshopen i början av 2021.

Vad tänker ni om förutsättningarna för biblioteken att vara en motor för digital delaktighet?

AD: ”En stor fara när biblioteken börjar handleda digital delaktighet är att nagga i den höga tillit som folkbiblioteken har. Generellt har bibliotekspersonal inte samma djupa kunskap inom att handlade i digital delaktighet som man har inom bibliotekets andra områden. Det är därför fortbildning och samtal om det här är så viktigt. Och jag tror att det är viktigt att våga prata om sina tillkortakommanden och säkerställa att man blir trygg även i de här uppgifterna.”

HL: ”Vi har jobbat med att bygga upp DigidelCenter Luleå och har försökt nå ut med vad vi kan hjälpa till med. Vår målgrupp har under den treåriga projektiden haft två fokus. Stöd i digital delaktighet har primärt haft målgruppen seniorer. Skaparytan med digitala verktyg och metoder för berättande har primärt haft fokus barn- och unga. Nu arbetar vi vidare med hur DigidelCenter Luleå inom båda dessa områden även ska kunna vara en resurs för människor på landsbygden.

AD: ”Inom det här området är det även viktigt att vi samarbetar med andra. 2015 genomförde vi till exempel för första gången ett arrangemang med Makerspace Luleå. Föreningen fyllde då biblioteket med så kallad ny teknik och det var en fantastisk dag med rullatorer, barnvagnar och robotar. Vi märkte den här dagen att den vanliga biblioteksbesökaren fick en ny upplevelse, och de som kom till biblioteket enbart för att se teknik, de fick också en ny upplevelse. Många berättade att de upptäckte biblioteket.”

I Luleå har alla förvaltningar en servicedeklaration som förtydligar kommunens insats. Den ska fungera både som ett löfte och en upplysning om vad man som invånare kan förvänta sig av kommunen. Hur fungerar den på ett bibliotek?

AD: ”Vi har servicedekclarationer inom flera områden, stöd i digital delaktighet är ett. Våra besökare vet nog knappt att den finns.”

HL: ”Även om besökarna inte direkt har märkt av den så har den behövts för oss, så att vi fick råg i ryggen att tydliggöra gränsdragningar. Hela bibliotekssverige gör olika och det här hjälpte oss att definiera vad vi gör och inte gör.”

Hur stort är problemet med att våga tänka nytt i bibliotekens värld?

AD: ”Att tänka nytt är nog inte svårare i bibliotekens värld än i någon annan traditionstyngd verksamhet. Det handlar om att utmana tankar och ha en ledning med en tydlig vision som man vill samtala om. Utveckling sker inte av sig självt.

Vi har till exempel inspirerats av ett studiebesök i Helsingfors. De bedrev workshop om bibliotekets framtid. De involverade besökarna i det framtidsarbetet genom att de fick kliva in i en drömbild av vad biblioteken skulle kunna vara och senare diskuterade dessa visioner. Det behövs metoder för att vidga tankemönster såväl bland politiker, ledning, bibliotekspersonal som besökare.”

De berättar sedan om hur de under de senaste åren arbetat med att skapa miljöer och aktiviteter som lockar olika målgrupper. Bibliotekets Skaparyta med digitala verktyg har exempelvis lockat ungdomar. Och i dessa möten kan samtal om källkritiska perspektiv finnas med. Det digitalstärkande arbetet har nått många seniorer genom deltagande i socialförvaltningens Äldresupport. Äldresupporten har ett uppdrag att ge information, råd och stöd till äldre för att de ska få en mer aktiv och meningsfull vardag. Här blev det naturligt att biblioteket blev en resurs i det arbetet.

Hur har arbetet med att stödja digital delaktighet hanterats i relation till de andra uppdragen?

AD: ”Ibland lyfter bibliotekspersonal en rädsla att stöd i digital delaktighet ska ske på bekostnad av litteratur. Här är det viktigt att prata om frågorna och att koppla allt vi gör till biblioteksuppdraget. Exempelvis använder vi inte begreppet Makerspace vid vår Skaparyta. Skaparytan är ett medvetet ordval. De digitala verktygen och det vi gör där har fokus på att stödja berättande och skapande. Att lyfta åsikter och uttrycka sig på olika sätt. Ibland via det skrivna ordet. Ibland via ett fotografi. Ibland via ett t-shirttryck.”

HL: ”Det är viktigt idag att man visar hur man kan berätta på nya sätt i många olika verktyg. Berättandet är det centrala inte tekniken.”

För att lösa den interna bemanningen när de inrättade ett Digidelcenter har alla anställda kunnat anmäla sig frivilligt för att gå in och ge handledning i digital delaktighet samt inom skapande och berättande. Det har varit en långsam process men det är allt fler som kliver fram nu och vågar ge handledning.”

AD: ”Ju tryggare vi blir på både handledning i digital delaktighet, och i den teknik vi har inne på biblioteket. Ju fler i personalgruppen vill delta.”

Hur förhåller ni er till demokratin i det dagliga yrkesutövandet?

HL: ”Det är intressant, det är klart att man ser sig som folkbildande, men då är det litteratur, information och kunskap. Litteraturen är stark. Det är den som är det demokratiska uppdraget för de allra flesta.

Vi har försökt jobba med samhällsinformation och föreläsningar men det är trögt. Vidden av det demokratiska uppdraget skulle kunna diskuteras så mycket mer.”

Det vill man ju verkligen snarare ska öka i den här tiden eller?

AD: ”I en strävan efter att lyfta bibliotekets roll i ett demokratiskt samhälle påbörjar vi hösten 2021 ett treårigt projekt under namnet ”Demokratistärkande- och läsfrämjande samtal”. Ett projekt där vi kommer arbeta utifrån digital delaktighet, demokrati och litteratur.”

Vad tror ni att föra mer av filosofiska samtal om den digitala samtiden?

HL: ”Absolut det håller jag med men det om något kräver att någon kan kunna föra de diskussionerna om ytt-
randefrihet etc och ha tillräckligt med kompetens. Över tid ska vi söka efter personer med de kompetenserna
när de är nyutexaminerade men vi kan inte vänta på att de kommer.”

AD: ”Att föra filosofiska samtal är nog det viktigaste. Att försöka formulera och sätta ord på hur vi vill ha
framtiden. Men även på oro som finns. Lyfta upp samtalet ovanför den egna horisonten och sätta den i ett
större perspektiv. Det är även viktigt att inse att man inte behöver kunna allt. Det kan ingen. En bekant till
mig arbetade på gymnasiet som lärare inom digitalt skapande. Jag minns hur glad hon var över att ha hittat
en nyckel: ”Jag behöver inte vara tekniskt kunnig men jag kan ställa frågan varför och hur tänker du? Jag kan
hjälpa eleven att lyfta blicken.”

Vad förväntas av ledningen?

AD: ”Ledningen måste vara för förändring, samtala och vända och vrida på de här frågorna. Det behöver
finnas både mod och tålamod. När vi startade Digidel bildade vi en referensgrupp med representanter från
olika förvaltningarna, från näringsliv, från universitet och från föreningar. Den här referensgruppen har visat
sig vara väldigt viktig då den ger oss olika perspektiv. Den här gruppen är även viktig i arbetet och ambitionen
att bli ett självklart kommunalt nav för digital delaktighet.”

Åke Nygren, Digitala biblioteket och medier, Stockholms stadsbibliotek

☰ ”Dags att omdefiniera vad ett digitalt bibliotek är och borde vara”

Åke Nygren är projektledare och innehållsproducent på avdelningen för Digitala biblioteket och medier. Han
är den första från biblioteksfären som tidigt började dyka upp i analoga och digitala forum på den där tiden
när vi alla var överväldigade över den sociala webbens möjligheter. Alltid nyfiken och alltid medverkande på
andra arenor för att inspireras själv. I den där tidiga utforskande fasen så noterade jag alltid hur intresserade
eller inte intresserade de som deltog egentligen var av omvärlden. Det vill säga jag orkade inte riktigt med de
som bara ville visa sig tech-savvy och som hade alla svar. Det var så mycket mer givande och spännande att
mötas utifrån en genuin gemensam lust att tänka om, oberoende av var man kom ifrån.

Där i skärningspunkten mellan demokrati, bibliotek och digitalisering möttes vi och när vi nu samtalar är det
så mycket av allt det där som hände för 15 år sedan som dyker upp. Och hänger kvar.

Om jag säger demokrati och bibliotek vad säger du?

”Att biblioteken är underbemannade, inte minst det digitala biblioteket, och det är vad jag ständigt återkom-
mer till. Bibliotek är extremt underbemannade för den här uppgiften. Uppgiften är egentligen inte ny, men
med digitaliseringen följer en helt ny syn på plats, och en beredskap att vara närvarande på många platser.
Där är vi ännu inte.

Det är tydligt att det digitala biblioteket inte längre kan fortsätta relativiseras och hamna i andra hand. Det är
anmärkningsvärt få som lyckats landa i hur man ska bemanna det digitala biblioteket. De som försöker närma
sig det känner sig ofta ensamma i att både leverera och bemanna det.

Vi tittar på världen inifrån en biblioteksbyggnad, och det är starkt problematiskt.

Frågan om vad ett bibliotek är, i bemärkelsen plats, måste vi förändra och frigöra oss ifrån om vi ska utveck-
las.

Pandemin gav oss nya möjligheter att pröva helt nytt genom att många jobbat på distans eller arbetat i stängda
bibliotek men vi tog inte den chansen fullt ut.

Vi borde ha använt den här tiden kreativt för att frikoppla oss mentalt från rummet.”

Vad krävs för att det ska hända att man ger sig ut i det digitala samhället online?

”Det krävs en form av nomadism där vi utsätts för exil i fysisk bemärkelse. För att förstå mer av vad medborgarna behöver och hur medborgarna förhåller sig till demokrati och digital delaktighet. Vi måste laborera mycket mer med de här frågorna i ett exilperspektiv och göra det på riktigt.

Det sker en mängd olika verkstäder och workshops i alltifrån UX, hackatons till designthinking men man stannar oftast i det fysiska rummet, det som redan är så välbekant för alla som arbetar där. Man vill vara innovativ men vågar inte släppa sargen helt och lämna det som redan är fördefinierat.

Idegörandet hämmas starkt av detta.

Jag är övertygad att om man på riktigt vill förstå de verkliga behoven där ute, då måste vi röra oss agilt ute i samhället och inte bara i biblioteket.

Medarbetare måste ha mandat att ge sig ut i världen. Hänga i fler digitala kontexter, lära och eventuellt erbjuda sina tjänster på människors egna plattformar. Det behöver inte vara någon överväldigande offensiv med bibliotekarier i varje digitalt sammanhang. Vi ska inte strössa hela internet med bibliotekarier. Men vi behöver finnas på strategiska digitala platser, och människor behöver kunna lita på att vi är redo att bistå med hjälp.

Det handlar om en agil process så att medborgarna lär sig att biblioteken, digitalt medierade bibliotekstjänster och bibliotekarier finns i sammanhang som kan upplevas som demokratiska.

Allt fler får utrymme för att göra digitala aktiviteter men de får inte samma status internt. Vi pratar inte om de digitala arbetspassen alls på samma sätt som de fysiska. Det som sker i det fysiska rummet är fortfarande det som är ”på riktigt”.

Det har mycket lite kring hur vi relaterar till fysisk, geografisk och digital plats.”

Provade ni något nytt under pandemin?

”Vi startade piloten Digitalhjälp.online, en digital vägledningstjänst bemannad av bibliotekarier och it-vårdare på Stockholms stadsbibliotek med en öppen videochat måndag till fredag på eftermiddagen. Först fokuserade vi på målgruppen 70+. Så småningom breddade vi perspektivet till att nå gruppen ”örörliga i digitalt utanförskap”, oavsett ålder. De som inte kan eller vill besöka ett fysiskt bibliotek.

Det är mycket retorik i bibliotekssverige nu om hybridbibliotek och frågor om vad det nya normala ska vara. Efter den panik och osäkerhet som pandemin förorsakade tror jag många helst vill ha en återställare till det som vi är vana vid, det som känns tryggt och hemvant

Men problemet är att man därmed också har lämnat det kreativa tillståndet då vi svävade fritt i luften och hade unika möjligheter att göra en rejäl framryckning på det digitala området. När vi boat in oss i bibliotekens fysiska miljö igen så kommer vi antagligen sitta där och titta på världen inifrån biblioteken igen.”

Är det inget som förändrats?

”Jovisst, de kreativa insikterna om till exempel nya digitala evenemang och liknande har utvecklats. Men det problematiska är att vi inte lämnar platsperspektivet.

Den bekväma och högt älskade fysiska biblioteksmiljön står mot användarmålgrupper som vi slarvar med som antingen inte kan ta sig till oss fysiskt eller inte upptäckt biblioteken, de finns i andra, digitala, rum.

Jag vill dock verkligen säga att jag är inte ute efter att tillintetgöra de folkets palats som biblioteken är. Det fysiska biblioteket behövs även fortsatt men den behöver kompletteras med fler bilder av tänkbara platser.

Det ska absolut inte underskattas att biblioteken som byggnader har ett stort symbolvärde. En trygghetsskapande funktion i stadsmiljön liknande den kyrkor hade förr. Det sätter en demokratisk mental infrastruktur och skickar säkerligen signalen att man som invånare kan tas på allvar oavsett i vilken stadsdel jag bor.

Men fler chefer måste våga fatta beslut så att man kan frigöra personalen från det fysiska rummet.”

Varför görs inte det?

”Det finns inget väl utvecklat narrativ om vad ett digitalt bibliotek egentligen är och vi har ännu inte formulerat vad det leder till resursmässigt, innehållsmässigt och kulturellt.

Vi behöver förstå mer av hur delaktighet, medinflytande, kunskap och bildning sker idag tack vare nya kommunikationsmöjligheter.

Det verkliga behovet behöver kartläggas hos de som inte alls har en relation till bibliotek och när man gör sådana undersökningar bör man inte avslöja att biblioteken är avsändare.

Genom att vi är agila och är där det händer saker i relation till bibliotekets uppdrag så lär vi oss mycket och vår närvaro kan fungera som indragare till biblioteken och kanske till och med till ett fysiskt samtal på ett bibliotek. Vi har behov av att förbättra, förnya och fylla på med ny kunskap på internet.

Vi måste hugga tag i det digitala lokalsamhället.

Och genom att biblioteken syns här och där, kan vi visa att vi är en funktion och en service. Inte bara en plats. Och vi kan finnas där utan att pådyvla.

Vi har ett kollektivt samhällsuppdrag och kan bidra med humaniserande bildande samtal som syftar till kunskapsgenerering i trygga rum.

Då bidrar vi till en förnyelse av demokratin.”

Hur ska man komma i gång?

”Jag tro man ska vända på det genom att börja med det fysiska rummet, utgå från det lokala bibliotekets potential. Man ska göra som när man arbetar med designlösningar, prova i det lilla. Där har man också fördelen att lokalkännedom gör att det går att prova nå ut till de som inte har en relation till biblioteken.

Människor ska uppleva att det är relevant att relatera till bibliotek i olika sammanhang.

Jag väntar med spänning på att få se några lokala modiga initiativ. Där man kanske väljer att arbeta med digital bemanning halva tiden i det fysiska rummet och halva tiden i en digital informationsdesk.”

Varför är man inte mer nyfiken på nätet, för mig är allt gällande nätet och demokratin så otroligt verksamhetsnära?

”En konkret orsak är ju att man inte riktigt är på nätet. Många har en problematisk relation till internet eller så separerar de det helt och hållet från sitt arbete.

Vi borde utgå ifrån perspektivet att hela internet är våra gemensamma samlingar.

Och därmed ställa oss frågan, om det är utgångspunkten, vad är det då för uppgifter vi kan göra här som kuratorer, som folkbildare och hur kan vi göra skillnad och bilda?”

Vad vore det viktigaste för att bli mer framåtutad och visionär?

”Det grundläggande är som vanligt, få med sig personalen, de måste beredas utrymme för att förhålla sig till detta i sin yrkesutövning.

Det är en fälla att nöja sig med att man går på en kurs och så är det klart. Digateket.se och liknande är naturligtvis ett bra komplement men det är i det agila arbetssättet i ens dagliga arbete som kan leda till förändring. Man måste få våga utveckla idéer och att jag själv som medarbetare kan utforska en mängd olika domäner. Stockholms stadsbibliotek rullar i dagarna ut en stor internutbildning inom UX, något som jag tror kan bidra till just denna förflyttning framåt.

Den stora utmaningen ligger i att förstå kopplingen mellan bildningsuppdraget och det faktum att man måste engagera sig i den digitala domänen.

Den brännande frågan om algoritmernas potentiella hot mot den fria viljan t.ex. kan vara en ingång till ett bildande samtal. Om att vi fattar beslut idag utan att ens veta om att vi fattat dom. Det här är ju frågor som t.ex. Shoshana Zuboff har lyft på ett förtjänstfullt sätt, och vi kan ta chansen att via litteraturen väcka liv i de etiska frågorna och de som berör planetens och människans överlevnad.

Det bildande samtalet t är ju en del av den traditionella biblioteksmiljön, och traditionella miljöer för bibliotekarier att verka inom och filosofi har alltid funnits för att utveckla samhällen och bidra till människor självständighet.

Vi har dessutom ett idealläge att koppla tillbaka till klassisk litteratur. Ett förnyat bildande samtal skulle kunna bryta upp gränsen mellan it-diskussionen och den humanistiska. Det behövs för att stärka och förnya vår demokrati.”

Catharina Elofsson, bibliotekschef Båstad

☰ ” Jag har burit med mig något i många år som alltid lotsat mig rätt. Det är att alltid gå
☰ tillbaka till grunduppdraget.”

Tidigare i år har Catharina Elofsson deltagit i ledarpaketet som är en utbildning inom Digitalt först med användaren i fokus som vänder sig till bibliotekschefer i Skåne. Syftet med paketet är att lägga grunden för hur bibliotekschefer kan stimulera och stärka den egna organisationens digitala mognad.

Hon är med sin bakgrund utanför biblioteksvärlden intressant att följa i sin utveckling som ledare för ett digitalt utvecklingsarbete.

”Jag är otroligt samhällsintresserad, utbildad jurist, och har arbetat både i domstol och på advokatbyrå. Men efter en tid kändes det inte meningsfullt. Då blev jag konsumentrådgivare i Helsingborg. Vi tillhörde ett team och satt placerade på ett bibliotek under nio år. Från det arbetet tog jag med mig service och förmågan att kunna hantera människor.”

Efter det blev hon kanslichef på kommunen och fick arbeta nära politiken i händelsernas centrum, mellan den politiska processen och förvaltningen.

Hon är numer bibliotekschef i Båstad.

Vad fick du med dig från din utbildning?

”Jag gick in utan några förväntningar, men var öppen och insåg snabbt att jag inte hade riktigt förstått vad digitalisering var – det var väldigt många ”ahaaa det är DET vi talar om!”. Det handlar inte bara om det tekniska, mer digitisering än digitalisering.

Jag hade tidigare inte riktigt sett på digitalisering i det här vidare perspektivet eller tänkt på konsekvenserna av den på samhällsutvecklingen och att utvecklingsarbetet är ett mindset. Det har varit en riktigt rejäl ögonöppnare.”

Har du haft nytt av din bakgrund?

”Jättemycket! Jag ser att mina andra kollegor inte alls har samma kunskap om den kommunala processen som jag har.

En av de saker jag upptäckte av en medborgarenkät som genomfördes är att biblioteket är som en ö, som om det inte tillhörde förvaltningen vilket är viktigt att bära med sig.”

Blir ju problematiskt om ingen ser biblioteken för vad de är?

”Jag ser att vi är en infrastruktur för att nå ut med det som även andra i kommunen vill nå ut med. Det är en fördel i en liten kommun där jag känner alla och det hjälper att känna människor för att något ska hända.”

Vad tar du med dig framåt?

”Nu ska vi ta itu med det vi vill utveckla och komma ifatt. Och göra det på ett sätt där vi sätter låntagarna, invånarna och i fokus för att motverka digitalt utanförskap.

Sakta men säkert.

Vi har också beställt in essäboken Bankdosor, skam och SMS-poesi och vi ska ha bokklubb utifrån den i höst.”

Metoden med att reflektera över ett dilemma är sannerligen frigörande!

”Absolut. En verklig situation och så lyfta blicken och reflektera utifrån det. Äskar att de tar in filosofer perspektiv!”

Vad innebär demokratiuppdraget i en digital tid som du ser det idag?

”Minska klyftan så att alla kan vara med i det digitala samhället och kunna klara sin vardag.”

Relationen digitalisering och läsfrämjande?

”Det här biblioteket är jättebra på det läsfrämjande och nu ska vi se hur vi jobbar vidare med de andra bitarna också. Inte låta böckerna vara bildningen. Sakta men säkert får vi åt det hållet.

Där ser jag absolut också att man samarbetar med föreningslivet och går utanför biblioteket. Man behöver inte bara vara här i vårt fysiska rum.”

Har ni diskuterat relationen mellan nätet och det fysiska rummet?

”Vi har tagit små steg före pandemin och vi är en del utav familjen Helsingborg. De har ett digitalt bibliotek som vi kan jobba med och så har vi har testat zoombokklubb och varit mer aktiva i våra sociala kanaler, Facebook, Youtube och webben.

Men det finns mer att fundera över för att skapa en hållbar struktur för vårt digitala arbete internt och externt.”

Har du använt Digitetket som resurs?

”Jag har gjort det, men jag tror inte alla har varit inne där. Min uppfattning är det nog behöver integreras, man sätter sig inte själv och läser på. Tror att det är bra att göra det tillsammans och reflektera.

Vad mer vill du skicka med?

”Jag har fått så mycket inspiration från föreläsningen.

Det har regnat över mig en mängd inspiration, det är en process och min mindmap som är mitt arbetsverktyg fylls på hela tiden. Det blir nycklar till utveckling.

Hur kommer det sig att det blir så frigörande för dig och inte kvävande?

”Jag har burit med mig något i många år som alltid lotsat mig rätt. Det är att alltid gå tillbaka till grunduppdraget.

Vad är grunden till det jag gör? Varför jobbar jag med det jag jobbar med? Jag vill inte jobba på ett privat företag. Jag vill inte jobba för att tjäna pengar. Jag vill göra något positivt för samhället där jag inte behöver kompromissa med det humana samhällsbyggandet.

Jag går ofta in i bibliotekslagen och tatar om den mycket. Det gör man nog inte överallt. Jag har med mig det i min utbildningsbakgrund och mitt tidigare yrkesverksamma liv inom juridiken. Det är som med mål, man vet var man ska och vet ungefär förutsättningarna för det.

Målet och grunden är viktiga och då är det inte svårt, då får man mycket kraft och kan reflektera. Och då blir all den input jag fått bara roliga bollar som kommer in.”

Eleonor Grenholm, fd nationell samordnare Digitalt först

☰ ”Demokratiuppdraget medför samma utmaningar som demokratiutvecklingen i stort. Här
☰ både utforskar och famlar biblioteken.”

Eleonor Grenholm har varit nationell samordnare för de regionala biblioteksverksamheternas arbete med Digitalt först. Hon har också arbetat med MIK, digitala kompetenser och digital delaktighet på regional nivå i Uppsala län.

Idag arbetar hon på Kungliga biblioteken på enheten för bibliotekssamverkan här intervjuas hon för sin breda bakgrund med digitala kompetensfrågor inom biblioteksvärlden.

Vad var det bästa med Digiteket?

”En del av framgången med Digiteket är att det är en snabbfotad samhällskommenterande röst. Det är så den blir aktuell och så blir den också en resurs dit man vänder sig inom biblioteksverksamheten för att förstå, hantera eller utveckla sitt uppdrag. Men har ju också kommit att förstå att det finns stora utmaningar med att vara snabbfotad och samhällskonstaterande.”

Och hur ser du på demokratiuppdraget?

”Demokratiuppdraget medför samma utmaningar som demokratiutvecklingen i stort. Här både utforskar och famlar biblioteken.

Tidigare har förmedlingen av litteratur och medier varit bibliotekens sätt att främja demokrati såsom bibliotekslagen uttrycker det genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Nu söker man nya former för hur man kan lite mer aktivt arbeta med att främja demokrati.

Men det är ett utmanat begrepp och allt mera politiserat.

Vi ser att biblioteken används som ett verktyg för att utmana och det kommer vi att se ännu mer av.

Ju mer man arbetar med de här frågorna kommer det att öka. Det finns en intressant utveckling i biblioteket men det är ju bara en reflektering av en samhällsutveckling i stort.”

Vad har pandemin inneburit i det här sammanhanget?

”Pandemin gav en skjuts till att allt fler insåg att man behöver fler jämställda ben, det är fortfarande enskilda exempel mer än rutin att arbeta med digitaliseringen.

Digidelcenter är en del av en rörelse där det ske utvecklade former av stöd inom ett bibliotek som på ett proaktivt sätt kan stötta invånarens digitala kompetenser. En rörelse som saknar samhälleligt stöd.”

Övrig programverksamhet hur har den utvecklats för att möta digitaliseringens nya behov?

”Jag tycker att det finns en förändring vad gäller programverksamhet. Vi kan absolut se en vidgning av programverksamheten, bortom det litteraturnära, även om det läsfrämjande är grunden så kan man se det allt tydligare.”

Hon beskriver sedan en svårighet att nå ut med mer it-relaterade programpunkter och att biblioteken måste fundera på hur de kan positionera om sig i fråga vad man erbjuder, hur man når ut, utvecklar och vilka färdiga koncept som tas fram. En kombination av professionen i samverkan med de som arbetar med människors ideella engagemang och det nyfikna kunskapsökandet.

Det digitala och analoga biblioteket?

”Det digitala biblioteket är en representation av det fysiska biblioteket, vi har fokus på litteraturen och inte särskilt mycket annat. När det kommer till den digitala litteraturförmedlingen så finns det intressant data ur senaste SOM-undersökningen att ljudboksläsningen ökar jättemycket och hur de demografiska skillnaderna i läsande minskar med det digitala läsandet.

Bibliotekens starka varumärke gör att man inte alltid ser den övriga verksamheten och delarna. Det är en utmaning vad man fyller våra digitala och analoga biblioteksrum med.”

Vad ställer samtiden för krav på ett enskilt bibliotek vad gäller kompetensområden?

”Jag tycker att för 10 år sedan när enskilda bibliotek började starta verksamhet i digital delaktighet så tog man in extern kompetens. Det skedde ingen egen utveckling alls av biblioteksmedarbetare. Men idag sker det väldigt lite av sådant.

Vi börjar se andra aktörer som syns på biblioteken, det kan handla om programmeringsverksamheter även om allt fler börjar göra även de sakerna internt.

Det jag far efter är att det finns en fördjupning som är intressant. Hur verksamhet etableras och hur professionell kompetens utvecklas. Vi behöver fortfarande ibland ta hjälp av externa verksamheter men det behöver kombineras med ett eget internt lärande och att man själv deltar i de här programverksamheterna när de sedan genomförs.

Det görs ibland och ibland inte.”

Den här utvecklingen med medborgarkontor, hur ser det ut om 5 år?

”Initiativet med statliga servicekontor kommer att öka. Utmaningen med medborgarkontoren är att de är en servicetanke och har en tydlig avgränsning med vad de hjälper till med som hänger ihop med vem deras avsändare är.

Livslångt lärande och att stötta i fri åsiktsbildning och orientering i samhället ligger inte på dem.

Så jag förstår att man i stället för att gå till det kommunala medborgarkontoret eller det statliga servicecentret går till ett bibliotek där man inte blir lika mycket rundskickad. Här sker ett mer holistiskt omhändertagande.

Infrastrukturfrågan med kopieringsapparater är onödigt svåra och internt anpassade för en intern kommunal verksamhet. De kan dock i vardagen stå i vägen för att orka med de mer fördjupande frågeställningarna.”

Integritetsfrågorna då?

”De integritetssvåra utmaningarna var en stor del av diskussionerna inom digitalt först i början. Det var centrala argument för att biblioteken inte skulle möta allmänhetens informationsbehov. Men sådana invändningar framfördes allt mindre med åren.

Med all respekt för att man inte är intresserad av att stötta i myndighetskontakten, det var säkert inte därför man valde att bli bibliotekarie.

Men det är i grunden en pedagogisk och didaktisk uppgift om hur man förhåller sig till människor.

Det är en process som man måste ta sig igenom och bearbeta på arbetsplatsen. Det är svårt ibland. Men värst är det ju trots allt för personen som alla gånger hellre skulle göra det själv, men inte har en möjlighet att sköta de frågorna själv. Och inte alls vet hur man annars kan göra.”

Varför har de blivit så utsatta?

”Jag tänker jättemycket på att det handlar om att många verksamheter inte har skärskådat alla interna processer eller hur det de gör påverkar andra verksamheter.

Klassiskt är exemplet med att socialtjänsten kräver in utskrivna kontoutdrag men samtidigt inte ens erbjuder utskriftsmöjligheter. Här hoppas och tror jag att man kommer hitta lokala lösningar.

En annan sak är hur den bristande feedbackloopen vore intressant att fördjupa sig i. Enligt förvaltningslag ska respektive myndigheter hjälpa varandra och ska vi arbeta med utveckling med användaren i centrum måste de få veta när det inte fungerar. Men den feedbackloopen fungerar ju inte.

När människor går bet så tror jag det är en oerhört liten andel av supportfrågorna som hamnar hos vederbörande support. Det hamnar istället hos familjemedlemmar som försöker lösa det eller på biblioteken osv.

Det faktum att användare och kunder ibland behöver ha tillgång till datastruktur eller kopieringsapparat är helt osynligt i utvärderingsarbetet, i projektbudgetar eller liknande för många verksamheter. För det är helt andra verksamheter som tar kostnaden i såväl kronor och ören som personaltid.”

Hur ser det statliga arbetet ut för de här infrastruktursfrågorna?

”Finns ett stort engagemang för MIK-frågor men mindre lite statligt engagemang för de här mer handgripliga digitalt delaktighetsfrågorna som datorkunskap och tillgången till infrastruktur.

På Linköpings universitet har man tittat på Digitalt utanförskap i ett utanförskapsområde som verkligen inte syns i till exempel i Svenskarna och internet. Rapporten heter ”Förorten svarar” och det blir tydligt att bygga statlig verksamhet utifrån Svenskarna och internet är bedrägligt för man förstärker ett utanförskap för redan utsatta grupper eftersom de inte syns.

Är biblioteken dåliga på att säga nej?

”Ja absolut. När biblioteken under en kort tid var stängda under pandemin, det man behöll öppet var tillgången till kopieringsapparat och datorer.”

Christoffer Krämer & Ola Nilsson, Digiteket, Malmö

Digiteket är en lärplattform för digital fortbildning framtagen för de som jobbar på bibliotek. Det var ursprungligen en del av projektet Digitalt först med användaren i fokus som syftade till att lösa ett av projektets centrala problem – att möjligheten till kompetensutveckling är ojämn hos landets biblioteksanställda.

Digiteket har byggts av digitala biblioteket i Malmö stad.

Christoffer Krämer

☰ *”Man söker inte till biblioteksverksamheten för att det är ett kärll för all sorts kunskap som*
☰ *kan förmedlas i olika former digitalt och analogt.”*

Christoffer Krämer arbetar idag som redaktör och innehållsproducent till Digiteket Under vårt samtal återkommer Christoffer ofta till sin bakgrund till lärare och ”lärargissar” återkommande. Tack vare sin lärarbakgrund så har han ett utifrån-perspektiv som blir extra relevant i ett samtal om biblioteken och förhållandet till demokratiuppdraget. Så hans svar är mer präglade av att ha en blick utifrån än att de görs i egenskap av att vara en förlängd arm av Kungliga biblioteket, som idag är uppdragsgivare av Digiteket.

Hur förhåller sig ett vanligt folkbibliotek idag till all den digitala kompetensutveckling som är möjlig i Digitekets kursutbud?

”Det kan vara folkbibliotek som till exempel i Östersund som har en ledning som sagt ”nu ska vi använda det här verktyget för strukturerad och kvalitativ fortbildning där någon i personalen får ansvar för att leda utvecklingen.” Det läggs upp som en gemensam kursverksamhet i ett ohyggligt strukturerat arbete. Det betar av kursinnehållet och eftersom vi alltid kommer producera fler kurser än de hinner lära sig så blir Digiteket som ett smörgåsbord för dem.

Dessa exempel finns men i slutändan är de ändå i minoritet. I övrigt bygger det på att det finns ett par eldsjälor som drar i gång arbetet eller att det ligger på individen att fortbilda sig. Kanske har de pressat sin chef lokalt så kan de kan få några timmar fortbildning i veckan alternativt att någon betar av kurser för att de personligen är intresserade och tar sig tid. I de fallen är det otydligt om det görs på egen tid eller arbetstid.

Vi försöker lyfta fram det andra gör för att inspirera fler att arbeta som i Östersund.”

Av Digitekets material är det som används mest det som är biblioteksnära praktiska problem. Det är det otroligt konkreta som ”Så här livesänder du på bibliotek” eller ”Så här hanterar du tillgänglighetsfrågorna med det nya tillgänglighetsdirektivet”. De större mer populärvetenskapliga artiklarna och kurserna om cryptovalutor eller hur den digitala infrastrukturen fungerar har en mindre läsekrets.

På frågan om vad han gör idag berättar han om att det som från början var tänkt som ett huvuduppdrag har tagit mindre tid. Att planera utbildningar, lägga upp fortbildningar och forma ett kursupplägg stötte på oväntade utmaningar när inte dela-kulturen gick att omsätta i praktiken fullt ut. Kurserna på Digiteket är gratis med en motprestation av att man ska dela det man gör så det blir tillgängligt för fler.

”Mina tänkta arbetsuppgifter har förändrats för den här delen kom att ta mindre tid. Dela-kulturen visade sig vara svår på många sätt. Det är nämligen lättare för en chef lokalt att bestämma sig för att ett antal personer ska få bygga en fortbildning under ett visst antal timmar. Då behöver de rent praktiskt avvara, låt säga, 120 000 kronor ur budgeten för tidsåtgång och genomförande. Det är motiverat i relation till uppdragsgivarna det vill säga skattebetalarna. Men den fortbildning de får från Digiteket som är gratis är svårare att ta på – den kostar i tid men då måste chefen visa hur de här 120 timmarna motiveras och kunna visa det i ett excelark att i min kommun har 46 biblioteksanställda som kompetensutvecklats 1-2 timmar i veckan gett oss 345 utbildningstimmar. Det får motsvara 68 000 kronor som har investerats i det här personerna. Det är mycket lättare att se kostnader och problem än att sätta summan av det arbete man gjort med det man får gratis. Det här är dela-kulturens dilemma.”

Kan det också bero på att man oroas för synligheten för vad man gjort inom ett fält man kanske in helt behärskar?

”Absolut det är många som tycker det är läskigt att gå från en lokal arena och till en nationell arena för att hjälpa varande. Och det är begripligt när det inte är inom det egna specialistområdet. För det kommer alltid finnas någon annan duktig bibliotekskollega som påpekar eventuella fel. Det finns också en stor blygsamhet där man tycker att den här lilla grejen man gjort inte betyder något. Men det visar ju ofta att den där lilla grejen som de gör kan vara guld för någon annan.”

Han fortsätter att beskriva det som en komplex problematik och att vi får acceptera att det är en tankeförändring som kommer att ta tid. Demokratiuppdraget genomsyrar dessutom inte allt och det är ett stort mentalt skifte som ska ske.

I ett förändrat uppdrag för honom på grund av synen på dela-kulturen lägger han numera en stor del på att vara innehållsproducent och fylla sajten med fler aktuella kurser inom områden där behov dyker upp.

Det har väckt funderingar hos honom om det är så att den tid Digiteket lägger ner på innehållsproduktion kan leda till att regionerna i väntan på att de själva gör sina grejer känner att det ändå är någon annan som gör det och därmed blir mindre aktiva i utvecklingen.

Han förbereder också plattformen Digitekete.se för att direktivet eventuellt blir breddat. Det nya direktivet de fått från Kungliga biblioteket innehåller en del allmänna skrivningar om ett breddat uppdrag som lämnar det specifika digitala fortbildningsuppdraget och går över mer till fortbildning som behövs för att bredda verksamheten i stort.

Vad skulle det innebära om Digiteket blev Bibliotekssveriges plattform för utbildning i allmänhet?

”Läsfrämjandet skulle då bli den första pucken. Jag tror att det finns många biblioteksanställda som är i branschen för läsandet och läsfrämjandet – och inte nödvändigtvis för digital support.”

Kan det då bli en brygga mellan kompetenserna?

”Absolut de blir en möjligt att vi därmed kan locka fler till oss som därmed får en breddad kompetens. Att det ena kan ge det andra.

Nu killgissar jag, eller mer lärargissar, jag har inte bibliotekskontexten men får en känsla av att när biblioteksanställda pratar läsfrämjande så pratar de om att få prata böcker, med andra som gillar böcker. Men när jag tittar på det utifrån är det ju de målgrupper som redan kommer – att nå de som inte är på biblioteken behövs prioriteras. Visst digital support men nu fångar vi också upp människor som inte är naturligt biblioteksälskande. De där andra de kommer ju ändå. De har det templet redan. Men hur når vi dem som inte kommer och kan bli läsare, bli datavana och medielånare?”

Digitekets kurser leder de till extern programverksamhet?

”Vårt uppdrag är tydligt, vi fortbildar folkbibliotekarier. Alla har tillgång till kursutbudet och kurserna och informationen finns utan inloggningskrav. Det vore kanske bra att slå på trumman för att dela våra kurser med slutanvändare. Det är inga branschhemligheter.”

Hur arbetar man idag med demokratiuppdraget?

” I mitt utifrånperspektiv med min lärarbakgrund och om jag tittar på andra bibliotekarier som är lika gamla som mig så är de ofta kvinnor, uppvuxna på 70-talet, älskar böcker och vill jobba med böcker. Ofta har de personliga favoritområden som Östeuropeisk poesi eller latinamerikansk litteratur eller serier. Det biblioteket de växte upp med hade inga datorer, sysslade inte med källkritik i någon större utsträckning. Demokratiuppdraget ingår inte nödvändigtvis i bilden av det de ville jobba med.

Det är lite raljant, men det ger en bild av ett huvudsakligt problem och därför tror jag inte att det är ett problem framöver. De bibliotekarier som är 10 eller 20 år yngre kommer med ett helt annat bagage. Det allmän-demokratiska uppdraget kommer att vara mer och mer förankrat i varje ny generation av biblioteksanställda som kommer ut.

Men likt förbaskat så dras man inte till bibliotek för techsupport eller digitala källkritiska sammanhang man dras dit för kärlek till böcker eller media. Är det samhällsintresset som driver en så blir man inte biblioteks-medarbetare, då finns det andra yrkeskårer som drar mer.

Man söker sig inte till biblioteksverksamheten för att det är ett kärll för all sorts kunskap som kan förmedlas i olika former digitalt och analogt utan för att det är ett boktempel.”

Tror du det löser sig?

”Det kommer länge än finnas en slagsida åt att biblioteken är boktempel och att om man verkligen varit in-tresserad av demokratifrämjande söker man sig någon annanstans.

Jag gissar att de som utbildas idag på bibliotekshögskolorna kanske kommer vara lite mer tillvanda en mer breddad bibliotekssyn.

Vi är på väg mot en spännande brytpunkt, biblioteken måste kliva in på den arenan och kanske kommer man göra det när man ser ett regeringskifte där det kan komma ett stort motstånd.

Det är inte nödvändigtvis på alla partiets agenda att folkbiblioteken ska göra folk mer kritiska eller engagerade i samhällsfrågor. Tvärtom kommer vissa aggressivt värja sig mot alla former av politisering av bibliotek.

Vi är verkligen på väg till en tid då bibliotekens nervositet för att kliva in på en politisk arena kommer ställas på sin spets. Vi är i en tid då sanning är politisk.”

Och kanske kan det gå i andra riktningen under ett förändrat politiskt läge. Att biblioteksanställda ökar mängden av demokratibefrämjande insatser när man ser hur åtgärderna stramar åt saker.

”Även om vi är försiktiga bibliotekstyper kanske vi då vågar kliva fram på barrikaderna. Det i sin tur kan bli en katalysator i ökad mängd demokratifrämja när de känner att det demokratiska utrymmet kommer att beskäras.”

Något mer du vill skicka med?

”En slutsats från skolverksamheten är att här finns det en stor tydlighet. Skolverket ger väldigt tydligt rikt-linjer för den svenska skolan. Kulturrådet och Kungliga biblioteket gör det inte på samma sätt. I ett land med stora regionala skillnader och det kommunala självstyret så spretar det lite mer. Kungliga biblioteket är förvaltare av fantastiska samlingar i lite större utsträckning än vad de konkret driver på i frågan om demokra-tifrämjande uppdraget.”

Ola Nilsson

☰ ”Skulle du fråga 5000 bibliotekarier vilka hoten mot demokratin är tror jag inte vi får ett
☰ uttömmande svar, det är inte en fråga som de ägnar hela dagarna åt.”

Ola Nilsson har en bakgrund som lärare och är idag verksam som redaktör för Digiteket. Han har skrivit många artiklar och kursupplägg som berör digitaliseringens mer komplexa frågor. Han har också funderat mycket över tolkningen av demokratiuppdraget och hoppas kunna samla dessa tankar i en metodbok under hösten.

Hur uppfattar du att biblioteken arbetar med demokratiutveckling kopplat till digitalisering?

”Det första är att svenska bibliotek inte är en monolit, enormt många olika instanser gör olika saker där det läsfrämjande alltid är i fokus. Demokratiuppdraget görs och tolkas på olika sätt. Den svenska bibliotekslagen i dess nuvarande inkarnation är rätt ny och alla väntar fortfarande på en ny nationell biblioteksstrategi. På det är Kungliga biblioteket relativt ny som myndighet och det vore snarare konstigt om alla bibliotek var helt på de klara med hur de ska utföra sina uppdrag. Det är ett svårt, och viktigt, uppdrag de ska hantera. SKR som är stora i skolans värld gör inte mycket i bibliotekens värld. Enligt min uppfattning finns det alltså ingen stor och samlande organisation som samlar biblioteken och deras mål utifrån.

Demokratiuppdraget för många är på andra plats. Och särskilt när det sker kommunala neddragningar. Alla aktörer i samhället ser litteraturförmedlandet och samlingarna som bibliotekens uppdrag. Demokratiuppdraget kommer som en nyhet för alla instanser, från kommunpolitiker till alla medborgare. Bibliotek är ett rum med böcker. Det är allt.

Det blir att jobba i lite uppförsbacke för alla som vill jobba med demokratiuppdraget.”

Han resonerar sedan vidare om hur biblioteken alltid haft ett metodproblem att nå ut och hur svårt det är för biblioteken att jobba med de här uppgifterna.

”Inom läsfrämjandet finns det ett utåtriktat arbete som man har inarbetade rutiner för. En massa kreativitet och idéer för det. Demokratiuppdraget upplevs som mycket svårare och de är mer.”

Hur tänker du att man ska komma förbi det?

”Lösningen är den samma som i skolan. Att man får en metodhandbok så man får testa. Det är starten för att komma i gång och våga prova.

Men problemet är ju att demokrati är ju aldrig neutralt, det blir att ta sanning mot eller för något. För eller mot någon sorts sanning som måste definieras mot någon sorts falskhet och propaganda som måste definieras. Och det har vi många exempel på att när bibliotek börjar jobba med den här typerna verksamhet så kommer det att bli konflikter.”

Och han ger några exempel på aktuella händelser som att skriva om HBTQ-frågor på ett biblioteks Facebooksida till att bjuda in en föreläsare om näthat. Och även om det kanske inte händer så ofta som man tror så kommer de som råkat ut för det inte våga göra något mer.

Han betonar arbetsmiljöperspektiven av frågan och att biblioteken måste vara förberedda på det annars kommer de snabbt bli utbrända. Det finns alltid en yrkesprofessionalitet att falla tillbaka på med en process av urval för i grunden är det är ju inga nya frågor.

”Men jag kommer från en skoltradition där man arbetar utifrån exempel som ligger nära mottagarna. Ska vi prata om påverkan på internet så finns det aktuella exempel som ligger nära i tid och nära de personer man undervisar. Då blir det svårt för biblioteken om man upplever sig att inte längre vara neutral. Utan att ta exempel från den egna verkligheten blir det svårt att i vardagen att prata om digital källkritik, informationshantering och påverkan från nätet. Aktivister har kommit att ha blivit ett skällsord för någon som inte utför sitt arbete neutralt.

Krockar bibliotekens ambitioner kring att folkbilda om MIK med deras uppgift att värna den fria åsiktsbildningen? Ja, kanske. Man bör nog åtminstone ställa sig frågan.”

Vilka frågor tycker du är mest prioriterade framöver?

”Jättemånga bibliotek har med i sina lokala biblioteksplaner att de ska jobba med MIK, det gör även de regionala biblioteken. Där kan man börja och hitta en basnivå om hur man hanterar information på nätet. För medborgarna i allmänhet är dåliga på det här. Och det är ju hand i handsken med information och bibliotek, men trots det är det extremt nytt fortfarande.”

Med sin skolbakgrund berättar han om att det är märkligt att man inom biblioteksvärlden fokuserar så mycket på barn och unga när det är en målgrupp som skolan fångar upp.

”Biblioteken borde fokusera mer på de andra målgrupperna. Barn och unga får så mycket, men den största utmaningen är att möta Kennet 45 år som ligger mitt emellan barnen och Asta 79 som vi kan fånga upp genom att visa hur bank-id fungerar.”

Vad kan biblioteken göra för ett fritt internet?

”Man vill se biblioteken som en kraft för det fria internet, men vi är små. 5000 folkbibliotekarier det är knappt mängden mellanstadie lärare i Stockholm. Och den här lilla gruppen är bunden till ett fåtal aktörer som sköter om deras infrastruktursystem. Om de inte är nöjda med det finns det ingen konkurrens. Även om det ibland testas någon open-sourcelösning så intresserar den några få som vill testa något men det sipprar inte ner till något konkret.

Bibliotek är folk som gillar böcker, inte teknik och därmed har de det inte lätt om de ska prata med kommunen och försöka sätta press på kommunens it-avdelningar eftersom det krävs ett kunnande som biblioteken inte har.

Biblioteken behöver än mer handfast stöd, hjälp och samordning för att orientera sig i en tekniskt, politiskt och juridiskt snabbt föränderlig värld.

Skulle du fråga 5000 bibliotekarier vilka hoten mot demokratin är tror jag inte vi får ett uttömmande svar, det är inte en fråga som de ägnar hela dagarna åt. De har dessutom inte tid i sina scheman till detta.”

Daniel Forsman, stadsbibliotekarie Stockholms stadsbibliotek

☰ ”Biblioteken lämnar för mycket åt slumpen. Man sitter och väntar på att få berätta eller att
☰ få fem minuter hos någon beslutsfattare.”

Daniel Forsman är stadsbibliotekarie för Stockholms stadsbibliotek och har en bakgrund som bibliotekschef på Chalmers med en spetskompetens inom digitalisering.

Hur ser du på demokratiuppdraget?

”Demokratiuppdraget måste hela tiden utvecklas. I relation till litteraturuppdraget har biblioteken inte arbetat lika aktivt med det. Det har skett mer i ett institutionellt perspektiv genom att erbjuda vissa tjänster och att fungera som vallokal.

Men i samband med programverksamhetens ökning på folkbibliotek de senaste 10 åren har demokratiuppdraget fått en kanal på folkbiblioteken. Nu jobbar man med demokratin utifrån ett program- och aktivitetsperspektiv.

Men i relation till digitaliseringen behöver man fundera över bibliotekens aktiviteter kopplade till det fysiska rummet och de fysiska artefakterna. Inte så mycket utifrån kommunikationsvanor som är digitaliserade. Det gäller att förstå sin roll i att omtolka det som man gjort de senaste 100 åren i fråga om informationsförsörjning men också under de senaste 10 årens programverksamhet.

Inte översätta det till en digital arena utan använda de digitala arenornas förutsättningar för att skapa en interaktion.”

Vilka utmaningar finns med programverksamhet runt demokratiuppdraget?

”Jag tror att biblioteken har brottats med en del frågor kopplat till demokratiuppdraget som handlar om neutralitet. I en tid av fakenevs och liknande men det startade redan med relevansrankningen.

När Google införde relevansranking tog man ifrån människor möjligheter att bedöma informationsrelevans när det i stället gjordes genom en algoritm. På biblioteken tyckte många att det var hemskt att man inte fick styra själv hur träffbilderna såg ut och här hamnade man i direkt konflikt med ett användarmönster som var i snabb utveckling och som snabbt blev det förväntade.

Och väldigt mycket av utvecklingen är dialektisk. Den sker i konflikt. Man ser ett nytt paradig. Och så blir det en intensiv konflikt och till slut vinner en av linjerna och innehåller en syntes av det gamla.

Jag tycker mig se att det är så här i biblioteksvärlden. Det är tydligt för mig att ofta sker utveckling i någon form av polemik och konflikt i stället för att nya tendenser eller fenomen omfamnas.

Det finns en konservativ inställning i botten för hur verksamheten fungerar och har fungerat som är grundad i en tradition och som hela tiden hotas av teknikutvecklingen och samhällsförändringar.

Detta är något man inte reflekterat över tillräckligt mycket. Hur man ser på utvecklingen av biblioteksverksamheten och vad det är som driver utvecklingen.

Digitaliseringen av information har skett, det är länge sedan nu, men man talar fortfarande om det som om det är på väg. Det är sedan enskilda människor som driver konflikten och de säger att man inte har tillräckligt med resurser, inte får tid och att biblioteken inte har det här uppdraget och så mals det fram och tillbaka på det sättet.

I relation till demokratiuppdraget, förändrade beteendemönster och kommunikationsmönster till följd av digitaliseringen, borde biblioteken i större grad och tidigare ha omfamnat förändringen. Men denna har stått i konflikt med den tidigare biblioteksverksamheten som var anpassad till en analog informationsförsörjning.

Teknikutvecklingen och samhällsutvecklingen är inte klar. Man behöver förhålla sig till att digitalisering, eller digital teknik eller teknik överhuvudtaget är något oundvikligt och att förändring är konstant.

I bibliotek arbetar man ännu inte med innovationssystem eller omvärldsbevakning för att möta de digitala transformativa processer man går igenom nu. Man trendbevakar inte eller använder metoder för att följa förändrade beteendemönster i tillräckligt stor omfattning.

Man utgår fortfarande väldigt mycket från de möten som sker i det fysiska biblioteksrummet.”

Hur kan man förändra det?

”En av de frågor jag kommer ihåg från Bibliotekshögskolan är att man får de frågor man förtjänar. Jag tycker det ligger mycket i det, det är lite upp till en själv att man får rätt frågor om man tycker att man får fel frågor.

Det finns ingen samstämmighet kring samhällsuppdraget som ju i allra högsta grad är kopplat till demokratiuppdraget. De flesta tänker mest på litteraturuppdraget. Det är därför man sökt sig till biblioteken och så hamnar man i en miljö som handlar om så mycket mer och mycket svårare frågor.

Det finns ett missnöje, bland många av bibliotekarierna, med utvecklingen av bibliotekets funktion i samhället. De ifrågasätter många av de frågor och funktioner man har. ”Varför har vi kopieringsapparater, varför har vi datorer, det här är inte min uppgift, har vi det här uppdraget?”

Biblioteken måste äga sitt uppdrag och bottna i det.

Från Kungliga biblioteket till minsta skolbibliotek, hörs det ofta att de inte har uppdraget, att de inte har resurserna, vi har inte, vi har inte, vi har inte och så förväntar man att någon annan ska komma och säga ”men här, NU förstår vi hur viktiga ni är!” utan att man har gjort någonting själv för att visa och demonstrera sin vikt. Fokus i kommunikationen från biblioteken blir på vad vi INTE gör i stället för VAD vi gör och vilken betydelse det har.

Den svenska biblioteksvärlden måste våga använda de resurser vi har på ett nytt sätt för att möta nya behov och för att skapa förutsättningar för förändring. Det är svårt att få acceptans i vissa led att göra förändring som man upplever inte är finansierad eller som är tydligt uttryckta i uppdraget men det är prioriteringsfrågor. Ofta prioriteringar som kan göras inom befintlig ram för att börja med små förändringar som kan leda till en ökad förståelse och därmed tydligare uppdrag och finansiering från huvudman.

Hur löser man frågan om neutralitet i programverksamheten när man närmar sig demokratiuppdraget?

”Oberoende samverkan är nyckeln.

Biblioteket som plats är viktig ur ett neutralitetsperspektiv. Därför blir det också angeläget med spelreglerna, den symboliska frågan om att finnas på ett bibliotek är viktig i förhållande till vad som är normaliserat i samhället och accepterat.

Sker det på ett bibliotek då är det ok. Där är det också en diskussion i relation till programverksamheten och ett professionellt förhållningssätt till den.

Vi hade ett uppmärksammat ett program i Hornstull hösten 2018 då författaren Stina Oscarsson var moderator för ett seminarium om hoten mot demokratin. Vi blev kuppade och företrädare för en organisation av våldsbejakande extremister gavs tillträde till en scen i biblioteksrummet. Det kunde bli så för att biblioteket i sitt arbetssätt inte hade en rigg för hur vi hanterar den här typen av, mycket svåra, arrangemang. Samtidigt som det finns ett högt engagemang kring yttrandefrihetsfrågor bland bibliotekens medarbetare får vi inte vara naiva som organisation. Biblioteken har blivit en viktig arena för extrema rörelser som vill normalisera sitt budskap och ställning i samhället.

Biblioteken ska inte ducka för svåra frågor men behöver en bättre rigg för att hanterat svåra samhällsaktuella frågor och ha kompetensen kring hur man sätter upp och modererar den typen av program. När det gäller urval av litteratur, gallring och hur vi argumenterar för informationsförsörjningen så sitter det i organisationens ryggrad. Det är frågor man arbetat aktivt med i 100 år. Det kommer ta tid att nå samma mognad för programverksamheten om vi inte är mycket mer aktiva att söka och etablera nya arbetssätt.

Daniel Forsman beskriver sedan hur man behöver ha metoder på plats för att arbeta med programverksamheten. Man behöver hantera mängder av frågor när man gör biblioteksrummet relevant och vill spegla sin samtid för att möta behovet av att diskutera och lära sig. Men det kan göras utan att bli naiva, i det menar han och lyfter fram att det också blir en arbetsmiljöfråga. Till exempel behöver man hantera den synlighet som man som tjänsteman får bland annat i sociala medier och som kan få global spridning. Det är en helt ny dimension som inte funnits tidigare och man behöver prata mer om tjänstemannafrågor på biblioteken.

”Biblioteken ska inte bära sanning utan ge verktyg att navigera.

Det är inga nya frågor för bibliotek. Det är gamla frågor som vi inte lyckats översätta till nya format. Frågor om idéer och representation omtolkas i en ny kontext och vi arbetar med att flytta fysiska erbjudanden och koncept till digitala miljöer.

Men nästa steg är också att utveckla dessa metoder till att vara de primära, där man gör formatet interaktivt och fullständigt frikopplade från den fysiska verksamheten. Det kommer vara en tid av att hitta format.”

Med bibliotekens fokus på era prioriterade målgrupper, missar omvärlden se biblioteken som den resurs ni är för det stora samhällsbehovet om kompetens i de här frågorna? Är det därför Statens medieråd gör mer och mer av de här frågorna?

”Statens medieråd har gjort det till sin profilfråga men hade Kungliga biblioteket varit lite snabbare så hade det uppdraget kunnat landa någon annanstans. Kungliga bibliotekets förhållningssätt till förändringar har inte varit särskilt proaktiva utan mer reaktivt. De hamnar hela tiden efter när de har sitt fokus på bevarandeuppdraget.

MIK-kompetenser är viktiga men svåra att betrakta som isolerade. Det formella utbildningsväsendet arbetar nu aktivt med MIK-kompetenserna och integrerar dem i skolan och de blir förhoppningsvis en underliggande princip från förskola till universitet.

Det är ett viktigt uppdrag för demokratin idag när det finns ett kompetensgap, men vi ska inte bygga en struktur som långsiktigt ska fokusera på MIK. Den rollen har utbildningsväsendet och vi ska komplettera dem.

Det är många som ser att biblioteken som institution är en viktig aktör för MIK-kompetenserna kopplade till demokratiuppdraget men jag tror inte att långvarigheten är så lång i det uppdraget utan att det är ett kompensatoriskt uppdrag.

Biblioteken som plats, fysiskt eller digitalt, för ha ett samtal om innehållet om idéerna och berättelserna som lever i de artefakter som hanterar dem. Där har vi vår uppgift, att facilitera människors tillgång till berättelser och idéer, att sätta dem i ett sammanhang av vår samtid.”

Vad har pandemin inneburit för biblioteken?

”Jag är kluven inför det alla säger, att pandemin har inneburit stora steg framåt i den digitala mognaden. Särskilt om man med det menar digitala möten i Skype eller Zoom. Det låter som små steg.

Men omständigheten har tvingat människor att bryta sina gamla vanor och det har lett till en förståelse att man kan göra saker om man inte komplicerar för mycket. Det ger oss en beredskap för att ta större steg. Pandemin har gett oss en riktning. Mötena i Skype eller Zoom har gett oss en kompass. Frågan är vad som utgör kartan, jag hoppas att det är våra användares behov.”

Men har ni inte fått en chans att tänka helt nytt?

”Biblioteksvärlden måste bli bättre på att förstå disruptiva strategier och om vi förstår dem kan vi anpassa oss och vårt tjänsteutbud utifrån att branschen är utsatt för disruption.

Vi är förbi fasen att separera det fysiska och det digitala rummet och det vi behöver göra på 20 år går inte att få ner i en plan för att det är för radikala förändringar.

Man kan omdefiniera vad ett folkbibliotek är på många olika sätt utifrån vad man ser i omvärlden.”

Daniel berättar sedan mer om vikten av att våga undersöka många idéer och hur man kan få med sig alla medarbetare. Under hösten kommer Stockholms Stadsbibliotek genomföra en sjudagarsutbildning i UX-metoder. Deltagarna kommer att få varva teori och praktik där det ingår undersökningar på bibliotek bland användare. Det kommer förhoppningsvis ge energi, idéer om fler metoder utifrån och kan ge en helt ny grund för det kommande utvecklingsarbetet.

”Om inte nuvarande skikt av chefer i biblioteksvärlden sätter sig in i disruptiva strategier eller förstår teknikutvecklingen då kommer de inte vara skickade att leda sina bibliotek. Att känna att man kan är nog det viktigaste och gäller även demokratiuppdraget.

Biblioteken tyngs ner av det här uppdraget, det borde ju vara tvärtom, vi bärs ju upp av det.

Vi har fler möjligheter än resurser. Då hamnar man i den fantastiska situationen att man behöver välja och därmed lämna användarmönster som finns idag men som inte är framtiden.

Det är ett problem att alla i biblioteksvärlden vill vara sams och nu finns det ett antal tydliga punkter där man måste fatta beslut om hur man ska gå vidare. En rad sådana beslut finns i relation till förändringar i kommunikationsmönster och har med gamla praktiker att göra.”

Hur förändrar man den bilden av biblioteken externt som man så ofta fastnar i även internt?

”Där skulle jag säga att biblioteken lämnar för mycket åt slumpen. Man sitter och väntar på att få berätta eller att få fem minuter hos någon beslutsfattare.”

Stockholms stadsbibliotek erbjuder i samband med framtagandet av sin biblioteksplan workshops i alla stadsdelar och kulturnämnden med tre frågor. Varför är biblioteket mer relevant än någonsin, varför kommer biblioteket vara relevant om fem år och vilka är de största problemen?

Genom det kunde politiken sätta in biblioteken i sina sammanhang. Det hela kompletterades av en kampanj riktad mot invånarna i Stockholm som besvarades av 800 invånare. Slutligen följdes det hela upp genom att skriva till samtliga riksdagsledamöter, företagsledare, generaldirektörer och kulturpersonligheter med ytterligare frågor.

Stockholms stadsbibliotek har också en verksamhetsutvecklingsblogg för att kontinuerligt beskriva vad de gör och för att få alla att tänka i utvecklingstankar. Det finns över 400 medarbetare och verksamheten bedrivs på ett 50-tal platser och i de parallella digitala arenorna.

Allt bidrar till att positionera biblioteksverksamheten med utgångspunkten om att inte vänta på att få berätta om det man gör.

Görel Reimer, Vellinge bibliotek

☰ ” Jag har demokrati i bakhuvudet hela tiden. Men just nu handlar allt om klimatet och hur
☰ man kan ta in det i biblioteksvärlden.”

Görel Reimer är samordnande bibliotekarie på Vellinge bibliotek och vi har träffats tidigare i olika sammanhang och samtalat om bibliotekets roll i lokalsamhället.

Jag har även i perioder kunnat följa arbetet på bibliotek på plats och i ett längre reportage beskrev Görel bibliotekets funktion som mötesplats så här:

– Jag vill att Vellinge bibliotek ska vara som Vellingebornas vardagsrum, där man lite kan vara sig själv. Precis som hemma. Antingen anonym eller som en person som inte vill vara anonym. Så kan det ju vara i ett vardagsrum, att man vill sätta sig i ett hörn och inte synas samtidigt som någon annan i familjen vill samlas runt ett bord, säger Görel Reimer.

En mötesplats som den ett folkbibliotek erbjuder i ett lokalsamhälle blir per automatik ett forum för att dela kunskap och erfarenheter menar Görel. Det lilla formatet kan öka förutsättningarna för att skapa en känsla av trygghet.

Det blir lättare att skapa relationer som gör att besökarna vågar ställa frågor som gör att de kommer vidare i sitt livslånga lärande och blir sedda. Här finns tiden att samtala om böcker och i stunden stötta. Det kan handla om hur man laddar ner en bok, eller hur man skriver ut dokument men det allra viktigaste är att anpassa bemötandet efter varje individ. Det krävs en otrolig lyhördhet hos personalen för att ge varje besökare den service de vill ha.

– Vår förhoppning är att den här mötesplatsen förstärker kommuninvånarens känsla av att verkligen känna sig välkomna och att allas röster, oavsett vem det är, tas på allvar.

Ur Vellingebornas vardagsrum, Blankspot 2018

Vad är demokratiuppdraget för dig idag?

”Jag har demokrati i bakhuvudet hela tiden. Men just nu handlar allt om klimatet och hur man kan ta in det i biblioteksvärlden.

Allt handlar om klimatet för att har vi inget jordklot har vi ingen demokrati att förhålla oss till heller.

Hon reflekterar över en text hon läst samma dag i Sydsvenskan av danske författaren Carsten Jensen med rubriken ”De unga är de nya främmande på jorden” där han beskriver ett ”ni där borta” men att det där ”ni:et” inte längre är ”de där långt borta med obegripliga kulturer” utan de unga. De unga som kommer att få hantera den permanenta katastrofen för att ”vi” över 50 år måste åka till Thailand en gång om året, såsom C Jensen så vasst formulerar i artikeln. Det är som att det inte rör oss i ryggen.

För mig är den stora demokratifrågan den om hur alla ska kunna hjälpa till så att ”ni:et” kan gå vidare i framtiden, det vill säga de unga.

Det handlar inte om digitalisering men samtidigt gör det det på många olika sätt.

Kan vi ens hålla på med digitaliseringen om det bygger på att vi var 3:e år måste byta datorer? Vi som kommun måste också tänka på hållbarhet och det är ett sådant resursslöseri.

Det är också en demokratifråga för det är inte lönt att göra något om våra barn ska gå med vatten upp till anklarna.”

Och vad kan då bibliotekets roll vara idag?

”Det som finns på vårt lilla bibliotek i Vellinge, det är vardagen och där är vi bra för att vi ser varje individs behov. Där kan vi ofta stötta på många olika sätt så att dom som kommer hit ofta blir mer digitalt inkluderade.

Häromdagen kom en nyinflyttad man in som själv uttalar sitt utanförskap tydligt, att han är digitalt exkluderad av samhället för att han inte kan hantera en dator och nu ville han lära sig det och läsa en bok om det. ”Jag vill läsa mig till hur man kan betala räkningar på internet” sa han och vi kunde hjälpa honom även om han fick vänta på den boken i 14 dagar för att den var utlånad. Han och många andra behöver en bok för att förstå det nya.

För att kunna bli digital krävs analoga hjälpmedel, framför allt krävs kompetent personal. Många kommuner talar om att effektivisera. Jag tror att effektivisera i detta fall innebär att öka de personella resurserna på biblioteken. Den digitala klyftan mellan människor i vårt samhälle skulle inom kort minska drastiskt. I ett långsiktigt samhällsligt perspektiv skulle folkhälsan bli bättre och våra samhällsmedborgare skulle mer aktivt kunna delta i demokratiska processer. Det skulle alltså innebära lägre samhällskostnader på sikt och ett ökat välbefinnande hos oss alla.

Vi är ett demokratiskt rum i vardagen utan att vi är väldigt genomtänkta, vi pratar om demokrati varje dag, men vi pratar inte om det i fina ord. Men det är där vi är.”

Hon resonerar vidare om övergripande rättesnören i det dagliga.

”Se bara på Barnkonventionen, vi borde alla arbeta med den och läser man den är det lätt att se hur vi kan ta in den på ett bibliotek som ett rättesnöre för arbetet framåt och se till att även Agenda 2030 blir levande för oss. Det är den största utmaningen att kontinuerligt återvända till dessa dokument.

Vi har ett arbetsmiljödokument som vi är ålagda att prata om varje månad för uppföljning och här borde man också lägga till den typen av övergripande dokument.”

Hur jobbar ni framåt?

”Vi har en ny biblioteksplan som gäller för de kommande fyra åren och där är våra två fokusområden läsfrämjande och digital inkludering. Just nu har vi ett projekt, finansierat av Region Skåne, där vi undersöker hur vi på bästa sätt ska nå ut med vårt digitala utbud. Vet våra kommuninvånare vad vårt ”guldkort”-bibliotekskort innehåller egentligen? Känner de till att de har tillgång till e-böcker, streamade filmer, ljudböcker, databaser och pressreader.

Vi vill öka användandet av alla resurser och all personal kommer också utbildas i dem och fortsätta arbeta med vårt pedagogiska förhållningssätt. Det är bra att alla är involverade.”

Hur ska ni nå ut till nya målgrupper?

”Vi har i det här arbetet försökt arbeta med brukarinvolvering på många sätt och fånga upp nya idéer. Vi har intervjuat folk om vilka rubriker och annat vi ska använda på den uppdaterade webben för det digitala utbudet för att skapa igenkänning och tillgänglighet.

Men det är svårt, den frågan har man alltid tacklats med i biblioteket hur man når de som inte redan är på biblioteket. Men här arbetade vi aktivt med att försöka fånga upp människor genom att annonsera i nya forum och liknande.

Men för att få in fler röster och erfarenheter är jag glad över att jag av en slump stötte på CommunityKulturcentrum i Malmö. De arbetar med kulturen som en rättighet i en medskapande kultur. Med fokus på att få fler att komma till tals och stärka banden mellan samhälle och kultur.

Det har landat i ett projekt vi kallar ”Nära” som också involverar kulturskolan utifrån vår chefs vilja att lyfta kulturen i Vellinge. Att arbeta med att öka medskapandet kommer att handla om demokrati på riktig och jag hoppas jättemycket på det här communityprojektet.

Hon gör en reflektion om ett av våra tidigare samtal: ”Jag glömmer aldrig det du sa för några år sedan om att biblioteket skulle vara DEN platsen där den digitala delaktigheten kan ske bäst, tänker du det fortfarande undrar hon och jag svarar att ”Ja, självklart vem annars?”

”Jo jag håller med men vi måste utmärka oss så att det blir tydligt vad vi gör. Använda de verktyg vi har och inte släppa det fysiska rummet.

Men jag tror att en av nycklarna är att se hur det läsfrämjande förhåller sig till digitaliseringen för där ser jag ändå att allt hänger ihop.

Vellinge kommun gör rätt med de två fokusområden och även om det inte är nyskapande så är det bra att förhålla sig till dem.

Vi arbetar handfast med demokrati i vardagen.”

Och jag minns hur Görel även tidigare var självkritisk till att överanvända begrepp som inte fylls med något.

”Även i bibliotekens värld finns det en mängd modeord som mest blir tomma ord. Görel återkommer självkritiskt till hur lätt hänt det är med ord som till exempel delaktighet som dessutom är så centralt för bibliotekens verksamhet. I en ambition att öka delaktigheten behöver man också ta ett ansvar för att förstå fler dimensioner av det begreppet och påminna sig om att många inte ens vill vara delaktiga.

– *Jag tror det viktiga är att bjuda in, att erbjuda rummet och att ge ett utrymme för tankar om delaktighet för alla. Men det måste få vara tillräckligt att bara ta del av en kulturupplevelse också.*
Ur Vellingebornas vardagsrum, Blankspot 2018”

Och det är även här vi hamnar idag i samtalet, i krocken mellan alla resonemang och idéer om att invånare ska vara aktiva och delaktiga i allt, men att den enskilde individen kanske inte ens vill. Och att vi behöver förstå allas behov och ge utrymme för det.

” Vi måste förhålla oss till att det lika kan vara så att man känner ”Låt mig vara ifred jag vill använda det här rummet”.

Det är som en 18-åring som kom tidigt idag. Han har ingen dator.

Det är många som inte har det och det är en bild som krockar fullständigt med vår bild av oss själva och vår nutid.

Tänk 20% av alla barn i Malmö lever under fattigdomsstrecket.

Hur hanterar man ens det på biblioteken i Malmö?”

PERSPEKTIV UTIFRÅN

Lisa Olsson Dahlquist, fil. dr. i biblioteks- och informationsvetenskap

≡ ” Biblioteken behöver prioriteras men det finns ett kommunikationsglapp som vi behöver
≡ hitta sätt att nå fram inom.”

Med doktorsavhandlingen ”Folkbildning för delaktighet – En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid” i biblioteks- och informationsverksamhet hos Lunds universitet ger Lisa Olsson Dahlquist en samtida inblick i hur man rent praktiskt arbetar med demokratiutveckling. Det är en viktig forskning och en stor tillgång i det fortsatta arbetet för biblioteken med demokratiuppdraget.

Avhandlingen utforskar hur folkbibliotekets demokratiska uppdrag kan tolkas och utföras i en komplex, mångfacetterad samtid som utmärks av globaliserings- och digitaliseringsprocesser. Den närmar sig också frågor om hur delaktighet kan förstås och problematiseras i relation till det lärandeuppdrag som folkbiblioteket har och inkluderar även att biblioteken relateras till mänskliga rättigheter och FN:s globala mål för sociala hållbarhet.

Hur folkbibliotekets demokratiska och folkbildande uppdrag kan förstås i förhållande mänskliga rättigheter- na återvänder Lisa Olsson Dahlquist till fler gånger under vårt samtal. Demokratiuppdraget måste konstant kopplas tillbaka till rättighetsutövandet och det handlar om utövande av rättighetspraktiker.

Utifrån det undrar jag om hon också under sitt arbete med biblioteken märkt att det trots allt finns tveksamheter inför arbetet med demokratiparagrafen för att det blir politiserat och skapar en oro för att man lämnar sin neutrala position.

”Till viss del har den frågan dykt upp i samtal och diskussion om min forskning. Hur ska man kunna behålla den neutrala hållningen om man arbetar så här? Men det här ÄR uppdraget, det är det som står i såväl FN:s som IFLA:s policy- och styrdokument och i Bibliotekslagen. Det är själva grunden. Det finns sedan många sätt att arbeta med demokratiuppdraget och det är därför viktigt med en levande diskussion. Men att det är ett uppdrag i sig råder det ingen tvekan om. Kopplingen har alltid funnits till biblioteken i relation till de mänskliga rättigheterna.”

En viktig del för att lägga en tydlig bas för ett rättighetsfundament för bibliotekens demokratiutvecklande arbete är utbildningarna i biblioteks- och informationsvetenskap.

”Man ska inte underskatta hur bibliotekarieutbildningarna kan ta sig an de här uppgifterna. Här läggs en teoretisk grund som de blivande bibliotekarierna har med sig och som är viktig när de sedan kommer ut i arbetslivet. Det vill säga att det handlar om mänskliga rättigheter som har en teoretisk förankring.

Hur kan man då stärka det arbetet?

”En av nycklarna kan vara att stärka samverkan med andra aktörer i lokalsamhället, men också att koppla samman det demokratifrämjande uppdraget med det läsfrämjande. Det vill säga att till exempel synliggöra kopplingen mellan det läsfrämjande arbetet och arbetet med digital delaktighet och medie- och informationskunnighet. Till exempel kan bokcirkelverksamhet, där man närmar sig frågor om den samhällets digitala utveckling, vara ett sätt att arbeta både med läsfrämjande och MIK.”

Förutom att synliggöra vikten av att utgå från rättighetsarbetet och använda det läsfrämjande uppdraget som brygga så lyfter hon fram de små demokratifrämjande processerna som äger rum på biblioteket varje dag. Inklusivt allt det praktiska handhavandet.

”Det jag inte minst pekar på i min avhandling är vikten av de vardagliga samtalen på biblioteken, betydelsen av att bli sedd och lyssnad på eller får möjligheten att ställa frågor direkt till en annan person. Den möjligheten är inte lika stor som tidigare. Det är ett utrymme som vi ser minskar i samhället, det krymper även om poddsamtal och annat växer, så är möjligheten att få ställa en fråga till en annan person allt mera begränsad. Det är viktigt att både prata om de mindre och större processerna och praktikerna. Se sambandet mellan dem och inte förringa dem. Det finns ett värde att peka på den demokratiska betydelsen i det också.”

Det är tydligt att här gestaltar Lisa Olsson Dahlquist ett återkommande problem i balansen mellan allt som ska göras på ett bibliotek och att det demokratiska värdet i blandningen av uppgifter kan riskera att missas.

”Forskningen för avhandlingen visade tydligt att man behöver ett stöd från politiker för det man gör men att det kan saknas en förståelse för bibliotekens roll i relation till hur digitaliseringen påverkar samhället. Biblioteken behöver prioriteras men det finns ett kommunikationsglapp som vi behöver hitta sätt att överbygga.”

Kanske kan en lösning för att öka synligheten och öka förståelsen vara att man lämnar biblioteket som plats och arbetar uppsökande för att nå fler som behöver hjälp och är i behov av stöd.

”Jag tror inte att man enbart ska låsas vid biblioteket som plats, utan se bibliotekarien som en resurs som kan lämna biblioteket och använda sin kompetens utanför biblioteket. Uppsökande verksamhet kan vara en stor möjlighet och även ett sätt att arbeta för ökad tillgänglighet.”

Men den uppsökande verksamheten ska dock inte fungera som en ersättning för bibliotekens ordinarie verksamhet.

”Jag kan inte nog understryka vikten av platsen”.

Avslutningsvis ger Lisa Olsson Dahlquist ytterligare ett tydligt medskick, att biblioteken inte kan göra allt även om de kan vara en del av en lösning. Hon vill också betona att en viss otydlighet i uppdraget även kan ses som en möjlighet:

”Samtidigt kan inte biblioteken göra allt, men de kan vara en part, en del av ett större bildningsprojekt i relation till digitala frågor där de själva får utrymme att forma den rollen. Det ger biblioteken utrymme att vara kreativa och kunna möta nya behov på ett flexibelt sätt. Den svåra biten är hur man får in de mer reflekterande samtalen och hur man får människor att vilja ta del av det.”

Det behövs ett kontinuerligt utforskningsarbete kring demokratiuppdraget som inte bör stanna med diskussioner vid ett eller två tillfällen. Det behöver avsättas tid och utrymme att få prata om de här frågorna på biblioteken.

Idag är Lisa Olsson Dahlquist verksamhetsutvecklare vid Myndigheten för tillgängliga medier, MTM som verkar som ett kunskapscenter kring tillgänglig läsning samt producerar tillgängliga medier för de som behöver. I sitt uppdrag verkar hon för att det forskas mer om tillgänglighet.

På frågan om det finns någon spännande forskning på gång nämner hon att MTM under hösten samverkar med två forskare som kommer att titta på hur kris- och samhällsinformation kan göras mer tillgänglig för alla.

Det blir ännu ett tydligt exempel på hur läsning idag är brett, föränderligt och måste vara tillgängligt för alla.

”Desto viktigare att visa på den här kopplingen nu – och att vi pratar om det nu.”

Stina Bäckström, docent i filosofi och lektor Södertörns Högskola

☰ *”Om det finns utrymme för att uttrycka ambivalens då kan mycket få komma till ytan.”*

Boken ”Bankdosor, skam och sms-poesi” är en essä-samling om bibliotekens arbete med digitalisering som Stina Bäckström varit redaktör för. Hon är docent i filosofi och lektor vid Centrum för praktisk kunskap, Södertörns högskola.

Idag undervisar hon också på den nystartade utbildningen för bibliotekarier och håller i kursen ”Praktisk kunskap och reflekterande metod”.

I kursen arbetar de på samma sätt som i essäboken med att studenterna får gestalta en situation som de får reflektera över från praktiken.

Där är det mycket fokus på etik och mellanmänniskt samspel. I nästa version av kursen tänker de ta med styrdokument och bibliotekslagen för att studenterna mer specifikt ska reflektera över dem i essän för att det kan ge en extra dimension.

Essäsamlingen ”Bankdosor, skam och sms-poesi” är ett resultat av forskarcirkeln Digitalt först: Skeptikerspåret som gick under våren 2020. Boken ger en unik inblick i vardagen på ett bibliotek kring de här frågorna och är samtidigt ett stycke fantastisk digital nutidshistoria i mötet mellan människor och nya kommunikationsverktyg.

I förordet skriver Stina Bäckström om hur ”Boken synliggör hur viktiga biblioteken är för vårt samhälle, och hur mångbottnat och omdömeskrävande arbetet på bibliotek är. Den lyfter också fram några av de problem som uppstår i samhällets digitaliseringsprocess som bibliotekspersonal är i en unik position att beskriva. Därför hoppas jag att denna bok inte bara ska läsas av bibliotekspersonal utan av alla som är intresserade av bibliotek, demokrati och digitalisering.”

Arbetet i cirkeln gick ut på att läsa, skriva och reflektera över erfarenheter av digitalisering inom biblioteksvärlden med utgångspunkt från ett dilemma. Det skulle tillsammans reflektera över hur samhällets digitaliseringsprocess och bibliotekens uppdrag ter sig ur deras blickar och vilka problem och dilemman som uppstår där. Deltagarna fick stort utrymme att själva välja vad de ville undersöka i sin essä.

Den här boken och metoden i sig kan bidra till mycket av det utvecklingsarbete som den här förstudien vill stimulera till. Och den borde verkligen läsas av alla som inte förstår vad biblioteken gör för att se hur mycket av digitaliseringen som hamnat på deras bord.

Vad mötte du i arbetet med boken?

”Ett gigantiskt spektrum av saker i en enskild händelse. En bibliotekspersonal som ska ha en kurs för äldre dataovana biblioteksanvändare om hur man skaffar en e-mailadress och om hur man söker på nätet måste också hantera frågor om ”vilken information ger jag just nu om det här fenomenet” och ”hur hanterar jag det här faktumet att de kan bli nervösa om jag berättar för mycket om Google” och ”hur fungerar det när uppgiften också är att få dem att våga ge sig ut på nätet”.

Det är enormt. Det är jättestort.

Och kanske att det beror på mig. Men jag hade inte tänkt på eller förstått att allt det här låg i knäet på biblioteket. Folk kommer med sina bankdosor när de inte kan använda dem och bankkontoret är antingen helt stängt eller inte bemannat. Då kommer de till biblioteket och det hade jag inte fattat.”

Det perspektivet tror jag du delar med många. Det är så mycket osynligt som görs av biblioteken och integritetsfrågan är verkligen en fråga biblioteken får brottas med.

”Ja och det möter jag ofta även med studenter i forskarcirkeln idag. Hur otroligt starka starka värden står mot varandra. Att till exempel respektera en persons integritet, alltså att personen INTE ska lämna ut sitt lösenord och inte ha en bibliotekspersonal över axeln när de gör sina bankärenden. Samtidigt som personen bara vill ha sin hjälp och kunna utföra basala vardagssysslor. I den stunden kanske man varken förstår eller bryr sig om integritetsfrågan. Och då står bibliotekspersonalen i en svår sits med de större perspektiven och sin professionsetik. De löser det ofta genom att parera på olika sätt men ibland går det inte för att personen inte kommer ihåg lösenord eller kan inte knappa in det själv.”

Ska de ens fortsätta med det här arbetet?

”De kan uppenbart inte sluta med det, om det inte kommer väldigt väl fungerande medborgarkontor. Det jag hör är att många som arbetar på bibliotek börjar ställa de här frågorna om det här tillhör deras professionella område. Om svårigheterna växer så kommer biblioteken börja definiera och avgränsa.

Men om man fortsätter att utveckla ett väldigt öppet demokratiuppdrag som också handlar om att tillhandla hålla infrastruktur och kompetens för att kunna genomföra basala uppdrag. Då vore det jätteolyckligt om de inte behöll och utvecklade den funktionen som inte tillhandahålls någon annanstans.

Samtidigt som jag ser att det är en väldigt pressad situation på sina håll.”

Hade deltagarna svår att definiera sitt dilemma under cirkeln?

”De kom alla med tydliga situationer. Jag var lite nervös för att det inte skulle finnas något, att det inte skulle vara så brännande och nästan lite torrt, men digitaliseringen utvecklar sig som ett mellanmänniskt drama. Det griper in i våra liv där vi inte alltid hunnit med i huvudet.”

Det är pedagogiskt väldigt starkt att skriva om dessa dilemman man upplevt och diskutera dem!

”Ja det har en dubbelfunktion –att dels gå in i detaljer i en konkret situation och sen titta på det utifrån och försöka hitta begrepp som belyser olika saker. Det händer mycket i skrivandet.

Något som vi upptäckte tillsammans var hur svårt de tyckte det var att uttrycka ambivalens. Det fanns ett krav på att vara både lösningsorienterade men också pepp och positiva till allt digitalt och alla digitala lösningar. Det uppstod en ambivalens i situationer där de inte ville uppfattas som teknikfientliga eller bakåtsträvande.

Det är en demokratifråga, att det måste finnas utrymme där ambivalens inte ska tolkas som att man sätter klackarna i backen eller inte vill vara med på tåget.

Annars är det ett stort problem om människor måste springa före sig själva.”

Vad tror du om den här digitala knuffen som pandemin inneburit, inom såväl bibliotek som även bland stora invånargrupper där till exempel 76+ börjat använda nätet?

”Det visar på något intressant. Giovanna Jörgenson beskriver i essän ”Ett uteblivet mejl” om hur hon skäms för att hon inte fyllt i en digital utvecklingsplan.

Under pandemin sker sedan en spontan digital utveckling och de skickar bla ut sms-poesin och hittar en glädje och en improvisation i det.

Det säger något intressant att när vi står inför något konkret problem som vi måste lösa så finns det en utvecklingspotential. Då tar vi till oss det vi behöver. Det finns något otroligt positivt i det. Att 76+ börjat zooma är ju bara bra.

I universitetsvärlden kanske det finnas en fara i att det av ekonomiska skäl stängs dörrar. Att man betraktar verksamheten som att det är lika möjligt att fortsätta göra det utanför klassrummet.”

Kanske har det fått med fler internt inom ett bibliotek?

”Sofie Samuelsson berättar i sitt bidrag att det finns olika berättelser om bibliotek och att bokberättelsen är en stark sådan. Hon upplever i sig själv att det finns en väldigt stark känsla av att yrkesidentiteten ligger i att förmedla litteratur. Där är hjärtat och kärnan och där finns arbetsglädjen och att det är hotat. Så där finns en stark spänning när bokberättelsen om biblioteket får en stark konkurrens av andra berättelser.

Den största spänningen bland kollegor hade att göra med att vissa uppfattar att de inte kan. Och den här bristen på kunskap är skämsig. Det är också något med det här området som gör att det är svårt att våga ge sig ut om man inte har ganska gott självförtroende.

Det beskriver också Monica Nordsten i bankdoseberättelsen att kollegor skickar frågor vidare till henne för att de uppfattar att hon kan saker och hur det skapar spänningar.

Vi ägnade mycket tid under cirkeln åt att prata varför man skäms när man inte kan och särskilt när det gäller digital utveckling. Och om hur man kan tänka mer konstruktivt.”

Den här typen av samtal om att våga känna en ambivalens och att man i en utvecklingsresa inte behöver ha alla svar alltid måste vara stärkande. Det är väl ändå bibliotekariens bakgård att vilja utforska tillsammans?

” Stärkande – ja men både och. Det är deras bakgård samtidigt lägger de ganska mycket yrkesheder i sin förmoda att kunna ge svar. Att alltid ha svar, snabbt kunna leta på rätt ställe, det gäller även referenssamtal när de ska ge litteraturtips och då känner de lätt att de kommer till korta om de inte kan ge svar. De står där som en slags allvetande skräphög, vem som helst kan komma med vad som helst och få svar.”

Vilka fler metoder behövs?

”En sak som jag kan säga som är väl förankrat i mig det är att om det gäller reflektion över de här stora frågorna – om det gäller att biblioteken ska ligga i framkant och hålla ett intellektuellt samtal så behöver man förankra det i konkreta och väldetaljerade exempel för att det inte ska bli floskelproduktion. Det är svårt att diskutera demokrati utan att kasta trivialiteter emellan varandra. Utan konkreta exempel blir det för floskligt och abstrakt för att det ska hända något.”

Demokratiuppdraget är det luddigt idag, jag uppfattar det i mötet med biblioteken?

”Får du olika svar från de som jobbar i biblioteksdiskar eller chefer? Min uppfattning är att det landat hårt hos de som står på biblioteksgolvet. Det är praktiskt och handgripligt.”

Hur väcker man de andra dimensionerna av digitaliseringen bortom det praktiska handhavandet? Det som berör vilka kompetenser som behövs utöver läs- och skrivförståelsen i vår samtid för att fullt ut kunna delta i samhället. Kanske inte kunna koda men ett slags digitalt raster ovanpå handhavande frågorna?

”Det kan vara så att den här bokberättelsen kan spöka här. Den är så fast förankrad i biblioteksverksamheten.

Det är filosofiskt intressant att läsa och skriva inte ses som en mänsklig teknologi utan mer som en del av en mänsklig mognadsprocess, mer naturligt och liknande att lära sig att prata. Det man tolkar som teknologiskt; datorer, mobiltelefon ses som något som är mer utanför oss själva och ses inte heller som något som är en demokratifråga. Bara en utveckling och inte något som vi kan göra så mycket åt. Vi tar bara åt oss lite olika av det och att det sker utanför oss. Det styrs från andra håll och går i en oundviklig riktning om jag ska ge en bred svepande bild. Det gör att man inte tolkar det som att vårt förhållande till den teknologin som en demokratifråga, och om man gör det så blir det jobbigt.”

Varför missar man de demokratiska dimensionerna?

”Det kan ha att göra med hur bibliotekslagen beskrivs med fokus på att tillgängliggöra. Demokratiuppdraget är att vara där som plats, finnas där för frågor och göra saker tillgängliga. Men att arbeta proaktivt eller identifiera problem och driva frågor tror jag att det finns en instinkt för att det inte är bibliotekens roll. Särskilt inte om det närmar sig politik. Det demokratiska uppdraget är att vara den här medborgarplatsen.”

Vad är ditt viktigaste medskick?

”Det jag tänker är ambivalens. För det är utgångspunkten. Om det finns utrymme för att uttrycka ambivalens då kan mycket få komma till ytan. Men om det finns en stark press att vi ska lösa i handhavandet och ständigt utvecklas och det mot ett mål vi inte vet vilket det är. Och dessutom vara glada och peppiga under tiden.”

Och fundera över internets utveckling samtidigt!

”Ja precis!! Då kommer det bli motstånd som blir svårartikulerat sedan.

Den pedagogiska utmaningen är ju att man är med ända ner till det allra mest handgripliga, som att organisera uppmärksamheten på skärmen och då krävs det ett brett spektrum av metoder och kompetenser.”

Carl Heath, senior forskare, forskningsinstitutet Rise

☐☐☐ ”Vi har låtit, genom att vara passiva till ett narrativ av kommersiellt internet, lämna carte
☐☐☐ blanche för demokratin.”

Carl Heath har även haft regeringsuppdraget som särskild utredare att värna det demokratiska samtalet. En utredning vars direktiv tog spjörn mot de destruktiva och negativa utmaningar som finns med desinformation, propaganda och näthat och hur vi ska göra för att stärka motståndskraften i relation till dem.

I betänkandet skrevs medie- och informationskunnighet in som resurser för att hantera de utmaningarna och Carl Heath beskriver vad som är bibliotekens roll i det arbetet:

”Biblioteken spelar en särskilt viktig roll för fler i samhället att ta del av medie- och informationskunnighet. De har en bredare demografi i sin målgrupp än vad många andra statligt eller kommunalt burna institutioner har. Vi såg att ur ett demokratiperspektiv är medie- och informationskunskap för vuxna och för alla viktigare, det måste vara mer i fokus än ungdomsskolan. Staten har av tradition svårare att nå ut till den bredare målgruppen och i ljuset av det är bibliotek tillsammans med folkbildningen och delar av civilsamhället viktiga instrument.”

Det är tydligt att Carl ser en stor uppgift att biblioteken ska forma det här uppdraget utifrån sitt driv för informationskunnighet och bli fanbärare för en sådan förändringsresa. Men vad krävs då för att biblioteken ska värdesättas för den funktion man har i en samtid som behöver mycket stöd i de här frågorna?

”För att det ska bli möjligt att göra så måste Biblioteksstrategin mera djärva delar beståndsdelar accepteras och utvecklas. Annars blir det för svårt för biblioteken att axla den nya rollen. Det blir en väldigt stor diskrepans mellan de bibliotek som har möjlighet och de som inte har. Egentligen stannar betänkandet någonstans vid ett konstaterande, som är mycket i linje med det du far efter i det här arbetet, att bibliotekens nuvarande institutionella roll och funktion är underskattad av samhället och att man måste se och förhålla sig till biblioteken i ljuset av ett förändrat informationsläge i samhället.”

Carl Heath har fortsatt att reflektera över frågor om demokratin i ett vidare sammanhang än utredningsuppdraget möjliggjorde som var mer bundet till frågan om strategier mot desinformation, näthat och propaganda. Här delar han med sig av en idékonstruktion där biblioteken är en intressant del.

”När industrisamhället formades och växte fram förändrades maktordningen i samhället och de kapitalstarka industrialisterna fick ett väldigt stort inflytande i samhället. De formade de första biblioteken och första parkerna, det var i någon mening kapitalistiska investeringar. Men man såg för att demokratin ska vara fortsatt stark så behöver samhället också investera i detta för att alla ska beredas möjlighet att kunna åtnjuta sig den här typen av infrastruktur. Man byggde därför och såg till att biblioteken, folkskolan, folkbildningen, studieförbunden och folkparkerna blev en slags fysisk demokratisk infrastruktur. Där har man format och fysiskt designat dessa mötesplatser och arenor utifrån en idé om det goda samtalet i samhället.”

En stor samhällsinvestering som egentligen inte ska leda till ekonomisk nytta i direkt mening utan till en samhällelig nytta för vars idé man tror på och som man sedan byggt vidare på.

”Men de senaste 25 åren har vi bytt strategi och kommersialiserat det offentliga rummet. Inte medvetet men det är ju i praktiken det vi gjort. Det var inte alltid menat att i princip alla offentliga institutioner ska finnas på ett fåtal ”privata gräsmattor”. Men det är de facto det som gjorts.”

Här syftar han på att de offentliga mötesrummen och samtalen till största del flyttats ut till amerikanska eller kinesiska privata nätbolags olika tjänster som vår tids nya offentliga rum.

”Jag tilltalas väldigt mycket av det här greppet att jämföra köttvärldens demografiska infrastruktur med parker, bibliotek, museum och arkiv med den digitala infrastrukturen som vi inte byggt utan väljer att vara defensiva och bara gillar läget. Vad är då den demokratiska infrastrukturen i en digital tid. Det finns inget bra svar på det än men borde inte det offentliga ta ansvar för det här?”

”Vi har ett narrativ om att det bara är de amerikanska och kinesiska bolagen som kan bygga detta. Men det finns andra lösningar som Wikipedia eller Internetarchive.org som är andra samhällsnyttigheter som byggs enligt andra logiker och principer.”

Carl Heath menar inte att staten ska bygga ett nytt svenskt Facebook men att det finns en roll för civilsamhället och staten att fylla i utvecklingen och resonerar vidare om vad kostnaden är för att upprätta den här analoga demokratiinfrastrukturen. I jämförelse med kostnaden för parker, natur, torg och gator, bibliotek, arkiv och museer vad är då den motsvarande kostnaden för den digitala arenan idag? Samhällets ansvar där, men det görs ju inte utan man förhåller sig till den här utvecklingen som en ”klinisk informationsplats i sin mentala logik”.

”Men här finns absolut en roll för civilsamhället och staten att fylla i detta. För kapitalisterna har, precis som de gjorde under industrisamhället när de visade vägen genom att bygga parker och torg och innoverade, byggt även i en digital tid. Men om vi vill ha andra värden än ekonomiska värden då kanske det är något annat värde som ska styra den typen av infrastruktur. Här kan svaren finnas hos biblioteken som kanske är den arenan som bäst finns i gränssnittet mellan det analoga och digitala och mellan civilsamhällets och det offentliga arenor och behov.”

Biblioteken med den kunskap som finns hos bibliotekarier, den kunskapstradition och det kunskapsarv de har blir en ovärderlig resurs i relation till det nya.

”I den narrativa logik om hur samhällen vuxit fram visar det att det finns en röd tråd inom bibliotekens väsen som är svår att finna på andra ställen. De har ständigt återfunnit sig själva och har en naturlig plats även idag.”

Det går att jobba med biblioteket som koncept och konstruktion i det här fältet och har sitt ursprung långt tillbaka till tiden då de första folkbiblioteken kom på 1840-talet och den demokratiinfrastruktur de är.

”Men då behöver man lösgöra sig lite från historiens bojor. För många bibliotekarier är delar av den här utvecklingen ännu lite för apart och skum. Det går att göra väldigt mycket om man tillåter innovation och utveckling i det offentliga och i civilsamhället.”

Utgångspunkten är att om de här digitala arenorna är våra nya torg och våra nya rum så behöver man bygga dem. Det är inte ett så litet samhällsprojekt men här kan bibliotek börja i det lilla att iterera.

Han lyfter sedan fram hur det trots allt under åren delvis vuxit fram en större kritik mot den här utvecklingen av privatisering av det offentliga rummet. Han nämner Digidemlabb som en plats för att utveckla och testa framtidens verktyg och metoder för ökad delaktighet. Här finns bland annat idén om digitala medborgarbudgetar. Även hur pandemin har accelererat utvecklingstakten och hur bland annat Vote It fått större genomslag för frågan om behovet av säkra lösningar för föreningsröstning online.

Avslutningsvis lyfter han också fram att det inte bara är folk- och skolbiblioteken som är spännande, även arbetslivsbiblioteken och universitetsbiblioteken spelar en stor roll för utvecklingen och varnar för att vara för passiva.

”Vi har låtit, genom att vara passiva till ett narrativ av kommersiellt internet, lämnat carte blanche för demokratin. Bakgrunden till betänkandet och uppdraget bygger på idén att det kommersiella internet är en form av naturtillstånd. Det kan vi ändra på.”

Och här blir det tydligt att det är ett arbete med en mycket större målgrupp än den man traditionellt vänder sig till:

”De flesta har en begränsad kunskapshorisont när det kommer till i vilken grad demokratin är utsatt i en digital kontext och vad det innebär. Även inom biblioteken. Att arbeta med demokratiuppdraget skulle innebära att arbeta med alla i större utsträckning, också eftersom det är ett rörligt mål.”

Sofia Wadensjö Karén, vd Utbildningsradion

☰ ”Om vi ska vara kreativa så är biblioteken med sina scener i fria och obundna rum själva
☰ hoppet för demokrati.”

Sofia Wadensjö Karén är idag vd på Utbildningsradion och var tidigare chefredaktör på tidningen Vi. Hon brinner för journalistik och vi har som mediekollegor under åren återkommande funderat över dessa ständiga ”hot mot demokratin” som förekommer i den offentliga debatten. Hon menar att vi får vara försiktiga med överanvändning av den typen av formuleringar.

Här medverkar hon som en röst för kunskapsförmedling och med sitt utifrån-perspektiv.

Hur ser du på demokrati och biblioteken?

”Värnandet av vår demokrati är en oerhört central fråga idag. Men man måste vara försiktig så demokratifrågan inte blir politiserad, för då tenderar värnandet av demokrati att bli en åsikt bland andra.

Det är viktigt att biblioteken tillhandahåller ett forum/en plats där det finns utrymme för att reflektera kring viktiga frågor – en fri och öppen plats.

Det är idag lätt att olika aktörer – såväl myndigheter som media, forskare och andra experter – får uppdrag eller engagerar sig i frågor som snart upplevs som politiserade. Då åker de snabbt in i olika fack och har svårt att upplevas som helt opolitiska. Det har dock biblioteken inte gjort.

Det är helt avgörande för biblioteken att de fortsätter stå fria och vara en obunden plats. Därmed förstås inte sagt att man ska göra avkall på viktiga grundläggande demokratiska principer.

Men kan man hålla fast vid att man upplevs som en opolitisk plats tror jag att kan man bidra på ett unikt sätt. Man förlorar momentum så fort man upplevs som politiserad.

Det går att vara en viktig aktör i samhället utan att upplevas som politiserad. Dock tror jag inte alltid att man i i stunden ser värdet i just detta, eftersom alla olika aktörer i samhället vill vara relevanta. Då kan det vara svårt att våga hålla fast vid att man är något annat, en frizon.

Biblioteken kan öppna för en prövande intellektuell hållning till tillvaron utan att ge avkall på demokratiska principer. Det kommer nog dessvärre att finnas allt färre sådana aktörer över tid.

Men att bara närma sig frågan om demokrati ytligt gör att de brottas med att de förlorar neutralitet, vad ska de göra?

Jag förstår det, men tänker att man måste separera det. De måste ju kunna prata om det som ett statskick som vi alla är överens om är det mest lämpade av de tillgängliga. Försöka avdramatisera ämnet och ändå våga ta diskussionen

Våga vara trygg i det. Och inte själv fara i väg i tanken. Alla etablerade politiska partier i Sverige är ändå överens om att vi ska ha ett demokratiskt statskick – utgå från det.

Hur kan man då kreativt närma sig demokratiuppdraget jämfört med läsfrämjandet där kreativiteten finns?

Vi på UR funderar över hur vi ska bidra under valet. Vi utgår alltid från samhällsutmaningar när vi planerar våra programsatsningar, vilket skiljer oss från hur annan journalistik förhåller sig.

Vi ser att den stora utmaningen kring demokratin är uppgivenheten. Därför närmar vi oss valet utifrån det perspektivet. Hur kan vi på bästa sätt hjälpa människor att inte känna uppgivenhet?

Därför tar vi vårt avstamp. Och jag tänker mig att det ligger väldigt nära hur biblioteken skulle kunna närma sig demokratifrågor.

Det är också neutralt. Man har en uppgift som är opolitisk. Kommer man in i den här frågan från det sättet så kan det bli lite nytt. Om vi ska vara kreativa så är biblioteken med sina scener i fria och obundna rum själva hoppet för demokrati.”

Tankesmedjor som en metod för utveckling

SUMMERING AV FÖRSTUDIEN

Förstudien bestående av nulägesanalysen och intervjuerna visar att det är mycket som hänt i närmandet till demokratiuppdraget de senaste åren. Men det visar också väldigt olika mognadsnivåer i de här frågorna och bitvis en osäkerhet.

Det är positivt att demokratiuppdraget i relation till en digital samtid är en så mycket mer levande fråga och den måste fortsätta utforskas gemensamt i förnyade uppdragsdiskussioner.

Oron för att man gör avkall på neutraliteten när man arbetar med demokratiutveckling är tydlig och viktig men också smått förvånande. Det kommer inte vara lätt alltid men med fokus på sitt uppdrag går det att utveckla det här arbetet utan att bli politiserad. Och även det kan man utveckla metoder för. Berättelsen om hur samhällen byggs tillsammans ligger i ett demokratiuppdrag och biblioteken är en viktig arena för det.

Det borde gå att våga vila än mer i sitt uppdrag genom att man än mer dagligdags utgår från de mänskliga rättigheterna, barnkonventionen, grundlagen, de globala målen, andra policydokument och Bibliotekslagen. Biblioteksanställda kan också ha en fördel av att ha en större grundkompetens om kommunal förvaltning, idén om ett slags ABC i förvaltning kan vara en framkomlig väg för att ytterligare öka trygghet för det uppdrag man har.

Att man internt upplever tiden som ett stort problem när det gäller de här frågorna och säkerligen än mer så om man adderar omvärldsbevakning är exempel på att prioriteringar behöver göras och att det krävs ett tydligt ledarskap.

Det är positivt att det finns allt fler läresurser men interna stödprocesser behövs när fler ska öka sin digitala kompetens och det är inte en kurs som det här utvecklingsarbetet handlar om.

Att det behövs ett större gemensamt utforskande av de mer övergripande och komplexa frågorna av digitaliseringen och nätutvecklingen är tydlig. Här saknas det konkreta metodförslag och mod så att biblioteken ska kunna förflytta sig ytterligare, internt såväl som externt i programverksamhet.

Frågan om bibliotekens identitet och profilering är bekymmersam och det finns ett stort behov av att involvera såväl omvärld som besökare i utforskandet av vad det baserar sig på och för att finna vägar för att förändra detta. Även det kan man utveckla stöd för och inte vänta sig att man ska bli upptäckt för allt den viktiga verksamhet man gör. Proaktivitet behövs här också.

Biblioteken som fysiska arenor är fortsatt ovärderliga för demokratiutveckling men de digitala arenorna som varje bibliotek har behöver parallellt utvecklas. Därmed ges också möjligheter att praktisera nya former för informationsöverföring, gemenskapsbyggande och annat centralt för demokratibyggnad i en digital era.

Det gemensamma erfarenhetsutbytet och fortsatt delande av goda exempel från andra bibliotek även inom det här fältet är viktigt.

Enkla andra vägar som kan bidra till demokratiutveckling som dök under arbetet med förstudien är sådant som att:

- ge likvärdig och bred tillgång till medier över hela landet
- mindre fokus på digital delaktighet och mer på delaktighet
- mer fokus på källtillit än källkritik
- digitalisering är mer än MIK

Att fokuset på läsuppdraget än idag upplevs som begränsande innebär att det fortsatt behövs byggas bryggor mellan de olika uppdragen. De hänger ihop och det behöver man arbeta för att tydliggöra för fler.

Biblioteken kan ge hopp och möjlighet att påverka och berätta om vägar för att inkludera fler i tankar om framtiden.

VARFÖR TANKESMEDJA?

Jag är än mer övertygad efter arbetet med förstudien att det behövs något som lösgör kraft för att förnya vad man fyller demokratiuppdraget med.

Låt oss se vad som händer om vi väljer att se på biblioteken som ett slags tankesmedjor i stället för servicehubbar gällande digitalisering. Kanske kan det då skapas en annan typ av förståelse och nyfikenhet på bibliotekens verksamhet externt såväl som internt.

Tankesmedjor bildas av tradition för att få till stånd en konkret politisk förändring. Det är inte huvudsyftet här – men däremot är det tankesmedjors arbetssätt som bör inspirera, där man med hjälp av kontinuerlig omvärldsbevakning, forskning, idédebatt och brobyggande mellan berörda aktörer kan åstadkomma förändring. I det här fallet tillämpa det inför bibliotekens demokratiutvecklande uppdrag.

Det är arbetsmetoder som naturligtvis också kan jämföras med det arbetssätt som till exempel folkrörelser präglas av.

Men mot bakgrund av att biblioteken redan anses ålderdomliga utanför biblioteksvärlden är ett internt utvecklingsarbete som orienterar sig mot folkrörelsearbete något som inte kommer att förflytta biblioteken närmare utveckling och innovation.

Tvärtom.

Låt oss därför hellre välja att provocera om det är så, denna mer aktivt och framåtutlåtade beskrivningen av det nödvändiga utvecklingsarbetet genom att använda begreppet ”tankesmedja”.

Oavsett namn är det inte tänkt som ytterligare en instans inom biblioteksvärlden.

I stället ska de det vara ett internt mind-set som ska få biblioteken att kliva fram i de här frågorna. Den förändring man vill åstadkomma internt är också att alla medarbetare ska känna sig delaktiga i att fundera över framtiden för ett bibliotek utifrån det uppdrag man har.

Det är inte ett arbete som fortsatt ska byggas på några eldsjäalars vilja.

Det handlar också om att fånga upp all den kunskap, de nya idéerna och aktuell forskning som finns runt om i landet. Dessutom finns nu en rad med goda exempel på nya arbetssätt och pågående längre kompetensprogram. Dessutom finns Digitekets kurser och resurser tillgängliga en arena som kan fyllas med fler goda exempel.

Men det är mer än enstaka kurser det vill jag ändå betona.

Begreppet tankesmedja kan också fungera som en intern symbol för ett gemensamt idéutbyte om var man är på väg med den egna verksamheten. Det kan skapa en ny bild av biblioteken och stimulera till ytterligare former av gemensamt lärande med lösa sammanslutningar där invånarna kan medverka och påverka.

Begreppet tankesmedja kan internt också gestalta en högre grad av proaktivitet i relation till omvärlden.

Det nya arbetssättet kan i nästa led gentemot till exempel näringslivets olika aktörer och samverkansaktörer positionera bibliotekens kunskap inom fältet på nya sätt. Det kan bidra till att visa upp en mer uppdaterad bild av hur biblioteken har anpassat sig utifrån sitt demokratiuppdrag i en digital verklighet och att det är länge sedan man enbart sysslade med bokförmedling.

Resultatet ska bidra till ett lågintensivt ständigt pågående utvecklingsarbete för biblioteken i Sverige.

Värdet av bibliotek som en kostnadsfri, villkorslös mötesplats för alla som arbetar med demokratiutveckling utifrån lokalsamhällets behov ska inte underskattas för att möta demokratins utmaningar. Och över tid hur ser den arenan ut även digitalt?

Biblioteken kan tillgängliggöra och sprida tankar om allas möjlighet till delaktighet, visa på vägar till demokratiutövande och bidra till en samhällsgemenskap utifrån den roll man har i lokalsamhället och utifrån de arenor man numera redan erbjuder.

I arbetet med förstudien mötte jag även Åke Nygren som arbetat med digital biblioteksutveckling i Stockholm länge. Han beskriver problemet med att enbart fastna i platsen på följande vis:

”Frågan om vad ett bibliotek är, i bemärkelsen plats, måste vi förändra och frigöra oss ifrån om vi ska utvecklas. Enbart perspektivet av hur vi tittar på världen inifrån en biblioteksbyggnad är starkt problematisk. Jag är övertygad att om man på riktigt vill förstå de verkliga behoven där ute, då måste vi röra oss agilt ute i samhället och inte bara i biblioteket.”

Att se på sig själva som en tankesmedja ger en ny möjlighet för bibliotek att bygga broar mellan demokratiuppdraget och verkligheten för invånarna genom att man också arbetar dynamiskt och utforskande.

I en tankesmedja analyseras globala trender utifrån bibliotekens verklighet. Hur påverkar de och hur de skulle kunna påverka och utveckla bibliotekens demokratiuppdrag?

Förmågan att se runt hörnet och förbereda sig på hur de kan komma att påverka människors delaktighet, yttrandefrihet och grundläggande fri- och rättigheter kommer vara viktigt att göra. Våga välja bort det som inte är relevant och våga välja nytt för att det tillhör uppdraget och trots att det oftast inte är frågor man får idag.

Man kan bli mer proaktiva gällande invånarens behov utifrån omvärldsanalyserna.

Kulturmissigt behövs att man stimulerar ett arbetssätt där ett flöde av idéer och kunskapsdelande inom detta fält värdesätts och tas tillvara lika mycket som idéer som rör andra uppgifter.

Invånare ska kunna bli mer aktiva än passiva i relation till nätutvecklingen i stort.

Programverksamheten kan på detta sätt ge utrymme för samhällsengagemang och skarpa filosofiska samtal med experter och andra där syftet är att visa att alla är delaktiga i den utveckling som pågår nu och att svaren finner vi tillsammans.

SYFTE OCH MÅL MED EN TANKESMEDJA UTIFRÅN FÖRSTUDIENS ARBETE

Syftet med detta arbete är att ge biblioteken förutsättningar till en än mer aktiv roll i relation till demokratins utmaningar. Bibliotekens naturliga roll i lokalsamhället är viktiga för en samhällsutveckling i en digital era.

Biblioteken kan ta ledning i samhällsdiskussioner om nuet och framtiden i lokalsamhället och de kan göra det på ett inkluderande och heltäckande sätt som inte görs idag.

Biblioteken är en perfekt arena för invånare att få tid och utrymme att reflektera över digitaliseringens alla hot och möjligheter. Och det är samtal som behövs föra dialogbaserat och mångbottnat på neutral mark tillgänglig för alla.

Målet är att ta den plats som redan är definierad i Bibliotekslagen och ryms inom uppdraget för att bidra till demokratis vitalitet och utveckling.

Detta innebär inte att man ska politiseras eller frånga sina neutralitetsprinciper.

Dock utgår förstås biblioteksverksamhet ifrån verkligheten att vi i Sverige lever i en demokratisk stat där statsmakten utgår ifrån principen om att alla är födda jämlika. Det är inte förhandlingsbart och är en utgångspunkt när man närmar sig demokratifrågorna. Det ska finnas en trygghet utifrån uppdraget att arbeta på nya sätt med dessa frågor.

Resultatet av det här nya sättet att agera, kan leda till att biblioteken tar en än tydligare position som ”verkstad för demokratin” utifrån en digital samhällskontext och därmed bidrar till att öka engagemanget för demokratin.

Den maktlöshet som är synlig i aktuell forskning bland invånare kan långsiktigt förändras när kunskap ges om hur man kan delta. Demokrati som en levande process innebär också att det finns ett stort mått av eget ansvar att delta där man så kan och vill.

Kanske är just detta en av de springande punkterna i relation till demokratis utmaningar som biblioteken kan bjuda in till och berätta om bortom polariserande samtal på nätet eller gestaltningar i media av skeenden.

Ett bibliotek kan aldrig göra allting, men vara en pusselbit i sammanhang där det saknas allt för många delar för att det ska vara möjligt att se helheten.

Ett besök på ett bibliotek är ett stycke praktisk demokratitillämpning där vi i vardagen kan komma att föra viktiga samtal om vilka vi är tillsammans. Det är en av vår samtids mest missade utgångspunkter. Att vi måste finna former för att samexistera.

Vi behöver också mötas utanför nätet vilket också professor Jan-Werner Müller poängterade i en intervju i samband med en turné 2016 runt essän ”Vad är populism?”.

Jag ställde då frågan om hur man kan kämpa för demokratin när polariseringen är så förlamande:

”Ett av president Obamas sista råd var: Sluta bråka med främlingar på nätet, gå i stället ut på gator och pubar och diskutera med främlingar där. Det är viktigt, för det förstör bilden av ett homogent folk där alla är alltid är eniga. Om vi tar mångfalden på allvar måste vi själva vara beredda att tala med människor som vi är oense med. Jag måste acceptera att du har en annan syn på invandring utan att kalla dig odemokratisk. Jag håller inte med om det du säger, men det ryms inom det acceptabla demokratiska spektrumet”.

Parallellt med detta bör dock biblioteken våga utveckla sina digitala lokala och gemensamma biblioteksrum. Det öppnar för en än större inkludering, kan avlasta en del av handhavandearbetet och blir en arena för att praktiskt tillämpa en del av de nya kommunikationsverktygen för inkludering som finns.

Några möjliga målbilder utifrån nulägesanalysen, demokratis utmaningar och bibliotekens uppdrag så här långt.

Biblioteken kan med hjälp av den mentala bilden av att fungera som tankesmedjor:

1. bli arenor som bidrar till att utveckla demokratin och stärker den fria åsiktsbildningen och som syns i andra sammanhang än de förväntade.
2. analysera aktuella trender och forskning med relevans för demokratiuppdraget och sortera i relevans och möjligheter för biblioteken.
3. agera mer proaktivt kring brännande frågor inom fältet som ingen just nu adresserar utom om de råkar ha egenintressen (oavsett om man är plattformägare, medieaktör eller teknikleverantör).
4. göra upp med interna och externa bilder av verksamheten för att kunna utvecklas och få resurser för det.
5. fokusera på sitt professionella ämbete utifrån demokratis utmaningar och digitaliseringen.

6. bidra till att motverka maktlöshet genom att erbjuda vägar till delaktighet och samhörighet
7. ge en bred kunskapsförmedling inom demokrati, digitalisering och samhällsutveckling
8. erbjuda sin arena till fler röster och aktörer som arbetar hängivet med olika delar av det digitala utvecklingsarbetet i samhället.
9. ge kunskap för fler att förstå mer, var resurserna finns och vilka komplexa frågor som rymms inom fältet och öppet våga närma sig frågan om hur nätet kan förbättras
10. erbjuda medskapande genom att involvera invånarna i utvecklingen och därmed också praktisera nya former av kommunikation.

Biblioteken kan därmed öppna för en prövande intellektuell hållning till tillvaron och nutidens komplexa frågor i sina fira och obundna rum. Det är en så avgörande pusselbit som saknas idag. Och jag upprepar mig för tydlighets skull återigen, utan att ge avkall på demokratiska principer och utan att politisera.

Vad händer nu?

Det är tydligt efter arbetet med förstudien att biblioteken behöver fortsätta utforska demokratiuppdraget lika kreativt och uthålligt som arbetet med det läsfrämjande uppdraget. All den uppfinningsrikedom och det självförtroende som finns där måste hittas i relation till demokratiuppdraget.

Biblioteken kan med lite större ambition inom det här området driva ett efterlängtat och nödvändigt upplysnings- och bildningsideal i en digitaliserad samtid och utifrån en lokal medskapande utgångspunkt.

Här krävs att man lyfter in mer av omvärlden, aktuella fenomen, samhällstrender och forskning om demokratis utmaningar för att kontinuerligt analysera vad det kan få för effekter och vad det öppnar för möjligheter för biblioteken kopplat till demokratiuppdraget.

Insiktsarbetet ska vara ett gemensamt arbete där alla medarbetare involveras.

Och varför inte börja med förstudien?

FÖRSLAG PÅ NÄSTA STEG:

||||| *Sprida förstudien.*

||||| *Undersöka vad konceptidén om en tankesmedja skulle kunna göra för just ert bibliotek.*

||||| *Skapa större trygghet att närma sig demokratiutvecklande frågor*

||||| *Ta fram metodunderlag som knyter an till utmaningar synliggjorda i förstudien. Det innefattar såväl insatser för att förändra synen på biblioteken internt och externt samt knyter an till tidigare kompetensinsatser.*

||||| *Utveckla programverksamheten inom fältet och vilket i sin tur blir interna kompetenstillfällen.*

||||| *Testa metodmaterialet och utveckla nya format för programverksamheten.*

NÅGRA SMÅ KLIV KAN BÖRJAS REDAN IDAG

För dig som är lite sugen på att gå vidare direkt finns här exempel på aktuella frågeställningar som i samtalsform kan utveckla arbetet utifrån förstudiens perspektiv och ambitioner med biblioteken som tankesmedja. Eller åtminstone ge aktuella perspektiv på angelägna frågor.

Det är företrädesvis samtal i klassiskt studiecirkelsformat med dialog och reflektion som metod.

Utforska gärna litteraturförteckningen till förstudien och glöm inte att gå tillbaka till Digitekets rika material för att finna inspiration om ni läst så här långt.

Det är också givande för många att arbeta utifrån boken ”Bankdosor, skam och sms-poesi” som är essäer om bibliotekens arbete med digitalisering. De är ett så utmärkt steg för att komma vidare, dels genom att läsa dels reflektera tillsammans över det man läst, men också för att i nästa steg skriva essäer om egna dilemman och arbeta med dem.

1. Förstudien: Var vill vi vara om tre år?

Låt fler kollegor läsa förstudien och diskutera i grupp var ni tror att ert bibliotek och biblioteken i stor kommer att befinna sig om tre år utifrån den bilden som ges här. Tidsperspektivet med 2024 är tillräckligt långt för att inte fastna i nuet samtidigt som det ger utrymme att vara lite mer visionär och lägga grunden för fortsatt utveckling av folkbiblioteken.

Välj gärna ut ett par av intervjuerna, var och en av de perspektiven kan bli underlag för ett eget samtal under en arbetsplatsträff eller liknande. De innehåller alla unika perspektiv.

- Vilka nya insikter gav förstudien på samtidens utmaningar och ert uppdrag?
- Hur kan omvärldsbevakning bli en del av vardagen?
- Hur kan invånarna involveras i ett förändringsarbete av det här slaget?

2. Desinformation – med coronapandemin som exempel

Omvärldsbevakningen kan löpande ge nya inspel till hur man kan närma sig frågor som man redan har på agendan. Frågan om desinformation är ständigt aktuell men bör kopplas till aktuella skeenden för att bli riktigt relevant.

Förslag 1

Följ The Stanford Internet Observatory's Virality Project, SIO som är en ny global studie som vill förstå hur desinformationsdynamiken sett ut specifikt för COVID-19-krisen. De hoppas att forskningsresultaten kan fungera som inspel i den globala debatten om vilken roll statliga såväl som privata aktörer har i ett ekosystem av olika informationskanaler.

Syftet med arbetet bakom SIOs viralitetsprojekt är att ge insikter i hur desinformation och påverkansoperationer sprids och planeras.

DiResta och det övriga forskarteamet har under pandemin tittat närmare på informationsspridningen, inklusive den information staterna själva gett, i sju länder. Det gäller USA, Ryssland, Kina, Iran, Saudiarabien, Venezuela och Brasilien.

De har analyserat de olika staternas narrativ om pandemin gentemot sina invånare såväl som mot en utländsk publik samt analyserat påverkansaktiviteter från icke-statliga aktörer som agerar för ekonomisk och/eller politisk nytta för egen del.

Med internet och en mängd nya mediala ekosystem går informationen å ena sidan uppifrån ner bestående av myndighetsinformation och traditionella medier. Deras framgång bygger på den trovärdighet invånarna tillskriver dem vid ingången av en kris så som pandemin.

Å andra sidan sprider sig informationen nerifrån upp i mer informella kanaler genom den tillgång till internet många har. Dessutom finns det en mängd grupperingar inom ett nytt ekosystem av medier där vissa perspektiv är dominerande och så gott som allenarådande.

Vare sig det gäller frågan om munskydd, vaccineringar eller virusets spridning och ursprung. I vissa forum råder en åsikt och ingen annan. Men det som sker där används idag för att sakta men säkert leta sig uppåt mot traditionella medier och deras breda räckvidd.

Genom internet är det helt tydligt att möjligheterna för att information sprids informellt har ökat. Och information är helt avgörande i en krissituation som denna. Det man ser på internet spelar roll och kan påverka beteenden.

Den största utmaningen är det faktum att vetenskap inte förflyttar sig lika snabbt som internet. I en era av snabba svar kan det vara utmanande att kommunicera och försvara det mer långsamma som forskning när det alltid finns någon som kan leverera tvärsäkra svar och dessutom med ett så pass nytt och utforskat virus. Och starka politiska krafter.

I en tid då informationsbehovet är enormt så skapades det luckor för tvivelaktiga aktörer att försöka påverka. Och de narrativ de sprider kan snabbt förflytta sig mellan olika plattformar, vilket Renee DiRestas forskningsprojekt även visar skedde under det senaste amerikanska valet.

Det är enkelt att se den nyckelroll såväl myndigheter som traditionella medier i den bästa av världar kan ha i en kris för att säkerställa att invånare får rätt information. Det är också tydligt att graden av demokrati och tilltro till såväl myndigheter som media kommer att vara helt avgörande för hur mycket man litar på den information som kommer från dem.

I SIOs studier av Ryssland lyfter de fram hur mediekaneln RT, före detta Russia Today, med hjälp av sina tv-kanaler, webbsidor och närvaro i sociala medier i sin rapportering vill underminera de västerländska coronaåtgärderna samtidigt som de framhäver de ryska och kinesiska regeringarnas framgångar för att stoppa viruset. Allt med fokus på just den internationella publiken i syfte att visa hur långt dessa länder är från att vara demokratier genom att lyfta fram konspirationsteorier, inlåsta medborgare i länder som stängts ner och diplomatiska konflikter.

Det mest anmärkningsvärda är hur de kan skifta ståndpunkt från en dag till en annan.

Den kinesiska statens bild av hur coronan hanterats förmedlas bland annat genom stora investeringar i annonsering bland annat på Facebook. En plattform som de kinesiska medborgarna inte ens kommer åt. Här har till exempel China Global TV Network över 110 miljoner följare. Under månaderna som gått har budskapen skiftat. Just nu positionerar man sig som världsledande inom snabb virusrespons och att de har en modell för effektiva strategier samtidigt som USA får vara de som har lyckats sämst med sin hantering av pandemin.

Till mixen av aktörer vid sidan av myndigheter och media att förhålla sig till numer förekommer också allt oftare enskilda individer. Skickliga marknadsförare med olika agendor kan ge sig in i debatten och sprida falska påståenden, öka förvirringen och öka skepsisen kring vaccinationer och respektive lands coronastrategier. De skapar innehåll utformat för att det ska bli viralt och ska delas bland allmänheten via spridning i olika forum som engagerat driver vissa perspektiv.

De är en form av influencers som i sin tur retweetas och används av olika myndigheter för sina intressen. Det exempel DiResta använde under sitt anförande var videon Plandemic och en tillhörande bok som skulle marknadsföras. Det var en välproducerad video där en påstådd visselblåsare spred felaktig hälsoinformation om COVID-19 och lanserade en bred konspirationsteori om vilka som tjänar på pandemin och vad som mörkats. SIO kunde se hur det var ett välplanerat drag som förberetts i en mängd olika forum och arenor i veckor innan. Konspirationsteorier tog fart i QAnon-grupper och olika Trumpforum. Händelsen avslöjade också hur lång livscykeln för en sådan samordnad kampanj kan vara.

Den här typen av desinformationsaktiviteter är svåra att hantera för plattformarna trots att man enats om att ta ner felaktig information om pandemin. Det går inte att upptäcka på samma sätt när det inte sker som samordnade, mer lättupptäckta, kupper utan görs inom ramen för en läkare eller sjuksköterska som tar på sig rollen som "visselblåsare".

Och problemet är att om man tar bort sådana inlägg, trots att de innehåller mycket missvisande information, kommer dessa personer växa i sin "offerroll" och kunna agera som yttrandefrihetsförespråkare. Och därmed får de än mer uppmärksamhet till sina felaktiga påståenden.

En faktor som skiljer pandemin från andra kriser är också att den sker i ett scenario där över 60 procent av världens befolkning är uppkopplade. Det leder till helt nya former av massviralitet.

Ett desinformationsfenomen som har faktakollats och avslöjats kan trots detta förflytta sig och dyka upp i nästa land. Det tar tid att faktachecka land för land så det hinner sprida sig även där.

Hur man kan lösa det finns det många olika idéer om en är att faktakollar som görs snabbt bör översättas till ett stort antal språk så kanske man kan förhindra eller dämpa den globala spridningen av sådana här desinformations och marknadsföringsinsatser.

Det som visat sig tydligt under pandemin är att om myndigheter inte ger korrekt information kommer andra att fylla det tomrummet med desinformation.

Den här typen av genomgångar om hur information blir viral eller medias roll och ansvar behöver man inom ett bibliotek fördjupa sina kunskaper om. Media hör också hemma i de här samtalen och att såväl internt som i extern programverksamhet diskutera vaga referenser till sådant som ”folk har sagt på internet” som tros allt letar sig in på redaktionell plats är viktiga kunskaper för att hantera samtiden.

När lösa konspirationsteorier blir uppgraderade genom att de får en slags ”verifiering” och legitimitet av att traditionella medier ger dem utrymme blir det allvarligt.

Med pandemin som exempel på hur delningsdynamiken fungerar online går det att diskutera och se hur olika konspirationsteorier sammanstrålar. Det finns ett stort antal anti-vaccinationsgrupper som startar i sina egna grupper, sedan förflyttar sig samma perspektiv till QAnon och andra pro-Trump grupper och påverkar sedan på lokal och statlig nivå i USA.

Men det slutar inte där, alla olika aktörer agerar så, på alla plattformar och alla platser. Och det väcker också frågan om balansgången mellan yttrandefrihet och att trycka undan det som är skadlig information är svår.

***

Lösningen på den problematik som visas i rapporten bygger på en större förståelse för det här nya multikanalsbeteendet för påverkan, en högre grad av ansvarsutkrävande av såväl plattformar samt enskilda påverkansaktörer samt att man arbetar aktivt för att öka förtroendet i sammanhang där förtroendet för myndigheter och traditionella medier är lågt. I ljuset av att var och en av oss måste bli bättre på att skaffa oss en grundläggande digital litteracitet gör sammantaget diskussion om desinformation till en klassisk biblioteksuppgift.

Förslag 2

Nyligen kom rapporten ”The Disinformation Dozen” av Center for Countering Digital Hate, CCDH, som är en internationell ideell organisation med kontor i London och Washington DC som försöker påverka strukturen och omfånget av hat och desinformation på nätet.

I sin rapport lyfter de fram 12 profilerade nättaktiva anti-vaxxers som har valts ut på grund av deras stora antal följare, den stora andelen av anti-vaxx innehåll de delar och för deras snabba tillväxt de senaste två månaderna.

Enligt CCDH står de för 65 procent av allt anti-vaccinrelaterat innehåll på Facebook och Twitter. Organisationen är mycket kritisk till hur Facebook, Instagram och Twitter hanterat dessa tongivande personer. Trots upprepade överträdelse av plattformarnas användarvillkor finns nio av dessa tolv personer kvar på alla tre plattformar, endast tre har helt tagits bort, och då endast från en av plattformarna.

De anser att Facebook underskattar inflytandet från den här sortens ledande anti-vaxxers och att man därmed inte kommer åt ursprungskällan till merparten av den desinformation som sprids.

CCDH går sedan över till att ge ett antal råd för hur man ska komma åt problemet. De vill bland annat att Facebook förbjuder hemliga eller stängda anti-vaccingrupper men uppger att det allra mest effektiva sättet att stoppa spridningen av skadlig information är att blockera och stänga av dessa personers sociala mediekonton. En radering av konton som också bör omfatta alla eventuella organisationer som dessa tolv kontrollerar eller finansierar, samt alla reservkonton de har skapat för att undvika radering skriver CCDH i rapporten. De namnger sedan dessa personer och beskriver vilka organisationer som finns i deras nätverk samt ger en mängd exempel på överträdelser som de gjort och vad för slags falsk information de sprider.

***

Det är en väldigt lättläst rapport och kan fungera som underlag för att diskutera hur man själv förhåller sig till grupper och vilka man följer. Samt hur man kontrollerar fakta. Det går att hålla det här samtalet utan att ens ta ställning i vaccinfrågan i det här enskilda fallet. Att Sverige sedan tror på vacciner som ett redskap för folkhälsan gör att blir än mer naturligt att använda just vaccininformation som ämne för diskussionen.

Perspektivet av att 12 personer kan få ett sådant stort genomslag är en viktig pedagogisk övning som också passar för utåtriktad verksamhet. "Är det möjligt - 12 personer står för 65% av all desinformation om corona-vaccin i USA?"

3. Webbens framtid?

Inom denna tematik där man vill närma sig nätutvecklingen mer proaktivt kan man utveckla en mängd olika teman som syftar till att skapa ett mer aktivt förhållningssätt till nätutvecklingen.

Det kan handla om att idéer om hur den nästa webben kan se ut eller konsekvensen av att så många av de stora nättaktörerna är amerikanska. Det sistnämnda beskrivs av visselblåsaren Edward Snowden att det leder till att USA blir "hegemonen som håller i den viktiga strömbrytare där man godtyckligt kan slå av eller på nästan vem som helst."

Fördjupning inom ämnet övervakning kan ske genom att läsa Edward Snowdens bok "I allmänhetens tjänst" och frågan om hur den nästa webben kan se ut är frågor som till exempel webbens grundare Tim Berners Lee ställer sig bland annat genom "ett kontrakt för webben" vars syfte är att kunna bevara onlinevärlden säker och stärkande för alla.

I ett "kontrakt för webben" beskrivs vad som skulle gynna webbens utveckling i nio principer. De vänder sig till privatpersoner, organisationer och företag och dessa erbjuds också möjligheten att underteckna dem.

I visionen vill man säkerställa att webben fortsatt kan användas över hela världen för att lära sig, kommunicera och samarbeta utan rädsla för hat och hot, integritetskränkningar eller desinformation. I den princip som vänder sig till slutanvändare kretsar det runt att alla ska kunna bidra till att vara skapare på webben och samarbeta. Här talas det bland annat om öppna licenser och att översätta till minoritetsspråk. En annan princip för slutanvändare är den om att skapa trygga och välkomnande miljöer online som bärs upp av gemenskaper med en civiliserad och värdig diskurs så att alla känner sig trygga och välkomna online. Den sista principen handlar om att slåss för en öppen webb så den förblir en global öppen resurs för alla.

Arbetet med kontraktet för webben bygger vidare på 14 andra överenskommelser för mänskliga rättigheter och digitalisering. Det är sammantaget 80 olika intressenter och experter som arbetat med detta efter att Tim Bernes Lee lanserade behovet av detta omtag på grund av den utveckling som sker av webben. Det första utkastet kommenterades och bearbetades av ytterligare 600 personer från hela världen innan slutversionen presenterades. Några av dessa är bibliotek.

Läs mer för inspiration för samtal om detta hos ContractfortheWeb.org

***

Utifrån min tro på att biblioteken borde positionera sig som den aktör som ställer frågor om vad som händer nu och vad som kommer sen gällande webbutvecklingen tog jag med dessa ovanstående perspektiv. Bara häromveckan på Höllvikens bibliotek fick jag frågan ”vad finns det för idéer om hur webben kan bli bättre?”. Jag tror tiden är mogen att föra samtal om detta.

4. En global digital värld

När den nästa miljarden internetanvändare som Indien, Bangladesh och Pakistan kliver på kommer det att bidra till att förändra utvecklingen av digitala tjänster i hela världen. Kvinnor är den grupp som idag till största del står utanför nätet här. Digitaliseringen och tillgången till internet kommer vara ett viktigt verktyg för dem att bekämpa fattigdom och kan i de här regionerna förändra framför allt.

I ett samtal om globala internettrender kan man också diskutera hur internet som teknologi både kan sprida gemensamma kulturfenomen och avslöja djupa inbördes skillnader i perspektiv och värderingar. Lokala fenomen och trender kan få en global spridning och samtidigt kan man se tydliga skillnader på till exempel synen på övervakning.

***

Detta är frågor som diskuteras utifrån aktuell litteratur såsom till exempel *The Next Billion Users: Digital Life Beyond the West* av Payal Arora.

5. Övervakning och kryptering

I ett digitaliserat samhälle där varje del av våra liv lagras i molnet kan man genom att tydliggöra varför den egna integriteten är viktig och påminna om att integritet är en mänsklig rättighet driva utvecklingen åt ett håll som skyddar invånare.

Internetanvändare står fortfarande inför en mängd val varje dag. Kryptering är en av de absolut bästa och mest verkningsfulla komponenterna för motståndskraft till övervakning.

Att aningslöst fortsätta använda alla möjliga sociala medieplattformar och installera allt fler uppkopplade prylar utan att ifrågasätta mer av hur metadatan används är några aspekter av integritetsfrågor.

Övervakningskapitalism är ett paraplybegrepp för att beskriva hur den här omvandlingen av användardata till en handelsvara skett. Sedan 2014 har socialpsykologen Shoshana Zuboff använt och populariserat termen som hon först presenterade i en essä och som nu utkommit i en bok. Termen var med på nyordslistan 2019 och boken utgör en utmärkt startpunkt för diskussionen om hur vår användardata används och dess påverkan på demokratin. Författaren menar övervakningskapitalismen hotar såväl demokrati som den mänskliga naturen och menar att det inte är fel på tekniken utan det anti-mänskliga och antidemokratiska sätt som företagen utvecklar och utnyttjar den.

***

För den som vill börja att fördjupa sig i kryptering är Digitekets genomgång och kursupplägg ett bra första steg. De tar upp såväl aspekterna av att kryptering är grundbult i den digitala säkerhetsinfrastrukturen och något viktigt för varje användares personliga integritet. Kursen ger en historisk översikt, beskriver och belyser olika krypteringstekniker som används idag och ger konkreta tips på hur den enskilde användaren kan kryptera sitt innehåll och sin kommunikation. Kursen heter ”Kryptering – konsten att göra det förståeliga oförståeligt.”

Läs gärna delen om övervakning i reportagesajten Blankspots demokratiutställning. Länk finns i källförteckningen.

6. Nätaktivism och ungas syn på demokrati

Demokratin i Sverige har i stor utsträckning formats genom människor som gått samman för att ställa krav på ett bättre samhälle. Nätaktivism där man med hjälp av nätet och dess olika verktyg kan öka medvetenheten om olika frågor som man vill förändra är idag effektiva för att nå ut brett och en snabb väg in i engagemang.

Att det är enkelt att göra sina röster hörd är av stort demokratiskt värde. Ju fler som deltar desto mer vital demokrati är en utgångspunkt.

Det är en styrka att snabbt kunna samla in underskrifter, nå ut brett genom olika hashtaggar, kunna crowdfunda till sin kampanj för att finansiera den och genom sociala medier, bloggar, nyhetsbrev och egna mediekanaler kunna engagera och mobilisera fler.

Nätaktivism möjliggör att göra åsikter mainstream och sprida sina idéer.

Tillgång till nätet är en sak – men ur ett demokratiperspektiv behövs också grundläggande digitala kunskaper för att förstå hur digital aktivism går till och att detta inte automatiskt innebär en utveckling av demokratin.

Centre for the Future of Democracy presenterade 2020 en studie genomförd med 4000 respondenter med unga från 160 länder som visar hur desillusionerade generationen födda mellan 1981 och 1996 är över demokratin. En rapport som dels ger en fingervisning om behovet av att möta en allt mer desillusionerad milleniegeneration runt de här frågorna och dels ett bra utgångsmaterial för att resonera med unga.

De folkvalda är även de mycket medvetna om sin synlighet i digitala flöden. Frågan om det leder till engagemang eller mest är marknadsföring är relevant.

Hur används kanalerna i relation till politiska beslut? Ofta ser digitala rörelser ut att knuffa fram politiska beslut. Risken med detta är ju att politiskt förändringsarbete därmed blir en fråga om vem som skriker högst och mest. Finns det en stor klyfta mellan nutidens snabba digitala krav på svar och demokratins trögryliga beslutsprocess?

Här kan man bjuda in en palett av olika aktörer i lokalområdet som kan ge inblick i hur det arbetet för att driva sina frågor.

I en fördjupning om nätaktivism finns det också relevans att diskutera journalistiken ansvar. Det ställs krav på traditionella medier att de tar ansvar för att göra sitt hantverk ordentligt och inte plocka upp olika digitala rörelser utan en kritisk blick. Nätet möjliggör att få mediernas uppmärksamhet på ett sätt som man inom journalistiken behöver vara vaksam inför.

Som alltid behöver läsarna förstå mer av vilka som ligger bakom ett utspel och varför. Traditionella medier blir annars lätt bryggor för att förstärka, legitimera och föra vidare extrema åsikter.

Det finns väldokumenterade och oroande bilder av vad som sker i en tid med det nya ekosystem av medier som finns i kombination med politiska rörelser och politiker som vet hur man kan bemästra den nya tidens medielogik. Den osunda överbevakningen av USA:s politik via den tidigare presidentens tweets kan diskuteras utifrån perspektivet om det urholkar eller bidrar till allmänhetens förtroende för politiker. Allt fler av nutidens politiker väljer en väg där man också flirtar med nätaktivismen genom pajkastning och lögn som utspel i sociala medier i vissheten om att det är en väg att gå för snabb uppmärksamhet.

Är nätaktivism bara ett klick? Nätaktivism kritiserar ofta för att vara just kortvarigt. Alla kommer inte att engagera sig bortom ett gillaklick men för vissa kan det leda till ett livslångt engagemang. Att vara en del av något där de egna handlingarna blir en del av det man gemensamt skapar ett minne för livet av engagemang, påverkan och samhörighet. Känslan kan också förstärkas och behållas via nätet.

De miljontals i hela världen som deltagit i demonstrationer för att uppmärksamma klimatfrågan eller svartas rättigheter och protester mot polisövervåld har alla skolats i praktisk demokratitillämpning som kan vara långsiktigt betydelsefull.

Forskning visar att det är viktigt att delta i politisk handling under de unga formativa åren. Det kan vara helt avgörande för fortsatt intresse att gå med i politiska rörelser. I ett svenskt tvärvetenskapligt forskningsprojekt om ungas politiska engagemang såg man att det är fram till 16 års ålder som det politiska intresset formas, liksom ointresset, efter det ändrar man sig i liten utsträckning.

Politiskt påverkansarbete tar tid och bygger på uthållighet, nätverkande och en inkluderande varaktighet och struktur i för att långsiktigt förändra i de frågor man driver.

Genom nätaktivism kan det bildas nya organisationer, fler som engagerar sig partipolitiskt och kan revitalisera äldre etablerade organisationer.

***

Nätaktivism som en tematik att samtala om för ett bibliotek ger kunskaper för fler att förstå digitala rörelser och visa vägar till engagemang.

Lästips framåt och källmaterial till förstudien:

Länkförteckning till digitalt referensmaterial:

Algoritmmedveten i mötet mellan generationer, en forskningsrapport inom ramen för Digitalt först med användaren i fokus, Lisa Olsson Dahlquist och Olof Sundin, Lunds Universitet [https://portal.research.lu.se/portal/sv/projects/algoritmmedvetenhet-i-moetet-mellan-generationer\(f338fcd4-7c05-4d0d-8bad-8601b6b7496f\).html](https://portal.research.lu.se/portal/sv/projects/algoritmmedvetenhet-i-moetet-mellan-generationer(f338fcd4-7c05-4d0d-8bad-8601b6b7496f).html)

Användarna först med det digitala i fokus: Folkbibliotekariers arbete inom den nationella satsningen för ökad digital kompetens. <https://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:1361070/FULLTEXT01.pdf>

Bankdosor, skam och poesi, Redaktör är Stina Bäckström, doktor i filosofi och lektor vid Centrum för praktisk kunskap, Södertörns högskola, <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2020-12-09-bankdosor-skam-och-sms-poesi.html>

Begripsam: Samhällsinformation under coronapandemin – för alla” https://www.begripsam.se/wp-content/uploads/2021/03/Samha%CC%88llsinformation-under-coronapandemin_fo%CC%88r-alla_mars21.pdf

Bibliotek, internet och demokrati – en undersökning om svenskars digitala kunskaper, Biblioteksforeningen, <https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/bibliotek-internet-och-demokrati/>

Biblioteken och pandemin, Biblioteksforeningen: <https://wwwbiblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2021/02/biblioteken-och-pandemin-2021.pdf>

Biblioteken under coronakrisen – en lägesrapport från 14 folkbibliotek, Författarförbundet: https://forfattarforbundet.se/app/uploads/2020/06/Rapport_bibliotekenundercorona_20200525.pdf

Bibliotekslagen (2013:801), https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

Bibliotekspersonalens digitala kompetens, Region Uppsala: <https://regionuppsala.se/globalassets/kulturutveckling/biblioteksutveckling/bibliotekspersonalens-digitala-kompetens.pdf>

Bibliotekspersonalens digitala kompetens, resultat från självskattningstester 2018 – 2020, Digiteket: <https://digiteket.se/inspirationsartikel/bibliotekspersonalens-digitala-kompetens-resultat-fran-sjolvskattningstester-2018-2020/>

Demokratin 100 år - samling för en stark demokrati, Kommittédirektiv 2018:53, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/demokratin-100-ar---samling-for-en-stark-demokrati_H6B153

Demokratiutredningen, ”Låt fler froma framtiden SOU 20165”: <https://www.regeringen.se/contentassets/16dfd1fed76e42dd9f40c9229637e44b/lat-fler-forma-framtiden-sou-20165-del-a.pdf>

Den femte statsmakten, Omvärldsrapport, Kungliga Biblioteket: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-399>

Det demokratiska samtalet i en digital tid. Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat. <https://www.regeringen.se/4a8282/contentassets/ffa5b8002c4c4913b063bc5862d6fb48/det-demokratiska-samtalet-i-en-digital-tid---sa-starker-vi-motstandskraften-mot-desinformation-propaganda-och-nathat-sou-202056.pdf>

Digidemlab: Framtidens deltagande demokrati: <https://digidemlab.org/>

Digitalt först - Kommuners och professionellas arbete för ökad digital inkludering: <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1366419/FULLTEXT04.pdf>

Digitalt utanförskap en forskningsöversikt, Linköpings universitet https://digitaliseringsradet.se/media/1317/bilaga-1-digitalt-utanfoerskap-en-forskningsoeversikt_liu_slutversion.pdf

Folkbildning för delaktighet: En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid, https://lup.lub.lu.se/search/ws/files/64019345/Lisa_Olsson_Dahlquist_HELA.pdf

Framgångsfaktorer för digital kompetensutveckling, Digiteket, <https://digiteket.se/inspirationsartikel/framgangsfaktorer-for-digital-kompetensutveckling/>

Förorten svarar: en enkätmetod för att kartlägga digital delaktighet och hållbarhet i Skäggetorp, Linköpings universitet, <http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1542791&dswid=773>

Grundlagar och värderingar: <http://firademokratin.riksdagen.se/fordjupning/demokratins-varderingar/grundlagar-och-varderingar/#>

Knowledge and the News: An Investigation of the Relation Between News Use, News Avoidance, and the Presence of (Mis)beliefs: Jesper Strömbäck, Alyt Damstra, Rens Vliegthart, Hajo Boomgaarden, Kathrin Glüer, Elina Lindgren och Yariv Tsfati. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/19401612211031457>

Kofi Annan Foundation: Protecting electoral integrity in the digital age: https://www.kofiannanfoundation.org/app/uploads/2020/05/85ef4e5d-kaf-kacedda-report_2020_english.pdf

Kulturvanor i Sverige 2020, Myndigheten för kulturanalys <https://kulturanalys.se/publikation/kulturvanor-i-sverige-2020/>

Lustfyllt lärande, Tekniska muséet: <https://www.tekniskamuseet.se/wp-content/uploads/2020/10/lustfyllt-larande.pdf>

...Men det får man väl inte säga i det här jäkla landet!? Censur och yttrandefrihetens omfång, <https://digiteket.se/kurs/men-det-far-man-val-inte-saga-i-det-har-jakla-landet-censur-och-yttrandefrihetens-omfang/>

Mer relevant än någonsin, Biblioteksplan Stockholms Stad, <http://insynsverige.se/documentHandler.ashx?-did=2006750>

Skyddsvärden i vågskålen: Internet på folkbibliotek – ideologi, juridik och praktik, Veronica Johansson och Maria Lindh, Högskolan i Borås, <https://issuu.com/kulturivast/docs/fulltext02>

Slutrapport digitala tjänster för alla: <https://regionbibliotekostergotland.se/wp-content/uploads/2020/06/slutrappport-digitala-tjanster-for-alla-2020-06-16.pdf>

Storebror ser om du är smittad, Blankspot.se, <https://blankspot.se/demokrati/storebror-ser-om-du-ar-smittad/>

Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara, <https://www.regeringen.se/information/material/2018/06/strategi-for-en-stark-demokrati--framja-forankra-forsvara/>

Södra communitykulturcentrum: <https://www.sodracommunity.se/communitykulturcentrum>

The Disinformation Dozen av CCDH, Center for Countering Digital Hate, <https://www.counterhate.com/disinformationdozen>

Taiwans digital democracy, <https://consilienceproject.org/taiwans-digital-democracy/>

The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective av Jesper Strömbäck, Monika Djerf-Pierre och Adam Shehata: <https://academic.oup.com/ijpor/article-abstract/25/4/414/727364?redirectedFrom=fulltext>

The Global Satisfaction with Democracy Report 2020, University of Cambridge, Bennett Institute, <https://www.bennettinstitute.cam.ac.uk/about-us/>

The Stanford Internet Observatory Virality Project: <https://cyber.fsi.stanford.edu/io/news/launching-sio-virality-project>

Tim Berners Lee kontrakt för webben, <https://contractfortheweb.org/>

Ungdomars politiska utveckling. Slutrapport från ett forskningsprogram av Erik Amnå, Mats Ekström & Håkan Stattin, Riksbankens Jubileumsfond skriftserie 12, https://www.rj.se/globalassets/skriftserie/rj_skriftserie_12.pdf

Vote-it, Bättre beslutsmöten online <https://www.voteit.se/>

Wow! Lustfyllt lärande – vägen till framtiden, Tekniska museet och Kairos future, <https://www.tekniskamuseet.se/lustfyllt-larande/>

Youth and satisfaction with democracy, Centre for the Youth of Democracy, https://www.bennettinstitute.cam.ac.uk/media/uploads/files/Youth_and_Satisfaction_with_Democracy_lite.pdf

Är MIK-arbete förenligt med bibliotekets uppdrag att främja fri åsiktsbildning?, Ola Nilsson, Digiteket: <https://digiteket.se/inspirationsartikel/ar-mik-arbete-forenligt-med-bibliotekets-uppdrag-att-framja-fri-asi-ktbildning/>

Essäer/Böcker:

- Vad är populism, Jan-Werner Müller, Daidalos
- Edward Snowden, I allmänhetens tjänst, Leopard förlag
- The Next Billion Users: Digital Life Beyond the West, Payal Arora, Harvard University Press
- Facebook, den nakna sanningen, Sheera Frenkel och Cecilia Kang, Albert Bonniers förlag
- Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power, Shoshana Zuboff

Biblioteken som tankesmedjor?

Förstudie om biblioteken och demokratiuppdraget

Brit Stakston

Denna förstudie är en del av ett projekt som sammantaget ska ge biblioteken nya förutsättningar att utveckla tillämpningen av sitt demokratiuppdrag utifrån nutidens behov genom en förnyad uppdragsdiskussion.

Syftet är att inspirera biblioteken till ett mer framåtblickande, proaktivt och utforskande närmande av detta uppdrag.

De tre regionala biblioteksverksamheterna i Skåne, Blekinge/Kronoberg samt Jönköpings län är tillsammans med Brit Stakston initiativtagare.